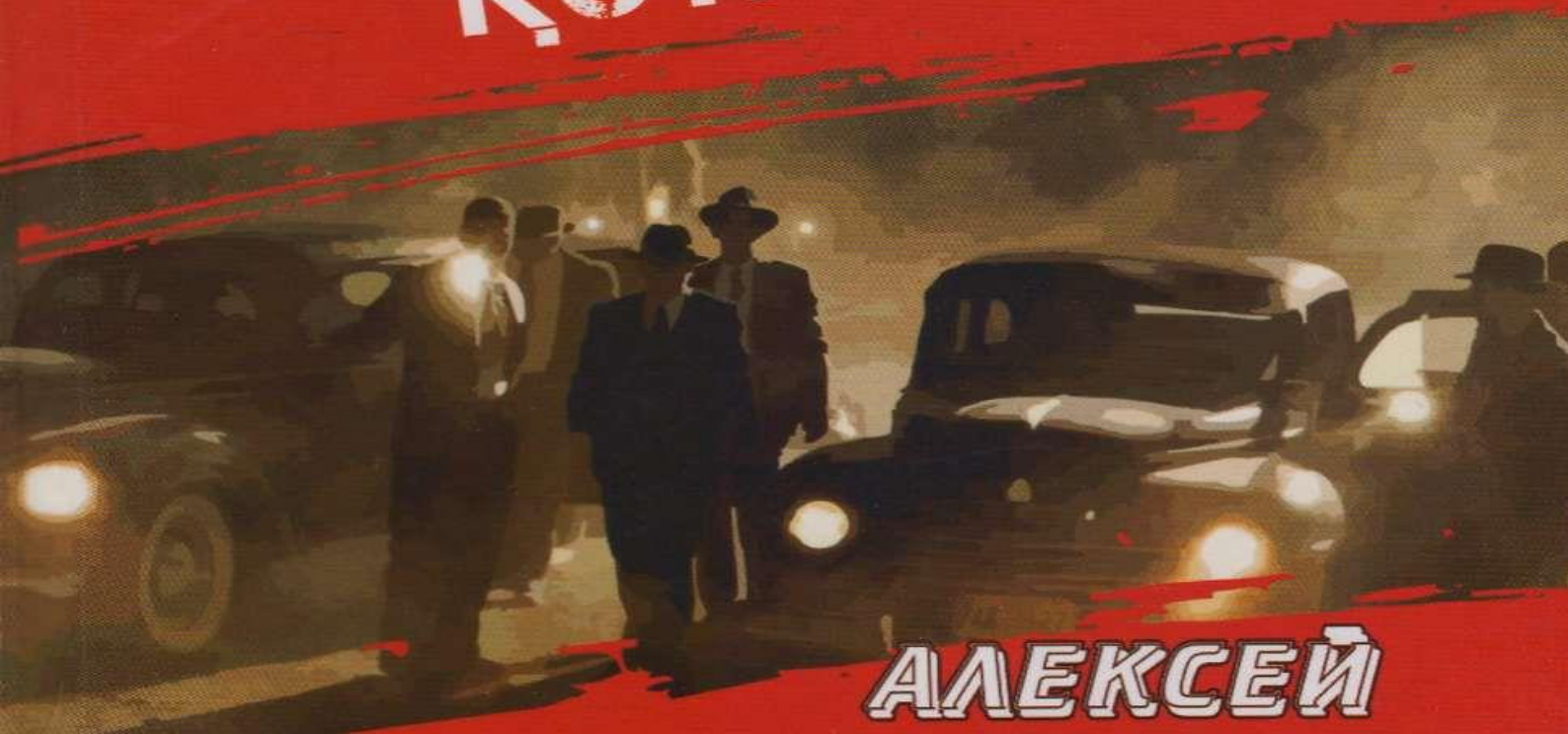

МУЗЕЙДАГИ СИРЛИ ҚОТИЛҲАК

**АЛЕКСЕЙ
КОРОБИЦИННИН**

ЖАҲОН АДАБИЁТИНИНГ ЖАВОҲИРЛАРИ

Алексей Коробициннин

***МУЗЕЙДАГИ
СИРЛИ
ҚОТИЛЛИК***

(Қисса)

**“Адабиёт учкунлари”
Тошкент - 2018**

УДК: 398.21-053

КБК: 82.3 (5Ў)

К-15

Алексей Коробициннин

Музейдаги сирли қотиллик. (Қисса).

“Адабиёт учқунлари”, 2018.-224 бет.

Бу саргузашт қиссада «Мум ҳайкаллар» музейида содир бўлган сирли қотилликнинг ҳақиқий сабаблари, журналист Генри Мак Алистер томонидан қандай фош этилганлиги тасвирланади.

ISBN: 978-9943-5255-8-0

© “Музейдаги сирли қотиллик” Алексей Коробициннин

© “Адабиёт учқунлари”, 2018.

СЎЗБОШИ

Азиз китобхонлар!

Қўлингиздаги ушбу китоб рус адиби Алексей Коробициннинг “Тайная музея восковых фигур” қиссасининг она тилимизга “Музейдаги сирли қотиллик” номи остида таржима қилинган кўринишидир. Афсуски, ушбу китобни таржима қилган ватандошимизнинг исми ва фамилиясини била олмадик. Лекин ушбу китобни маромига етказиб таржима қилган ватандошимиз она тилимизнинг лугат бойлигининг бойишига ва китобхонларнинг бадиий адабиётга бўлган қизиқишларининг юксалишига улкан ҳисса қўшган. Шу туфайли бу таржимон доимо китобхонларимизнинг таҳсин-у ташаккурига сазовор бўлган.

Ушбу китоб илк бор ўзбек тилида 1980-йилда чоп этилган. Бу даврдаги нашрида айрим сўз ва жумлаларнинг маъноси изоҳланмаган ёки русча сўзлар орқали берилган эди. Бу ҳолат билан биз таржимонларни ёки ўша давр нашриёти ходимларини камситиш фикридан йироқмиз. Фақат ҳозирги давр китобхонларининг талаб ва илтимосларига асосан асар таржимасига жуда кичик ўзгартириш ва изоҳлар киритилди.

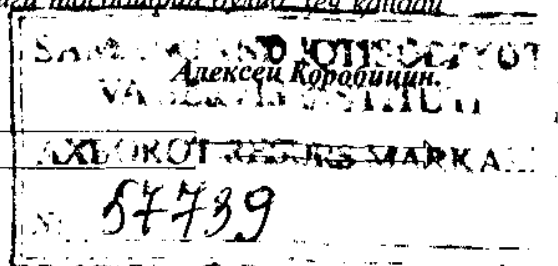
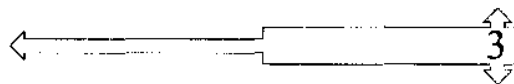
Сиз ушбу асарни ўқир экансиз, унда инсонийликни ҳар нарсадан устун қўйган, ёрдамга муҳтож бегона инсонлардан ўз ёрдамларини аямаган юксак қалбли қаҳрамонлар ва бойиш, пул топиш ва ўз бизнесини реклама қилиш учун ҳатто қотилни яширишга интилган жоҳил шахсларнинг хатти-ҳаракати билан танишасиз!

Наширга қайта тайёрловчи – “GOLD STAR EDUCATION” HTM
директори Матьякубов Э. Р

МУАЛЛИФ МУҚАДДИМАСИ

Бу қиссада дўстим, таникли Америка журналисти, айтиб берган хикояни деярли сўзма-сўз келтираман. Унинг исмини айтмайман, чунки китобхон қиссани ўқиганда ўзи билиб олади. Мен у билан 1960-йилда Европа мамлакатларидан бирида, ўзининг иккинчи Ватанида оғир бетоб бўлиб ётганида танишганман. Америкалик дўстимга, агар унинг айтганларини чоп этмоқчи бўлсам, фақат унинг ўлиmidан кейин чиқаришим ва мумкин қадар ундаги шахсларни нохушликлардан эҳтиёт қилиш учун барча чораларни кўришим зарурлиги тўғрисида ваъда берганман. Яқинда шу дўстим вафот этди. Бу қиссани унинг хотирасига бағишлайман. Бу ерда ишлатилган материаллардан бирор шахсга қарши фойдаланиш имкониятини бартараф қилиш ҳақидаги ваъдамга мувофиқ куйидаги расмий баёотни эълон қиламан:

«Музейдаги сирли қотиллик» асарининг сюжети – муаллифнинг тўқимаси. Китобда зикр этилган исм-фамилия, ҳолат ва жараёнларнинг айни вақтдаги воқеалик билан ўхшашлиги тасодифий бўлиб, ҳеч қандай юридик кучга эга эмас.

**I БОБ. ЖИНОЯТ ХРОНИКАСИ ҲАҚИДА ИККИ
ОҒИЗ СЎЗ**

Газетамиз редакцияси бўлимларига хат ташувчи Жимми исмли безбет бола ўз вазифасини турфа киликлар билан бажаради: эшикни оёғи билан очиб, хонанинг ўртасида туриб олар эди-да, ходимларнинг столига конверт, папка ва қалин пакетларни эпчиллик билан улоқтирарди. Ҳалигача унинг бирорта конверти полга тушиб кетганини ёки сиёҳдонни уриб юборганини эслолмайман. Менинг столимга навбат келганда Жимми маҳоратини оширарди (гап шундаки, ўша вақтда мен «Дейли Глоб» газетасининг яқшанбалик иловасида адабий ходим бўлиб ишлаганим учун хатларнинг жуда кўпчилиги менинг кўлимдан ўтарди): хикоя ва роман солинган қалин конверт ва пакетлар бутун хона бўйлаб менинг столимга учиб келар ва гўё янги йил кечасида отилган мушакдек тапиллаб тушарди.

Шу куни Жимми оёғи билан эшикни лоқайд тепди. Мен креслога суяниб, навбатдаги конверт отишларни кутиб кўзимни қисдим, у столимга биттагина юпқа папкани улоқтирди. Одобсиз бола бугунги почтадан нафратлангандек, папкани чирпирак қилиб шундай отдики, у столимга тушиб барча қоғозларни тўзғитиб юборди.

Мен ажабландим. Бу – редакциямизнинг оттискалари¹ солинадиган папкаларидан бири эди.

Қаламимнинг орқаси билан папкани олдимга сурдим. У менга юборилган эди. Ичини очдим. Унда газетамизнинг сўнгги сонларининг биридан қирқиб олинган жиноят хроникаси ётар эди.

Мен уни тўла келтираман. Гап шундаки, бу хабарни бир неча ўн марта ўқиб ниҳоят жуда кўп кишилар ҳаётида, айниқса менинг ҳаётимда катта роль ўйнайдиган жуда муҳим ҳолатни пайқадим. Мана ўша мақола...

¹ Оттиска – газета ва журналлардан қирқиб олинган бир мавзуга оид мақола, фелетон, тезис кабиларнинг умумий номи.

❖ I БОБ. Жиноят хроникаси ҳақида икки оғиз сўз ❖

Кечқурунги сон. Якшанба, 9 август.

КОНИ-АЙЛЕНД ШОДЛИК ОРОЛИДАГИ «МУМ ХАЙКАЛЛАР» МУЗЕЙИДА ҚОТИЛЛИК!

МУЗЕЙ ШВЕЙЦАРИ² ВАҲШИЁНА ЎЛДИРИЛГАН. ҚОТИЛ ПОЛИЦИЯ ТОМОНИДАН ЎРАБ ОЛИНГАН ВА ҚАТТИҚ ҚАРШИЛИК КЎРСАТМОҚДА.

«ХУДО ҲАҚҚИ, МУМ ХАЙКАЛЛАРИМНИ БУЗИБ ЮБОРМАНГ! – ЯЛИНАДИ МУЗЕЙ ХЎЖАЙИНИ МИСТЕР О. ГУБИНЕР, – БУТУН ДУНЁДА УЛАРНИНГ ТЕНГИ ЙЎҚ».

ҚОТИЛНИНГ СИРЛИ ҒОЙИБ БЎЛИШИ!

«Бугун кундуз соат учда, тушлик овқатдан кейин Кони-Айленднинг қадимги аттракционларидан³ бири «Мум хайкаллар» музейи кассири мисс Анжела Паризини музей эшиклари ичидан беркитиб қўйилганини сезиб қолди. Бино ичида, иккинчи қаватда, одатда, музей қоровули қирк саккиз ёшли мексикалик Рамон Монтеро бўлиши керак эди. Эшикнинг тақиллашига ҳеч ким жавоб бермади. Воқеа содир бўлган жойга чақирилган полициячи О'Хара музей эшиги ичидан беркитилганига ва қоровул жавоб бермаганига ишонч ҳосил қилгач, деворга нарвон қўйиб, деразадан қаради. Кўз олдида намоён бўлган воқеадан кўпни кўрган О'Хара ҳушидан кетаёзди: мармар пиллапоя қонга беланган, пачоқланган, бошсиз тана зинада ётар, унинг ёнида кимдир, афтидан қотил бўлса керак, уймалашар эди. О'Хара аҳволни айтиши билан ҳангоматалаб кишилар музей биносини ўраб олишди. Безори қопқонга тушди. Воқеа

² Швейцар – машҳур ресторан, меҳмонхона, музей ва бошқа шунга ўхшаш маиший жойларда меҳмонларни кутиб олиш ва кузатиб қўйиш учун маъсул ходим.

³ Аттракцион (французча: attraction – тортилиш) – 1) цирк томошаси. Дастлабки механика ва физика ютуқлари асосида кўрсатилган цирк номерлари аттракцион дейилган. Ҳозир муайян ғоя ва мазмун асосида бир-бири билан боғлиқ цирк томошалари дастури аттракцион дейилади; 2) маданият ва истирохат боғлари, болалар саройлари, умуман оммавий сайил жойларида кўнгил очиш учун ўрнатилган қурилма.

❖ I БОБ. Жиноят хроникаси ҳақида икки оғиз сўз ❖

содир бўлган жойга бир неча моторлашган полиция патрули ва музей хўжайини Оскар Губинер етиб келди. У мухбиримизга шундай баёнот берди: «Менинг машҳур музейим экспонатлари⁴, – деди у, – чорак миллион доллар баҳоланади. Менинг мум ҳайкалларим бутун дунёга машҳур. Агар улар шикастланса, инсоният учун катта йўқотиш бўлади... Менинг душманларим йўқ, лекин рақобатчиларим – театрлар, кино, ҳатто саргузашт китоблар чиқарадиган нашриётлар – жуда кўп. Чунки менинг музейимдаги баъзи нарсаларни кўриб, асаби бўш кишилар хушидан кетиб қоладилар...»

Катта эшикни синдиришга қарор қилишди. Ҳамма гап кўшимча кучнинг келишида бўлиб қолди, чунки мавжуд куч билан ҳатто жала қуйганда ҳам кетмайдиган томошаталаб кишиларни тарқатиш мумкин эмасди.

«Эрталабки газетамиздаги янги тафсилотларни ўқинг».

Хабарга иккита фотосурат илова қилинган эди. Бирида кекса полициячи рўмоли билан юзини артарди.

«Жин урсин! – деб ёзилган эди тагида. – Мен бунакасини биринчи кўришим!» – қирқ икки ёшли, бўйи беш фут⁵-у ўн бир дюмлик⁶ полициячи Генри О'Хара хикояси».

Бир группа кишиларга ниманидир гапираётган ориқ, пахмоқ соч хотин сурати тагида шу сўзлар ёзилганди.

«...Унинг оти – Рамон Ортегас Монтеро. У музейимизда йигирма йилча ишлади...» – дейди музей кассири⁷, серкуёш Италияда туғилган мисс Паризини.

⁴ Экспонат (лотинча: кўргазмага қўйилган) -- музей ва кўргазмаларга қўйиладиган ва намоиш қилинадиган нарса (бадий асар, тарихий ҳужжат ва ҳоказолар).

⁵ Фут – 1) рус ўлчовлар тизимидаги узунлик бирлиги. 1 фут = 1/7 саржин = 12 дюйм = 0,3048 метр; 1918 й.да бекор қилинган; 2) инглиз ўлчовлар тизимида узунлик бирлиги. 1 фут = 1/3 ярд = 12 дюйм = 0,3048 м.

⁶ Дюм – 25,4 миллиметр ёки 2,54 сантиметрга тенг бўлган узунлик ўлчови бирлиги

⁷ Кассир – чиптачи.

❖ I БОБ. Жиноят хроникаси ҳақида икки оғиз сўз ❖

Эрталабки сон. Душанба, 10 август.

**«МУМ ҲАЙКАЛЛАР» МУЗЕЙИДАГИ ВАҲШИЁНА
ҚОТИЛЛИКНИНГ ЯНГИ ТАФСИЛОТЛАРИ!**

ҚОТИЛЛАРНИНГ СИРЛИ ҒОЙИБ БЎЛИШИ!

**НЬЮ-ЙОРКНИНГ БАРЧА ПОЛИЦИЯСИ ОЁҚҚА
ТУРҒИЗИЛДИ!**

БЕЗОРИ ҚЎЛҚОП КИЙИБ ИШ ҚИЛГАН.

**КОНИ-АЙЛЕНД ШОДЛИК ОРОЛИДАГИ
АТТРАКЦИОНЛАР ПАРКИ ФОЖИАЛИ ҲОДИСАЛАР
ЖОЙИ БЎЛИБ ҚОЛДИ.**

«Газетхонларимизга маълумки, кеча кундуз соат учда Кони-Айленднинг қадимги аттракциони – «Мум ҳайкаллар» музейи қонли воқеалар гувоҳи бўлди. Музей швейцари, Калифорния штатида туғилган, Америка Қўшма Штатлари фуқароси, мексика миллатига мансуб, қирқ ёшли, бўйи беш фут-у, тўққиз дюмли Рамон Ортегас Монтеро ўз постида ваҳшиёна ўлдирилди. Шундай қилиб, мум ҳайкалларда ўз ифодасини топган етти юздан ортиқ қотиллик ва ўғриликларга яна бир қотиллик қўшилдики, бу «Мум ҳайкаллар» музейида... абадийлаштиришга лойикдир.

Марҳум Монтеро оддий швейцар эмас эди. Айти чоғда у аттракцион қатнашчиси ҳам эди. Буни кейинги ўн тўрт йил ичида ақалли бирон марта музейга кирган киши яхши биларди. Швейцар иккинчи қават майдончасида ўзига жуда ўхшайдиган Мум ҳайкал ёнида турар эди. Мексикача миллий кийим кийган бу икки вужуд бамисоли янги пулдек бир-бирига жуда ўхшар эди. Музейга кирганлар кўпинча адашиб билетларини кўғирчокқа узатишар эди. Бу ҳақиқатан кулгили ҳазил эди!

Босқинчи афтидан, тушликдан олдин музейга кириб олган. Жиноятчи аттракцион хўжайини мистер Оскар Губинернинг кетишини кутиб, бармоқ изларини қолдирмаслик учун қўлқоп кийиб, мармар пиллапоя билан Монтеро турган майдончага кўтарилган. Чамаси, швейцар

I БОБ. Жиноят хроникаси ҳақида икки оғиз сўз

босқинчига қаршилик кўрсатган, лекин зинадан улоқтириб юборилган, кейин тўмтоқ буюм – кастет⁸ ёки қисқа гангстер⁹ таёқчаси билан чаккасидан уриб ўлдирилган. Бечора оқ мрамрни қонга белаб, зинадан думалаб тушган. Полиция врачлари И. В. Уилки ўша жойнинг ўзида текшириш ўтказиб медицинадан келган хулосага биноан Монтеро ўша заҳотиёқ вафот қилган. Қотил эшикни ичидан беркитиб яна юқорига кўтарилган ва бирданига швейцарга кўзи тушган. У жимгина, гўё ҳеч нарса бўлмагандек турар эди. У ғазабни қайнаб, олдида кўғирчоқ турганлигини билган бўлса ҳам, мушт билан уни уриб синдирган. Қалласи, оёқлари узилган ҳайкал, илгари ҳаёт бўлган швейцар ёнида қонга беланиб ётар эди.

Ғожиали ҳолат қотилни тўхтатиб қолмади. У совуққонлик билан швейцар мурдасини титиб, ёнидаги қалитларни олиб, орқасидан қонли из қолдириб музей ичига кирган. Унинг музейда кўрганлари, албатта, қаттиқ кўрқувга солиши мумкин эди. Унинг кўрганлари... Лекин биз газетхонларимизни тергов тугаб, музей очилгандан кейин ўзлари кўришлари мумкин бўлган имкониятлардан маҳрум қилмаймиз.

Энди жиноятчига қайтамиз. Шундай қилиб, у музей ичига кирди, лекин у ҳеч нарсани ололмади. Ўз қурбони ёнидан олинган қалит билан музей хўжайини Оскар Губинернинг хонасини очган, лекин «Кэртис ва ўғли» фирмаси чиқарган пўлат сандиқни уддалай олмаган. (Шу йили «Кэртис»нинг пўлат кўрғонини забт қилолмаган ўнларча воқеа бўлиб ўтган.)

Музей эшиклари очилиши ҳамано полиция шу жойга етиб келган музей хўжайини мистер Оскар Губинер билан

⁸ Кастет – темир ёки пўлатдан ясалган бўлиб, рақибга зарба бериш учун қўл бармоқлари қийиладиган совуқ қурол тури.

⁹ Гангстер (инглизча) – йўлтўсар, босқинчи. Гангстер атамаси асосан АҚШ, Италия, Мексика, Япония, Хитой ва шу каби давлатлардаги жиноий ташкилотларнинг аъзоларига нисбатан қўлланилади.

⚖ I БОБ. Жиноят хроникаси ҳақида икки оғиз сўз ⚖

бутун бинони синчиклаб тинтиб чиқди. Лекин ҳаракат бекор кетди! Қотил қочиб улгурган эди...

Қотилнинг деразалардан бирида қолдирган из ва полга ташланган конли қўлқопи унинг қандай қочиб кетганлигини аниқ кўрсатади. Афсуски, кечаги ёққан қаттиқ ёмғир қотилнинг паркдаги изини кузатишга тўла имкон бермади. Лекин полицияда етарли даражада маълумот бор ва тез кунлар ичида уни қамоққа олиш мумкин».

ПОЛИЦИЯЧИ О`ХАРА ҲИКОЯСИ

«Кеча кундуз соат учда «Вайкики» бари ёнида одатдагидек постда турар эдим. Шунда «Мум ҳайкаллар» музейидаги италян аёл ёнимга келиб, мен билан музейга боринг дея илтимос қилди, чунки у жойда бирор воқеа содир бўлганга ўхшарди. Музей ёпик. Мен эшикни тортиб кўрдим – ичидан беркитилган эди. Эшик тақиллашига ҳеч ким жавоб бермади. Музей заллари тор деразали икки қаватли эски ғиштли бинопинг иккинчи қаватига жойлашган эди. Мен полиция нарядини чақирдим, чунки қаттиқ ёмғир ёғишига қарамай музей атрофига оломон тўшланган эди. Нарвон топиб, зина томонга қараган деразага кўйдим. Дераза очик эди. Ичкарига қарадим ва ёпик эшик ёнида пиллапояда ётган одамни кўрдим. Унинг боши йўқ, боши бошқа жойда эди. Мурданинг ёнида кимдир ўралашиб турганини пайқадим. Даҳшатли манзара эди бу...

Кўп ўтмай, воқеа содир бўлган жойга чақирилган полиция ва музей хўжайини етиб келгач, менга эшикни бузишни буюришди. Мармар зинанинг пастки пиллапоясида қирқ беш ёшлар чамаси, ғайриоддий кийимли киши, унинг ёнида Мум ҳайкал синиклари ётар эди. Қўғирчоқнинг боши бошқа жойда эди. Мен бошқа полициячилар билан хонани тинтув қилишда қатнашдим. Бизни музей хўжайини кузатиб борарди, чунки қўғирчоқлар орасида адашиб қолиш осон эди. Биз барча бурчакларни ахтариб чиқдик. Лекин ҳеч кимни топмадик. Биз хонани қидираётган пайтда инспектор

I БОБ. Жиноят хроникаси ҳақида икки оғиз сўз

Бастур қонли қўлкоп ва одам изини кўриб қолди. Жиноятчи ўзини деразадан ташлаб қочган эди. Яна шуни айтишим мумкинки, Нью-Йорк полициясида йигирма йил ишлаб, шундан ярми Кони-Айленд полиция участкасида хизмат қилган бўлсам ҳам, бу хилдаги мудҳиш воқеани сира учратмаганман».

Кечки сон. Душанба, 10 август.

ҚОТИЛ ҲЕЧ НАРСА ЎҒИРЛАМАГАН. ЛЕКИН ЭНГ ҚИММАТЛИ ҲАЙКАЛЛАРДАН БИРИНИ СИНДИРГАН, ДЕЯ ҲИКОЯ ҚИЛГАН «МУМ ҲАЙКАЛЛАР» МУЗЕЙИНИНГ ХЎЖАЙИНИ М. Р. ГУБИНЕР.

«Менинг мум ҳайкаллар музейим Америкадаги мана шундай аттракционларнинг энг йириги. У 1907-йилда қурилган ва отам Карл Губинердан мерос қолган. У Лондондаги оламга машҳур «Мум ҳайкаллар» музейининг эгаси мадам Тюссоннинг шериги эди. Ҳозир менинг музейимда энг яхши итальян мумсозлари ишлаган олти юздан ортиқ ҳайкал бор. Черчилль¹⁰, бокс бўйича жаҳон чемпиони Джо Луис¹¹, Америка Қўшма Штатлари президенти Гувер¹², гангстер Аль Капоне¹³ ва бошқа кўпгина ҳайкаллар ишланиши жиҳатдан ўхшаши йўқ ва бебаҳодир. Лекин музейнинг шухрати Мум ҳайкалларнинг моҳирона ясалишидагина эмас. Гап шундаки, уларнинг айрим

¹⁰ Черчилл Уинстон Леонард Спенсер (1874-1965) – XX асрнинг 20-йиллардан бошлаб Буюк Британия консерваторлар партиясининг раҳбарларидан бири. 1908-йилдан бошлаб турли вазирлик лавозимларида ишлаган (ички ишлар вазири, авиация вазири, ҳарбий вазири, молия вазири). 1940-1945 ва 1951-1955-йилларда Буюк Британия Бош вазири.

¹¹ Джо (Джозиф) Луис Бэрроу (1914-1981) – Америкалик машҳур профессионал боксчи. Супер оғир вазнидаги жаҳон чемпиони.

¹² Герберт Кларк Гувер (1864-1974) – АҚШнинг 31-президенти. 1929-1933-йилларда президентлик қилган.

¹³ Аль Капоне (Алфонс Габриэл Капоне – 1899-1947) – Келиб чиқиши италиялик бўлган, лекин АҚШ да фаолият юритган гангстер. Чикаго мафиясининг раҳбари бўлган.

I БОБ. Жиноят хроникаси ҳақида икки оғиз сўз

группалари ўтмишда ёки ҳозирги кунда бўлган турли воқеаларни ҳикоя қилади. Масалан, ўн етти ҳайкалдан иборат бир группа 1937-йилда Уоллстрит-Сити банкини ўғирлаш воқеасини бутун тафсилоти билан тасвирлайди. Жордано Бруно¹⁴нинг гулханда ёнишини тасвирловчи манзаранинг ўхшаши йўқ. Электр стулида, газ камерасида қатл қилиш, оғиш, калласини олиш каби даҳшатли ҳолатлар ҳам барча тафсилотлари билан тасвирланади. Музейда ростакам гильотина (одам ўлдирадиган жоди) бор. Уни отам биринчи жаҳон уруши бошланмасдан олдин француз ҳукуматидан сотиб олган. Ҳозир музей янгиланмоқда. Янги, кишини ҳайратга соладиган воқеалар томошабинларга кўрсатилади. Барча ҳайкалларга Бартон фирмаси (унинг филиаллари Чикаго, Филадельфия, Сан-Францискода бор) тайёрлаган янги кўйлак ва костюмлар кийгизилади.

Қимматли ҳайкалларимдан бирини кеча босқинчи синдириб юборди. У ўлдирилган Монтеронинг ёки Монтининг (биз уни шундай атаيمиз) қуйиб қўйгандек айнан нусхаси эди. Бу қўғирчоқни анча йил илгари машҳур мумсоз Фраскини ясаган. У бечора Монтига шунчалик ўхшар эдики, ўзим ҳам кўпинча адашардим.

Музей ишини мен ва ёрдамчим Чарлз Паркер кузатиб борамиз. Кеча мен у билан кабинетимда ўтириб, яқин орада кўрсатиладиган янги аттракционларни муҳокама қилдик. Биз тушга яқин музейдан чиқдик. Монтис шу куни ҳайкал билан жой алмаштирган эди. У ўн тўрт йиллик иш даврида соатлаб қимирламай туришни ҳатто нафас олишини

¹⁴ Жордано Бруно Филиппо (1548-1600) – италиялик файласуф, космолог ва шоир. Ҳурфикрлиги учун инквизиция томонидан қаттиқ таъқиб қилинган. У таъқибдан қочиб Рим, Швейцария, Франция, Англия, Германияда яшади. 1592-йилда роҳиблар уни алдаб Венецияга таклиф қилдилар ва инквизиция қўлига топширдилар. Бруно даҳрийликда айбланиб, 8 йил қамоқда ётди. Лекин ўз дунёкарашидан қайтмади. Католик черкови уни гулханда ёқиб юборган. Унинг асосий асарлари: «Ғоялар сояси ҳақида» (1582), «Сабаб, ибтидо ва яқка-ю ягона ҳақида» (1584), «Чексизлик, қонлот ва оламлар ҳақида» (1584), «Кулдаги зиёфат» (1584), «Пегас сирлари» (1585).

I БОБ. Жиноят хроникаси ҳақида икки оғиз сўз

билинтирмасликни яхши ўрганиб олган эди. Мана шундай қилиб мен билан ҳазиллашиш унга хузур бағишларди. Унга овқатланишга кетаётганимни айтдим ва, одатдагидек, кабинетимнинг калитини бердим. Кейин пиллапояни тозалаб қўйишини буюрдим – музейни янгилаш муносабати билан бир оз ремонт қилгандик. Монти музейни ёпилиши биланок тозалаб қўяжагини айтди-да, мен билан хайрлашди. Бечора Монти! Уни энди кўролмаслигимни ким билибди...

Уйга келишим билан телефон жиринглади, мени яна музейга чақирди. Қолган воқеалар ўзингизга маълум.

Шуни қўшимча қилишим мумкин. Рамон Монтеро ҳамиша хушахлоқ, одобли эди. У чекмас, ичмас ва яхшигина оилапарвар бўлиб учта ёки тўртта боласи бор эди.

Худога минг қатла шукурким, отам ўз вақтида «Кэртис» фирмасининг пўлат сандигини олган экан. Босқинчи оча олмабди.

Эрталабки сон. Сешанба, август.

КОНИ-АЙЛЕНДДАГИ ФОЖИА

*«МУМ ҲАЙКАЛЛАР» МУЗЕЙИ ШВЕЙЦАРИНИНГ
ЎЛДИРИЛИШИГА ОИД ИШ ЮЗАСИДАН ТЕРГОВ ДАВОМ
ЭТМОҚДА.*

*ПОЛИЦИЯ ИНСПЕКТОРИ КАРРИГАН ЖИНОЯТЧИ
ТЕЗ ОРАДА СУД ОЛДИДА ЖАВОБ БЕРАДИ, ДЕБ
ИШОНТИРЯПТИ.*

«Газетхонларимизга маълумки, 9-август, соат учда, тушлик маҳалида Кони-Айленддаги «Мум ҳайкаллар» музейига номаълум киши кириб олган ва музей швейцари мексикалик, қирқ саккиз яшар, оилали, учта боланинг отаси. Манхэттен райони, 69, Фарбий кўча, 91-уй, 349-квартирада турувчи Рамон Монтерони ўлдирган. Дастлабки тергов маълумотича ёвуз ниятли кишининг ўғрилиқ мақсади бўлган. Чунки бармоқ изларини қолдирмаслик учун қўлқоп кийиб олган, швейцардан калитларни олиб, музей хўжайини

⚖️ I БОБ. Жиноят хроникаси ҳақида икки оғиз сўз ⚖️

мистер Оскар Губинернинг хонасига кирган ва пул, янги аттракцион учун патент, қимматли қоғозлар сақланадиган темир сандикни очмоқчи бўлган. Қотилнинг ғазаби ошиб энг қимматли қўғирчоқлардан бирини синдирган ва эшикни ичидан беркитиб, деразадан ошиб қочган.

Куйида биз газетамизнинг мухбири Жозеф Кэсидининг терговчи полиция инспектори Аллен Карриган билан суҳбатини эълон қиламиз.

К э с и д и: Қотил қандай қуролланган?

К а р р и г а н: Тош билан. Ремонт қилинаётган зина мраммининг бир бўлаги билан. Марҳумнинг ўнг чаккасига урган. Шу заҳоти ўлган.

К э с и д и: Айтинги-чи, инспектор жиноятчи қўллаган «усул» полицияга маълум бошқа босқинчиларникига ўхшайдими?

К а р р и г а н: Йўқ, ўхшамайди. Ўйлашимча, қотиллик тажрибали жиноятчи томонидан эмас, дарғазаб, бағритош киши томонидан қилинган.

К э с и д и: Масалан, ақлдан озганми?

К а р р и г а н: Ундай деяётганим йўқ.

К э с и д и: Жиноят мотивлари қандай?

К а р р и г а н: Афтидан, ўтрилик...

К э с и д и: Бу қотиллик Монтерога қарши шахсий адоват эмасмикан? Мексикаликлар қизиққон бўлишади...

К а р р и г а н: Бўлиши мумкин, лекин олинган маълумотларга қараганда Монтеро ювош ва одобли бўлган. Буни қўшнилар, у билан ўн тўрт йил ишлаган музей хўжайини ҳам тан олади. Лекин қайтараман: ҳаммаси бўлиши мумкин.

К э с и д и: Раҳмат, мистер Карриган. Газетхонларимиз номидан энг яхши истакларимизни қабул қилгайсиз.

Демак, машина ишга тушди. Полициянинг барча яхши кучлари қотилни топишга ташланди. У ким? Буни тезда билиб оламиз! «Дейли Глоб» газетаси хабарларини ўқинг!...»

Кечки сон. Сешанба, август.

**ШОДЛИК ОРОЛИДАГИ «МУМ ҲАЙКАЛЛАР»
МУЗЕЙИДА БЎЛГАН ДАҲШАТЛИ ВОҚЕА ҲАҚИДА
ҚЎШИМЧА МАЪЛУМОТ. ЯНГИ ГУВОҲ**

Кеча кечкурун редакциямизга Бруклин райони, Мэйн-стрит уй № 167, биринчи қаватда ишлайдиган протезчи врач доктор Ульям Хауреги келди ва қуйидагиларни айтди:

«9-август, якшанба куни мен Кони-Айленд паркига сайр қилгани бордим ва тахминан 12:30 ларда «Мум ҳайкаллар» музейига кирдим. Билетимни швейцарга кўрсатиб (уни кўғирчокдан дарров ажратиб ола олдим), музей залларига ўтдим. У ерда деярли ҳеч ким йўқ эди. Лекин кўп ўтмай мени кимдир кузатаётганини пайқадим. Хоналарнинг бирида қорачадан келган ориқ ҳайкалга кўзим тушди. Унинг юзи мени ҳайратда қолдирди: қаҳр-у ғазаб уни тириштириб юборган эди. Менга ишонинг, мен юз ҳаракатларини яхши ажратаман, ахир протезчиман-да, ташқи кўриниш учун жағнинг юмилиши қандай аҳамиятли эканини биламан. Бир неча зални айланганимдан кейин ҳалиги кўғирчокни яна кўрдим. Мен уни бошқа Мум ҳайкаллар орасида бўлганлиги ва сира ҳам қимирламаганлиги учун ҳам кўғирчок деяпман. Мен унга узок тикилиб турдим, лекин унинг кўз қисганини ёки нафас олганини пайқамадим. Лекин мен қасам ичаманки, у тирик одам эди. У зангори костюм кийган, ёши элликларда. Буғдойранг бадани, қора сочи ва ингича мўйлови уни жануб кишиси эканлигини кўрсатиб турар эди. Ўша куни кечкурун газетангиздан музейда мен бўлганимдан кейин содир бўлган воқеани ўқиб, котилни кўрганлигим менга аён бўлди. Мен тезда бу ҳодиса ҳақида полицияга хабар бердим ва бу жиноятни фош қилишдан манфаатдор бўлган ҳар бир кишига ўз билганларимни айтиб беришга тайёрман. Ҳар куни ўз кабинетимда 9 дан 12 гача ва 2 дан кеч 6 гача юқорида кўрсатилган адресда қабул қиламан».

Редакция телефон орқали О. Губинер, яъни Мум

II БОБ. РГКнинг янги йўли

хайкаллар музейи хўжайини билан алоқа боғлади ва музейда доктор Хауреги тавсифлаган кўғирчоқ йўқлигини аниқлади. Докторнинг гувоҳлиги тергов материалларига қимматли хисса бўлиб кўшилиши ва қотилнинг тутилишини енгиллатиши мумкин».

*«МУМ ҲАЙКАЛЛАР» МУЗЕЙИДА БЎЛГАН ҚОНЛИ
ҲОДИСАНИНГ ЯНГИ ТАФСИЛОТЛАРИНИ
ГАЗЕТАМИЗНИНГ НАВБАТДАГИ СОНЛАРИДА ЎҚИНГ.
«ДЕЙЛИ ГЛОБ» ГАЗЕТАСИНИ СОТИБ ОЛИНГ.*

II БОБ. РГКнинг¹⁵ ЯНГИ ЙЎЛИ

Тан олишим керакки, бу мақолаларни биринчи марта ўқиб чиққанимда таажжублангандим, холос. Бу жиноий ҳодиса билан менинг ишим ўртасида қанақа алоқа бўлишини сира тушуна олмадим. Лекин сўнгги пайтларда газетамизда ажойиб ҳодисалар бўлар эдики, бу ҳаммани ҳам хайратда қолдирарди.

Мен газета кесимларини папкага яхшилаб тахладим-да, папка устига пала-партиш ёзилганларни олдингидан ҳам қизиқиб ўқиб чиқдим: «ГМА-мах! Ўрт. бад. 2 пол. рас. – Бэнтли. Келиш – Кэсиди РГК».

Йўқ! Бу ёзувларни пайкаб олиш учун сира қийналмадим. Унинг маъноси жуда равшан: улар мен, Генри Мак Алистер, «Дейли Глоб» газетаси адабиёт бўлими ходими, ҳозиргина ўқиган материаллар асосида тезгина ҳикоя билан давомли сенсацион репортаж ўртасида бир нарсa «қилишим», бу нарсa икки саҳифа бўлиши кераклиги айтилганди. Безакларни рассом Бэнтли ишлайди, барча кўшимча маълумотларни мен жиноий хроника бўлими ходими дўстим Жо Кэсидидан олишим мумкинлиги таъкидланганди. Яна у ерда «РГК»нинг, яъни ношир, «Дейли Глоб» газетасининг бош редактори, ҳамда Америка Қўшма Штатларидаги яна

¹⁵ РГК – Рэндольф Грейтс Кэсиди.

қиркка яқин газета ва журнал эгаси мистер Рэндольф Грейтснинг истаги эканлиги айтилган эди.

Буларнинг ҳаммаси тушунарли. Лекин фақат бир нарсани, нима учун бу иш менга топширилганлигини тушуна олмасдим. Ахир, менинг газетадаги мансабим бундай иш қилишимни тақозо этмасди-да. Бунинг устига мен ҳаётимда бирорта ҳам репортаж ёзмаганман, ёзишга иштиёқим ҳам йўқ. Жин урсин, наҳотки буларнинг ҳаммаси мени газетадан ҳайдаш учун бир баҳона бўлса!

Кўпгина ходимларимиз каби: «Сэр, «Дейли Глоб» газетаси редакцияси ўз фаолиятини қайта тузаётганлиги туфайли сизнинг хизматингиздан воз кечишни лозим топди» деган нохуш хабар солинган конвертни олиш мана шундай баҳонадан яхши эди. Лекин, афтидан, Рэндольф Грейтс менга, университетдошлик ҳамда фронтдошлик йилларимиздагига нисбатан бошқача қандайдир дипломатик йўл тутаётгандир. Оҳ, Рэнд, Рэнд! У одоб-андишани билмасди-да... Лекин, умуман аҳмоқ эмасди.

Ўша вақтда мен трубка чекар эдим. Тўғрироғи, уни оғзимдан қўймасдим. Кимдир трубка мени катъиятли киши қилиб кўрсатишини айтган эди. Шунинг учун иродамни кўрсатмоқчи ёки асабимни босмоқчи бўлганимда ҳамиша оғзимдан трубкани қўймас, пастки жағимни чўччайтириб гаплашардим. Бошлиқ билан шу заҳоти гаплашишга қарор қилдим. Трубкани тамакига тўлдириб, стул суянчиғидаги пиджагимни, кийдим-да, галстугимни тўғрилаб, шиддат билан эшикка отилдим.

Бошлиқ кабинети редакциямизнинг улкан биносидаги энг юқори каватида эди. Катта кундалик газеталар редакцияларида бўладиган бесаранжомлик бу ерда сезилмасди. Кенг, дид билан жихозланган қабулхона. Юмшоқ гиламлар. Чуқур чарм креслолар. Яширин нур билан ёритилган ажойиб экзотик балиқчалар сузиб юрган катта аквариум. Сунъий ҳаво, жимлик...

... Ок сочлари чирёйли турмакланган, мафтункор

жилмаювчи, кекса бўлса ҳам гўзал секретарнинг майин товуши эшитилди:

– Аҳволингиз яхшими, мистер Мак Алистер? Киринг, марҳамат. Мистер Грейтс сизни кутяпти...

«Кутяпти, – ўйладим мен. – Демак, бу масхарабозликни атайин қияпти...» Трубкани қаттиқ тишлаб шиддат билан бошлиқнинг хонасига кирдим. Баланд бўйли, тепакал, офтобда қорайган мардона юзли, момик қўлли кенжа мистер Рэндольф Грейтс мен билан тенгдош эди. Уруш энг қизиган пайтда Гарвард университетини тамомладик ва кўп ўтмай Европада иттифокчилар армиясига тушиб қолдик. Рэнд ўзини яхши солдат ва ўртоқ сифатида танита олган эди. Бирон ўлим хавфи олдида ҳаммамиз баробар, ҳамиша бир-биримизга ёрдам беришга тайёр эдик. Душманимиз ҳам бир – фашизм эди. Биз пурҳиммат, дўстона бир оила эдик.

Кейин уруш тугади, Кечаги окопдаги биродарлар уйларига қайтарканлар, бир-бирларининг юзларига қарай олмай хайрлашдилар. Қўлга тушмас ваҳший қонунлари билан тинч ҳаёт бошланди. Энди ҳар ким ўзи учун ҳаракат қиларди...

Уруш тамом бўлгандан кейин кўп ўтмай илк ҳикояларимни чиқартирдим. Танқидчилар менга хайрхоҳлик билан қарашди, муваффақият қозонишимга ишонч билдиришди. «Матбуот кироли» – мистер Рэндольф Грейтснинг ўзи (Рэнднинг отаси) «Глоб»га ишга таклиф қилди. Мен рози бўлдим, бўлмаса-чи! Менинг янги мансабим «Дейли Глоб» газетаси адабиёт бўлимининг ходими» деб аталарди. Жин урсин, жуда жарангдор ном! «Энди ишга жиддий киришаман..деб ўйладим.

Афсус! Кўп ўтмай, каттиқ янглишганимга ишонч ҳосил қилдим. Менинг зиммамга мамлакатнинг турли томонларидаги газетхонларимиз юборган сон-саноксиз адабий асарларни кўриб чиқиш юклатилгандан кейин ижодий иш тўғрисида қанақа иш бўлиши мумкин... Кўни билан иши юришмаган авторларга «Сэр! Редакция афсус

билан...» деб бошланадиган жавоб ёзишдан кўлим бўшамасди.

Мен оддий малай – клеркка айланиб қолдим. Ижодий иш учун ҳеч қандай вақтим қолмас эди. Мен профессионал журналист ҳам бўлмадим. Журналист бўлишга интиلمас эдим ҳам.

Қизиғи шундаки, «қирол»нинг ягона меросхўри ва жуда уқувли бола Рэнд аскарликдан бўшагандан кейин отасининг вилоят газеталаридан бирига оддий репортёр¹⁶ бўлиб ишга кирди. Орадан икки йил ўтгандан кейингина «Дейли Глоб» редакциясига келди.

Бу ерда у ҳамма лавозимларни – корректордан бош редактор ўринбосаригача бўлган лавозимларни босиб ўтиб яна уч йил ишлади. Фақат шундан кейингина «қирол» отаси – Рэндольф Грейс ўғлига салтанат асосини бериб, тахтга ўтқизди.

Мана энди «жаноби олий» РГК ўз отасининг креслосида ишонч билан ўтирибди. Кенжа мистер Грейтс ҳукмининг кучига ишонган одам каби олдидаги ҳар хил қоғозларга қизил қалам билан белгилар кўяр эди.

Қоғоздан бошини кўтармай, паришонлик билан деди:

– Сенми, Мак?... Ўтир, қария. Ҳозир тамом қиламан. Бир минутга.

У «буни», «тугатаман» сўзларига урғу бериб гапирди. Эрта билан менга келтирилган папкадаги ёзувларни эсладим ва «бошлик» унга имзо қўяётганда ҳам мана шу сўзларни эслагандим, деган хаёлга бордим.

– Мана, бўлди! – деди Грейтс ва бошини кўтарди. Унинг бир оз чўччайган пастки лабида, ёқимли юзида самимий қувонч сезилиб туради. – Ўтир, Мак. Нега турибсан?..

Бир-биримизни отимиз билан чақиришимиз яхши – дўстлигимиздан қолгани шу бўлса керак.

¹⁶ Репортёр – бевосита ўзи иштирок этган, шохиди бўлган, кўрган воқеа-ҳодисалар ҳақида зудлик билан ёрқин, атрофлича хабар берадиган мухбир, журналист.

– Салом, Рэнд! – дедим ва гўё Грейтс зичлаб беркитилган деразанинг нарёғида-ю, мени эшита олмайдигандек панжамни осмонга кўтардим. – Сенда менинг ишим бор. Шахсий, – дедим.

– Гапир, гапир!

Мен диққат бўлиб трубкани торта бошладим. Бу ҳол негадир суҳбатдошимнинг юзига қарашни истамаган пайтларимда кўл келади. Трубкани тортиб, бўлиб-бўлиб гап бошладим.

– Биласанми Рэнд, гап шундаки... Менга... Мен бир китоб устида ишламоқчиман. Ҳа, уруш тўғрисидаги китоб устида. Биласан-ку, ҳамиша шуни ўйлайман. Шунинг учун менга... Шуни айтмоқчиманки мен редакциядан кетсам, ишонаманки, сен мени тушунарсан, Рэнд?

Бошимни кўтарганимда Грейтс жилмайиб турарди, лекин унинг жилмайиши меҳрибонликдан ўтиб, муғамбирона жилмайишга айланган эди. У креслога суяниб, хушчақчақлик билан менга қаради.

– Демак, сен ҳаммасини ўқиб чиқибсан, – деди у. – Бунчалик тез ўқишингни кутмагандим. Кел, очикчасига гаплашайлик. Кўпдан бери сен билан гаплашмоқчи эдим.

Мен эсанкираб оғзимдан трубкамни олдим ва бирданига катъиятни йўкотгандек бўлдим.

– Демак, – давом этди хушчақчақлик билан Грейтс, – сен жиноят хроникаси бўлимимизнинг «Мум ҳайкаллар» музейида кимнидир ўлдирганлари тўғрисидаги материалларни ўқиб чиққансан. Шунда сен, яъни Генри Мак Алистер, университетда келажаги порлоқ кобилиятли йигит деб ном чиқарган бир одамсан-ку, аммо нимадандир тез жаҳлинг чиққан. Ҳа, ҳа, камтарлик қилма! Демак, сен оддий жиноят хроникасини қайта ёзиб чиқишнинг, бунинг устига аванс олиш учун ариза ёзишни ҳам билмайдиган иккинчи даражали репортёр билан бирга ишлашинг керак эмиш... Тўхта, тўхта, ҳали гапим тамом бўлгани йўқ! Шунда сен бу муттаҳам Рэнд, яъни мен, ярамас капиталист ва

эксплуататор... мени ҳақиқий ва тўғри йўл топмади, дея қойияпти деган қарорга келдинг-а...

– Қулоқ сол, Рэнд, – мен унинг сўзини бўлмоқчи бўлдим. – Нима кераги бор? Йўқ, кераги...

– Йўқ, кераги бор! – деди қатъийлик билан Рэндольф Грейтс, – у энди кулмас эди. Юзлари жиддийлашди. – Керак! – такрорлади у. – Наҳотки сен, бизнинг матбуотимиз кўлмак ботқоққа айланиб қолганини тушунмасанг?! Наҳотки сен, ҳар куни бир нарсани, бир қолипда зериктирарли қилиб чиқараётганимизни кўрмасанг! Биз ўзимизнинг бир хиллигимиз, сохта эҳтиросимиз, қарама-қарши маълумот ва маза-матрасиз рекламаларимиз билан газетхонларимизнинг жонига тегдик-ку... Юзимдан ҳайронлик аломатлари сезилган бўлса керак?.. – Рэнд асабий равишда қўлини силтади-да, тоқатсизлик билан сўзини давом эттирди.

– Йўқ, йўқ! Сен мени тушунмабсан! Гап менинг сиёсий маслагимда эмас! Сенга айтаётганларим сиёсат эмас, бизнес, ишга оид масала... Қулоқ сол, Мак! – Рэнд креслодан ирғиб турди-да, ёзув столини айланиб унинг қирғоғига, менга яқинроқ жойга ўтирди. – Бугун биз газеталаримизни дилижанс¹⁷ ва елканли флот давридагидек чиқараётганимизни сира ўйлаганмисан? Ўша вақтдагидек кескин, баландпарвоз гаплар, сийқаси чиққан усуллар... Буларнинг ҳаммаси бугун, бир неча соатда Европага ёки Африкага бориш мумкин бўлган кунда, америкалик уйида ўтириб, телевизор орқали Римда бўлаётган футбол матчини кўраётган ҳозирги вақтда-я...

Рэнд хонада айланди, у ўйга толиб, менинг борлигимни ҳам эсдан чиқаргандек эди. Янги матбуот қиролининг фикрлари менга қизиқ туюлди, сабрсизлик билан гапнинг давомини кутдим.

¹⁷ Дилижанс (французча) – темир йўл транспорти ривожланишига қадар йўловчиларни ва юкларни ташиш учун мўлжалланган ва отлар ёрдамида ҳаракатланадиган кўп кишилик арава.

II БОБ. РГКнинг янги йўли

– Ҳозирги газета фактларни акс эттириши керак, – деди у тўхтаб кўзимга тик боқаркан. – Фақат фактларни! – қайтарди у. – Бу ишни ишонарли тарзда, газетхоннинг жияига тегмасдан, усталик билан олиб бориш керак. Бундай газетани ҳамма ўқийди!

Э, гап буёқда экан! Рэнд холисона ахборот газетаси чиқармоқчига ўхшайди, қизик.

– Сен шуни истайсанми?.. – деган ҳам эдим, гапни илиб кетди.

– Ҳа, мен шундай газетани чиқараман! – деди Рэнд ишонч билан. У яна креслога ўтириб, суянди. Бундай газета республикачиларга ҳам, демократларга ҳам, социалистлар-у фашистларга ҳам, оклар-у қораларга ҳам керак! У хабардан тортиб, ҳикоя, ҳатто комиксларгача¹⁸ «Фақат фактлар» деган шиор остида чиқади. Албатта, бундай материалларни ишлаш учун бадиий иқтидори бор кишилар керак бўлади. Энди «Мум ҳайкаллар» музейидаги қотиллик ҳақидаги материалларни сенга юборганимни тушундингми?

– Биласанми, Рэнд, – дедим, – менга юборганларинг ғирт фактлар-ку, курук реклама-ку! Бир вақтлар эсдан чиқиб кетган «Мум ҳайкаллар» музейи, тайёр кийимлар фабрикаси, темир сандиқлар фирмаси, ҳатто тиш врачлари тўғрисидаги реклама-ку!

Рэндольф Грейтс афтини буриштирди.

– Биласанми, ҳар қандай газета ҳам афсуски, рекламасиз бир ой ҳам кун кўра олмайди... Лекин ростини айтсам, сен ҳақсан! – у столни шاپиллатиб урди. – Рекламабозлик расво иш-да! Жуда хунук иш! Лекин бу тўғрида сен ёзсанг, ишонаманки, ҳаммаси тўғри ва ишонарли бўлиб чиқади. Ҳа, ҳа! Шу билан бирга реклама ҳам. Хўш, нима бўлибди? Ундан бошқа ҳеч нарсани пайқамадингми? Ўша материаллар орасида дурустрок, ишонарли, қизик фактлар йўқми? Умуман, Мак, сен менга кераксан. Мен «Глоб»ни

¹⁸ Комикс – кулги, ҳажв ва юморга бой расмлар (карикатура).

тезрок янги йўлга солиб юборишни истайман.

Мен бўлсам, пойма-пой сўзлар билан, бу ишни уддалай олмаслигимни, журналистлик тажрибам йўқлигини, қобилиятсиз эканлигимни айтиб, рад қила бошладим. Лекин тамоман бошқа сўзлар айтишим кераклиги, Рэндга ҳеч қандай газета сиёсатсиз тура олмаслигини, унинг «фактлар билан савдо қилиши» нияти соддадиллик бўлиб, тез кунда пучга чиқажагини айтишим кераклиги сираям калламга келмабди. Афсуски, бу фикрлар анча кейин эсимга келди...

Рэндольф Грейтс бўлса, менинг барча далилларимни осонликча бартараф қилар эди. Оқилона, ибולי кўзларини менга тикиб, жозибали қилиб гапирар эдики, унинг бўғиқ товуши Рэнд тўрт йил давомида узлуксиз раиси бўлган «Альфа-Бетта-Гамма» студентлик клубининг сайлов олди мажлисларида гапирганидек ишонарли жарангларди. Мана шу товуш билан у рота мирзасини биз ёзган қалбаки рухсатномага муҳр босишга кўндирган эди...

– Сенинг жойинг, аввало, шу ерда – газетада. Менга ёрдам бериш учунгина эмас. Биламан, бизнинг карашларимиз турлича, эътиқодларимиз ҳам бошқа-бошқа бўлиши мумкин. Лекин сенга таклиф қилаётганим ҳар қандай номусли кишининг принципларига хилоф бўлмас, дейман. Агар сен ҳақиқатан ҳам профессионал адабиётчи бўлишни истасанг, таклифимни рад қилмаслигинг керак...

– Бу материалларни қанақа қилиб ишлашим мумкин? Бу иш нима билан тамом бўлиши ҳеч кимга маълум эмас-ку...

– Нима бўлибди? Иш қандай тамом бўлмасин, ахир тамом бўлади-да! Сенинг ишинг фактларни кузатиб, бадий қилиб, баён қилиш...

Мен жим бўлдим. Трубкам ўчиб қолди. Энди Рэндни диққат билан тинглардим. У мени қизиштириб қўйган эди.

– ...Аста-секин барча қобилиятсиз кишиларни алмаштираман. Биз «Глоб»ни тезлик билан янги йўлга солиб оламиз. Сен бошлашинг керак. Сен «Мум ҳайкаллар» музейидаги қотиллик ҳақида якшанбалик иловамиз учун

кисса ёзасан. Хужжатли кисса, уйдирмасиз. Хўш?

Мен рози бўлдим.

Лекин, бунга ачинмайман.

Мен Жо Кэсиди кабинетимга кирди десам, тўғри гапирмаган бўламан. Гап шундаки, дўстим Жо ҳеч вақт ҳеч қаёққа кирмаган. У ҳамиша, отилиб, югуриб, бостириб келган, бир сўз билан айтганда, ҳамиша кутилмаганда жуда тез пайдо бўлади, айниқса, газета манфаати йўлида жонини аямайди.

У ўттиз беш ёшлардаги, новчадан келган, боши кичкина, бурни ялпок, сочлари сап-сарик киши эди.

Унинг юзларидан илтифот ёғилиб турар, ҳар нарсага болаларча қизиқар эди. Бу билан ҳаммани ўзига жалб қиларди.

Кэсидининг репортёрлик қобилияти тўғрисида латифалар тўқилганди. У Нью-Йорк жинойт полициясининг деярли барча полициячилари ва изкуварлари билан таниш эди. Қадрдон шахрининг жинойтчилар оламини ҳаммадан яхши билар ва ўткир хотираси туфайли, сўнгги чорак аср давомида содир бўлган жиноий ишларга оид юзларча кишиларни ном-баном айтиб бериши мумкин эди. Агарда «Кичкина»нинг бир камчилиги бўлмаганда, энг зўр репортёр бўлар эди. Жо Кэсиди ўз фикрини сира ҳам қоғозга тушира олмасди. Кўп йиллик репортёрлик фаолиятида бирорта нарса ёзмаган. Телефонда сўзлашар, изкуварлар ва жинойтчилар билан суҳбатлашар, воқеа содир бўлган жойга автомобилдами, самолётдами етиб борар, кейин кўрган-билганларини редакцияда оғзаки айтиб берар эди. Адабий ходимлар ва ёзувчилар шикоят қилишмасди. Жо Кэсиди ҳикояларида бошқа газеталарнинг репортёрлари пайкаб олмаган кизик тафсилотлар жуда кўп бўларди.

Доимо Жонинг вақти танг бўларди. Агар у бирор жойда ушланиб қолса, ирғиб ўрнидан турар, бошқа бир жойга ўтиб ўтирар, сабрсизлик билан деразага қарайверарди. Унинг қаерда туришини, оиласи бор-йўқлигини ҳеч ким билмасди.

Тўғри, бундан бир неча йил илгари электр стулида қатл қилинган машҳур жиноятчининг болаларини ўз тарбиясига олди, деган овозалар юрарди. Лекин ўзи бу фикрни кескин рад қилар, уни саволга тутишларини сира ёқтирмас эди.

У кириши билан гап бошлади ва бир минут ҳам жим турмади: хонани айланиб юрди, жавондаги китобларни синчиклаб кўздан кечирди, пресс-папъени¹⁹ ўйнади, ҳатто негадир сиёҳдонни ҳам очиб кўрди. Шундай бўлса ҳам, асосий гапдан четга чиқмади.

– ... Бор гап – шу, – деди у ниҳоят, – «Мум ҳайкаллар» музейида бўлган воқеани газетада босилганидан тўлароқ қилиб гапириб бўлгач. – Бу – шунчаки расмий маълумот. Газета хабарларида сен қарама-қаршиликлар тўлиб ётганини кўргандирсан. Шунақа бўлади. Лекин сен полициядаги маълумотлар билан танишиб чиқишинг керак. Мен Карриган билан келишиб қўйдим... Кетдик!

– Қаёққа? Ким билан учрашамиз? Энг асосийси – нима учун қаршилик қилдим. – Бунақаси кетмайди, Жо. Менга ҳаммасини тушунтиришинг керак ёки мен бу аҳмоқона эрмақдан тамоман воз кечаман!

– Яхши, яхши! – деди Жо ва қаердандир, пастдан эшитилаётган кўнғироқ товушига қулоқ солди. – Тўй эмасми! – деди у ва деразанинг рахига қорнини қўйиб, пастга қаради ва шу заҳоти сакраб тушиб, пиджагининг тугмасини ечди. Бир гапни эринмай қайтараётган кишидек кўлини белига қўйди. – Айтяпман-ку, Карриган – шу ишни олиб бораётган полиция инспектори. Юлдузни бенарвон урмаса ҳам, бошқалардан кам эмас. Мана шу одам билан учрашишимиз керак. Музейда. Ҳозир ўша ерда бўлиши керак. Энди тушунарлими?

– Ҳа, лекин у бизга бирор нарса айтармикан?.. – дедим,

¹⁹ Пресс-папье (французча) – столдаги қоғозлар тарқалиб, ёйилиб кетмаслиги учун солиб қўйиладиган махсус мослама. Одатда, у тахтадан, тошдан ёки темирдан ясалган.

учрашувни қолдиришни ўйлаб.

Очиғини айтганда, мен ўзимни гўё ботқоққа ботиб кетаётгандек ҳис қилдим. Гўё авахта коридорида оёқ товуши эшитилгандек, панжара орқасидан рангсиз юзни кўргандек, ашаддий қотилни сўроқ қилаётгандек бўлиб кетдим. Ахир, тергов ҳали тугамаган-ку!

– Бунга ташвиш қилма. Ҳали сен РГКнинг, яъни Рэндольф Грейтснинг кучини билмайсан. Бунинг устига Қўшма Штатлардаги ҳар бир полициячи газетада номи чиқиши учун жонини жабборга беради. Қарабсанки, детектив қисса тайёр, унинг автори эса – Мак Алистер...

Жо жиддий эди. Шунда мен ўчиб қолган трубкани оғзимга тутдим-да, Жога ўқрайдим.

– Бундан ташқари, бу ажойиб материал! – давом этди Жо ёзув столимнинг қирғоғига ўтираркан. – Тушунсанг-чи, қария, классик детектив! Бундай машҳур ҳамкасабанг Герберт Прайснинг шу хил асарлари олдида қўйиладиган барча шарт-шароитлар мавжуд... – Жо бармоғини бука бошлади. – Қотиллик бино ичида содир бўлган – бир. Қотил из қолдириб, ғойиб бўлган – икки. Китобхон бир неча шахсдан гумон қилиши мумкин, бу – уч...

– Ҳаммаси равшан! – сўзини бўлдим. – Шерлок Холмс²⁰ ролида мана шу Каррингтон бўлади...

– Карриган, – тузатиб айтди Жо киноямни сезмай.

– Доктор Ватсон²¹ бўлмагани туфайли шу ролни ўзим ўйнашим ва изқувар Каррингтон зукко ақлини намойиш этиш учун ҳамиша аҳмоқона саволлар беришим керак.

– Карриганнинг, – Жо яна чидам билан тузатиб айтди.

– Умуман, бу схема жуда мос! Ишонишинг мумкин:

²⁰ Шерлок Холмс – инглизларнинг машҳур адиб Артур Конан Дойлнинг (1859-1930) бир қанча асарларининг асосий қаҳрамони. Шерлок Холмс уддабурон ва талантли изқувар шахс сифатида тасвирланган.

²¹ Доктор Ватсон – Инглизларнинг машҳур адиб Артур Конан Дойлнинг (1859-1930) бир қанча асарларининг асосий қаҳрамони Шерлок Холмснинг доимий ҳамроҳи, касби – шифокор.

III БОБ. ЖИНОЯТ ЖОЙИ

китобхон сендан хафа бўлмайди. Муваффақият қозонасан, Мак. Табриклайман! Китобнинг номига келсак, ўз-ўзидан маълум: «Ҳайкаллар орасидаги қотиллик». Бу шу йилнинг энг яхши детективи бўлади. Кўрасан! Жо мени масхаралаётгандек туюлди. Мен у билан жиддий гаплашмоқчи бўлиб, ўрнимдан турдим, лекин у кийим илгич томон отилиб, устимга пиджагини ташлади, бошимга шляпамни қўндирди-да, хонадан итариб чиқара бошлади.

– Юр, юр, қария! Ҳозир гапнинг вақти эмас. Нью-Йоркда ўнлаб қотиллик содир бўлади, уларнинг ҳаммаси бир-бирига жуда ўхшаш. Детектив романлар ҳам...

III БОБ. ЖИНОЯТ ЖОЙИ

Ўша куни эрта билан аттракционлар парки Кони-Айленднинг асфальт йўлкаларидан Жо билан борар эканмиз, йўлимизда фақат болалар аравачаларини етаклаган аёллар ва кўзлари олазarak, кийимлари ғижимланган, соқоллари ўсган эркеклар учради. Ҳали вақт жуда эрта эди. Қуёш нурида ялтираётган, хали ёпиқ томошахона ва аттракционлар ғариб кўринарди. Ресторан ва барларнинг очик эшикларидан бир-бирига тақаштирилган мрамор столчалар, уларнинг устига тўнкарилган стуллар кўзга ташланади; совун ва ачиган пиво ҳиди атрофни тутган; товушлар бутхонадан²² чиққандек қаттиқ эшитилади.

Рекламалар ёпиштириб ташланган катта дўнгалаклар қотиб қолгандек, тўхтаб турган от ўйинининг йилтирок тойчоқлари чарчагандек ва ғазаблангандек кўринади.

– Машҳур изкуварлар фақат романларда, киноларда бўлади, – деди Жо бошқа йўлкага бурилиб. – Аслида булар ўз касбини билган устамас, шунчаки ҳунарманд косиб... Ҳаммаси криминалистиканинг²³ оддий қонунларини озми-

²² Бутхона – бутлар (санамлар) сақланадиган жой.

²³ Криминалистика (лотинча: *criminalis* – жиноятга доир) – суд далилларини йиғиш, қайд қилиш, тадқиқ этиш ва улардан фойдаланишнинг махсус усул ва воситалари тизимини ишлаб чиқувчи фан.

III БОБ. Жиноят жойи

кўпми ўзлаштириб олган, холос. Карриган ҳам мустасно эмас. У оддий, тиришқок полициячилардан, калтафаҳм, лекин ўз ишини биладиган одам. Бу иш унчалик мураккаб эмаслигига ўзинг ишонч ҳосил қиласан... Мана, етиб ҳам келдик.

Жо томошахоналардан четда қад кўтарган, вақт ўтиши билан қорайиб кетган икки қаватли бинони кўрсатди. Газ ёритгичларидаи қолган иккита темир фонарь ўртасидаги эшик тепасида ранги ўчиб кетган «Мум ҳайкаллар музейи» ёзувли тахтача осиглиқ эди. Пиллапояда, бекорчилардан юқорида полициячи туради. Унинг орқасидаги эшик ёпик. Эшик табақаларидан бирига янги тахтадан ямоқ тушган.

Тўпланганларнинг бетакаллуф туртиб ўтиши Жони ранжитиб, иззат-нафсига тегди.

– Қара, изкувар ҳам келди! – деди кимдир баланд товуш билан. – Ана у – трубкалик.

Лаънати трубка. Ҳамма изкувар деб ўйлаши учун трубкани лабига кўндириб олган-да, деб ўйлаши мумкин.

– Ишлар қалай, Крис? – Жо полициячи билан саломлашди-да, мени имлади. – Бу ўзимизники. Шеф шу ердами?

– Ҳа, – деди полициячи бепарволик билан қўлини силкиб.

У суратга тушаётгандек эди. Кимдир арзон фотоаппарат билан терлаб-пишиб уни суратга оларди.

Жо эшикни итариб очди-да, сийқаланиб кетган, ифлос зиналардан тезлик билан юқorigа кўтарила бошлади.

Қотиллик шу жойда, мана шу пиллапояларда содир бўлган, балки, мана шу доғлар... Хона салқин ва нимқоронғи – зина майдончасининг тепасидаги иккита тор деразадан тушган ёруғлик бинони унча яхши ёритмасди. Мен беихтиёр атрофга алангладим. Ҳозир қандайдир ғайриоддий нарсани кўраётгандек бўлдим, лекин зинанинг пастига тахланган бир неча мармар тахтачалардан бошқа нарсани кўрмадим. Тинч ва осойишта, ҳеч нарса фожиани эслатмайди. Ахир,

III БОБ. Жиноят жойи

босқинчининг мана шу зиналардан биқиниб чиққанини, курбонини қандай ўлдирганини ёзишим керак-да...Ё Худо! Ахир мен ҳеч вақт репортёр бўлмаганман, бу иш сира кўлимдан келмайди-ку...

Мен хаёл суриб, атрофни кузатар эканман, Жо ғойиб бўлди. Афтидан, у музей залларида илгари ҳам бўлган. Бирданига ўзимни ёлғиз ва нокулай ҳис қилдим. Мен юқорига югуриб чиқиб, эшикни очдим... Қўрқиб орқага тисландим. Ёқаси кўтарилган, шляпасини кўзигача бостириб кийган бир киши менга тўппонча ўқталиб турар эди!

– Буёққа, Мак! – қаёқдандир Жонинг сокин овози эшитилди.

Мен шундагина олдимда мум кўғирчоқ турганини тушундим. Мен уни айланиб ўтиб, аланглаб Жони қидира бошладим, лекин уни катта залда одамлар орасидан топиш осон эмасди. Бироқ кўп ўтмай улар одамлар эмас, Мум кўғирчоқлар эканлигини билдим. Улар йўлкага тортилган бақувват чизимчанинг нарёғида якка-якка, гуруҳ-гуруҳ бўлиб туришарди. Худди сахна орқасидагидек елим ва чанг иси анкир эди. Қаердандир, хоналарнинг биридан қадам товуши, шивир-шивир овоз эшитиларди. Чалғимаслик учун кўғирчоқларга қарамай, товуш келган томонга хонама-хона ўтиб, юра бошладим. Ниҳоят орқамдаги баланд бўйли полициячини кўриб қолдим.

– Менга қаранг... – дея қўл чўзиб тирсагидан ушладим, лекин у тошдек қаттиқ эди.

– Жо, қаердасан? – ўзимни тута олмай бақирдим.

– Бу ердаман, бу ерда... Жонинг товуши шу яқиндан эшитиларди, уялиб кетдим.

Жонинг товуши келган хонага киришдан олдин, ўзимни босиш учун тагига:

«ЧИКАГОДА 1934-ЙИЛ 28-ИЮЛЬ КУНИ ФЕДЕРАЛЬ ҚИДИРУВ ПОЛИЦИЯСИ АГЕНТЛАРИ ТОМОНИДАН МАШХУР ГАНСТЕР ДИЛИНЖЕРНИНГ ЎЛДИРИЛИШИ» деб ёзилган хайкаллар группасини кўздан кечира бошладим.

III БОБ. Жиноят жойи

Катта ёшдаги ҳар бир америкалик бу воқеа қандай содир бўлганлигини яхши эслайди. Менинг мамлакатимда бутун бир давр кўпинча машҳур ганстерлар номлари билан аталади. Чикагода ҳатто босқинчи Аль Капонега ҳайкал ҳам ўрнатилган. Агар суҳбат пайтида сиз: «Бу Дилинжер²⁴ вақтида бўлган эди...» десангиз, қайси даврни айтаётганингизга жуда яхши тушунишади.

... Воқеа кафедра бўлади. Яхши кийинган, қорачадан келган. Дилинжер ғазаб ўтида ўртаниб, ўз азобидан қийналиб, қонга беланиб, полиция агентлари билан отишмоқда. Машҳур ганстер ёлғиз эмасди. Унинг икки шериги қонга беланиб ётибди. Ранглари ўчган аёл стулга суянганча беҳуш чўзилган. Биламан, ўша хотин, уни полицияга чақиб берган шериги. Босқинчилар ўртасида бўлиб турадиган воқеаларнинг бири – аввалига жўшқин муҳаббат, кейин рашк ва ниҳоят – сотқинлик. Мум кўғирчоқлар жуда яхши ишланган эди. Қадди-қоматлари, ҳатто кўзларининг ялтираши ҳам табиийдек... Мана антиқа гардишли кўзойнак таққан анави лўппи юз бақалокни олайлик. У хайрон бўлиб стол ёнида ўтирарди... Кўғирчоқ дафъатан:

– Кечирасиз, сиз ёзувчи Мак Алистер эмасмисиз? – дея ўрнидан турса бўладими?!

Мен бундан қандай ҳолатга тушганимни билмайман, эслай олмайман. Балки, бақиргандирман, балки рангим ўчиб, жавоб беролмагандирман, лекин мен бир нарсани аниқ биламан – хайтовур, ҳушимдан кетиб йиқилиб тушмабман.

Кўғирчоқ – Карриган, полиция инспектори Карриган эди. У эллик ёшлардаги, паст бўйли, шишаси қалин кўзойнак таққан, қўллари бўғин-бўғин, семиз киши эди. У менинг бу ҳолатимдан истиҳола тортиб, сизни кўрқитиш учун

²⁴ Джон Гербер Дилинджер (1903-1934) – АҚШда 1930-йилларнинг биринчи ярмидаги банк ўғрилари ичидаги энг машҳури. Уни ўша даврда АҚШнинг биринчи рақамли жиноятчиси дея аташган..

III БОБ. Жиноят жойи

жўрттага қилганим йўқ, деб кечирим сўради. У музей хўжайини хонасида бармоқ изларини кўчиришаётгани учун вақтинча шу стулда ўтириб турганини айтди.

Жо бўлса, жиннилардек хохоларди.

– Расво бўлдингиз энди! – деди у Карриганга. – Мак буни сира ҳам кечирмайди. У сизни маккор ва баджаҳл чол сифатида тасвирлайди-да, сиз жаҳон детектив адабиётида бир умр шундайлигингизча қолиб кетасиз...

Қизиқ, мен уялишим ва қизаришим керак эди. Ахир, кўрқиб, ўтакам ёрила ёзди-ку! Лекин Карриган ростакамига хижолат чекар эди. Ойнаси қалин кўзойнагидан жавдириб турган кўзлари ғамгин ва илтижо қилаётгандек боқарди.

Мен, албатта, ундан хафа бўлишни хаёлимга ҳам келтирмаган эдим. Лекин инспекторнинг дудукланиб сўзлаши, бакрайиб туриши энсамни котирди. «Хали шу одамни мен кучли, топқир, кўркмас қилиб тасвирлайманми!» – деб ўйладим.

– Бўлди, Жо ҳадеб тиржаяверма!.. – дедим ва Карриганга қарадим. – Яхшиси, ишдан гаплашайлик.

Биз бир неча хонани босиб ўтиб эшигига «Хизматчилар хонаси» деган ёзувли тахтача осилган хона олдида тўхтадик. Карриган эшикни очди. Ёзги зангори кўйлак кийиб енгларини шимарган бир неча полициячи кичкина чамадончаларга қандайдир аппаратларни, суюқлик солинган шишаларни жойлашаётган эди. Хонадан эфирмой иси келарди...

– Ҳаммаси жойида, шеф! – деди полициячилардан бири. – Излар кўп, лекин ҳеч қандай янгилик йўқ...

– Сейфга тегибдими? – Кўл остидагилар билан сўзлашгандек Карриганнинг товуши кўпол ва узук-юлук эшитилади.

– Ҳа, шеф. Лекин, кизиқ, устига кўл тегизган. Кўлқопини ечмаган.

– Майли, боринглар. Ишлаб чиққанларингдан кейин, менга телефон қиласизлар. Мен шу ерда бўламан.

III БОБ. Жиноят жойи

Кабинет кичкина бўлиб, давр ўтиши билан қорайиб кетган қадимги мебель билан жиҳозланганди. Ҳатто стол устидаги телефон ҳам қадимдан қолган – ўртасига узун эшитиш трубкаси, симли ричаг ўрнатилган тўртбурчакли қутичага жойлашган. Деразалари музейдаги барча деразалар каби узун ва баланд. Полициячилар чиқиб кетганидан кейин биз Жо билан рангсизланиб қолган чарм диванга ўтирдик. Карриган ёзув столи ёнига ўтди.

– Келинг, қария, – деди Жо сабрсизлик билан, – Мак Алистерни тергов сирлари билан таништиринг. Ахир, барча детектив романлар учун бу энг асосий нарсаси-ку.

Карриган гап бошлашга тайёрланар экан, дастрўмолини чиқариб, кўзойнагини арта бошлади. Унинг кўзлари қизарган, кичкина бўлиб, сира кўнгли бўш кишиларнинг кўзига ўхшамас эди. Ўзи ҳам буни яхши билади, сўроқ қилаётганда кўзойнагини, албатта, олиб кўяди, деб ўйладим.

– Яхши, – деди Карриган. – Лекин эсингизда бўлсин, Жо, жиноятчини чўчитиб юборадиган бирор ортиқча нарсаси босилиб чиқмаслиги керак. – У менга қаради. Мен бу сўзлар кимга айтилганини яхши англадим. – Шундай қилиб, дастлабки тергов маълумотларига биноан қотил деразадан ташлаб қочган. Қотил қолдирган излар шуни кўрсатадики, унинг бўйи беш фут-у саккиз дюм, ўзи қорачадан келган, ориқ, ёши ўттиз бешга яқин. Асабий, жаҳлдор киши бўлиши мумкин. Жиноят содир бўлган пайтда у зангори костюм, эски қора ботинка кийган. Қотил аттракционлар паркида ишлаган ёки ҳозир ишлаётир...

– Демак, уни бирор киши кўрган ёки билади? – сўзини бўлдим.

– Афсуски, йўқ. Сиз яхши биласиз, тиш врачининг гувоҳлигини...

Жо дивандан сакраб туриб, стол календарини варақлай бошлади.

– Жин урсин уни! – деди у. – Унинг аҳмоқона сўзларини кеча босиб чиқаришди!.. Лекин биласизми, Карриган, энг

III БОБ. Жиноят жойи

кизиғи шундаки, у ахмоқ ҳақиқатан ҳам қотилликдан бир неча минут олдин музейда бўлган. Текшириб кўрдим.

– Мен ҳам, – деди полиция инспектори. Лекин унинг айтганлари биздаги маълумотлар билан тасдиқланмади.

– Айтинг-чи, – дедим, – агар жиноятчини ҳеч ким кўрмаган бўлса, у қорачадан келган, бўйи мунча, тагин кулранг костюм кийгани қаёқдан маълум бўлиши мумкин?

– Зангори, – тўғрилади Карриган ва кўзойнагини тақиб, назокат билан тушунтира бошлади: – Буни аниқлашнинг сира кийинлиги йўқ! Газеталардан маълумки, жиноятчи деразадан ташлаб қочган. Буни дераза рахи, ойна ва ромларда қолган жуда кўп излар тасдиқлайди. Бу ишни на мен, на сиз уддалай олардингиз – жасадимиз тўғри келмас эди. Мана, Жо, албатта, жуда кўп из қолдирган бўларди. Махсус микроскоп²⁵ ёки хатто катта қилиб кўрсатувчи ойна билан кийимнинг майда жунларини, оёқ изи, этик мойини ҳам кўриш мумкин. Буларнинг ҳаммаси костюмнинг ранги ва сифатини, сочининг қанақалигини, бўйи ва бошқа кўп нарсаларни билдириши мумкин,

– Шундай ҳам бўлсин. Лекин жиноятчи ўттиз ёшларда эканлигини, асабий, жиззаки киши эканлигини қаердан билдингиз?

– Бу жуда осон. Сочларининг структураси билан ёшини аниқ белгилаш мумкин. Албатта, бу лабораторияда аниқланади. Харақтерига келсак, қотиллик усуллари билан қотилнинг шахси ўртасида ҳамиша бирор боғланиш бўлади. Бу воқеадаги одам ўлдириш усули шуни кўрсатадики, қотил шартта ҳаракат қилган ва бу ишни жон-жаҳди билан бажарган. Ювош одам сира бундай қила олмас эди...

Мен жавобнинг соддалигидан гангиб қолдим, лекин шунга қарамай яна бир савол бердим:

²⁵ Микроскоп, заррабин (микро... ва юнонча: skopeo – қарайман) – микрозарраларни, кўзга кўринмайдиган жуда майда нарсаларни катталаштириб кўрсатадиган оптик асбоб.

III БОБ. Жиноят жойи

– Нима учун сиз уни паркда ишлаган ёки ишлайди дейсиз?

– Бунга бизнинг иккита далилимиз бор. Биринчиси – жиноятчининг пошнасига ёпишиб қолган тупрокнинг характери. У қолдирган изларни анализ қилиб, шундай хулосага келдик. Иккинчиси – жиноятчи сакраб тушган дераза олдидан мана бу нарса топилди... – Карриган чўнтагидан целлофан пакет олиб «К. А» ҳарфлари ёзилган значок олди. Бундай значокни Кони-Айленд ходимлари тақиб юришарди.

– Бошқа ҳеч нарса топмадингизми? – сўради Жо.

Карриган норози бўлиб юзини буриштирди.

– Афсуски, топдик. Ўша жойда музей деразалари остида беш юзга яқин киши тўпланган эди. Уларни ҳайдаб юборгандан кейин, ўн учта ҳар хил тугмача, ўнтача соч тўғнағичи, иккита дастрўмол, битта зирак, кумуш узук ва яна мана шундай значокни топдик.

– Шу значок қотилники эканлигини қандай аниқладингиз? – сўрадим.

– Значок орқасида дераза раҳида қолган сочга ўхшаш мўй бор эди. Афсуски, значокларга номер қўйилмаган, бўлмаса қотил аллақачон бизнинг қўлимизда бўларди.

– Лекин сиз унинг тўғрисида кўп нарсани биласиз, – гапга аралашди Жо. – У Кони-Айленд ходимларидан бири, ўттиз ёшлардаги қорачадан келган, ориқ киши. Шу белгиларга қараб бир неча кишини ажратиб олиш мумкин. Уларнинг орасида, албатта, жиноятчи бўлади. Гаров бойлашаман, бундай кишилар ўнтага ҳам бормаиди.

– Ўн учта, – деди Карриган. – Кони-Айленд паркида ўттиз ёшлардаги қорачадан келган, ориқ кишилардан ўн учтаси ишлайди. Улардан саккиз киши қотиллик содир бўлган куни очиқ рангли кийим кийган, учтаси ишда бўлган, буни гувоҳлар тасдиқлаши мумкин, биттаси оёқсиз – чўлок, биттаси... Мана шу биттасини кўз остига олиб қўйдик.

– Ўзи ким экан? Қерда ишлайди? – сўради Жо

III БОБ. Жиноят жойи

сабрсизлик билан.

Шу ерда биттаси бор... Карриган сирни очмоқчи эмасди. – Ҳали бирор аниқ гап айтиш қийин.

– Айтаверинг! – деди Жо. – Ишонтираман, дейсизми?

Бу ҳаммаси бекорчи гап. Мен сизга айтдим-ку, бу билганларимиз газета мақоласи учун эмас. Гап ҳақиқий адабиёт тўғрисида кетяпти, тушунасизми? Мана у... – Жо андишасизлик билан мен томонга бармоғини ниқтади. – Бу ҳақиқий ёзувчи – Генри Мак Алистер.

– Жим бўл! – дедим жаҳл билан.

– Кўрдингизми! – илжайди Жо. – Уяляпти! Олдингиздаги жиноят хроникаси репортёри эмаслигига ишондингизми? Сиз интеллигент одам билан иш кўряпсиз, Карриган! Мен бу ерда фақат воситачиман, бу ишга менинг ҳеч қандай алоқам йўқ, шундай бўлгач, ҳаммасини борица гапираверинг. Картангизни очинг! Сўз бераман тергов тугамагунча газетага бир йўл ҳам... Биласанми, Мак, криминалистикага ҳаммаси аниқ, ҳаммаси равшан бўлиб кўринади-ку, лекин кутилмаганда сирли маълумот пайдо бўлиб қолади ва бутун терговни боши берк кўчага киритиб кўяди. Гаров бойлашаман, Карриган, сиз буни исбот қила оласиз!

Карриган кулиб, калласини қимирлатди.

– Яхши, Жо. Сизлардан яширадиган сирым йўқ. Таслим бўламан. Мана, қаранглар, лекин шартни эсланг: газетага бир сўз ҳам!

У яна бир целлофан конверт олиб бизга узатди. Унда трамвай билетига ўхшаш билет бўлиб, устига «Мум хайкаллар музейи – Кони-Айленд. 50 цент²⁶», деб ёзиб қўйилган эди. Билет 5 рақами билан белгиланган.

– Бу билет қотилликдан бир неча минут олдин сотилган. У охиригидан олдингиси.

– Охиригидан олдингиси? – сўрадим. – Охирги билет

²⁶ Цент – АҚШ долларишнинг энг кичик ўлчови.

каерда?

Карриган елкасини қисди.

– Ким билади, дейсиз... У супуриндилар орасидан топилмади. Лекин у сотилган.

– Балки, қотилдадир, шундай эмасми? – сўради Жо ва жавобни кутмасдан яна савол берди: – Айтинг-чи, Карриган сизнинг италиялик гўзал танишингиз бу билет кимга сотилганлигини билмайдими?

Карриганнинг жавоби кутилмаган эди.

– Билади... – дея хўрсиниб қўйди у. – Хотин кишига...

Жо томоқ кириб қўйди:

– Ана уни қаранг! Демак, жиноятни хотин киши қилган бўлиши мумкин.

– Бекор гап! – Карриган қўлини силкиди-да, тумшайди. – Хотин киши бундай ура олмасди...

– Албатта, – дедим мен. – Кейин экспертиза маълумотлари, излар ва бошқалар...

– Унақа эмас... – Карриган юзини буриштирди. – Гап шундаки, экспертиза қотил эркак деб тасдиқламайди. Оёқ кийими излари аниқ эмас, нечанчи пойабзаллигини аниқлаб бўлмайди.

– Нега бундай? Эркаклар қўлқопи-чи? Кейин муштининг кучи...

Карриган елкасини қисди. Мен суд экспертизаси хулосасини бекорга чиқариш учун ҳеч қандай асос йўқлигини тушундим.

– Кассир аёл унинг қўлларини яхши кўриб қолган, – давом этди полиция инспектори. – Кассанинг туйнуги кичкина, паст. Унинг айтишича, билет сотаётганида танаффус бўлиб қолганини таъкидларкан томошабиннинг тирноқлари бепарволик билан бўялганини, арзон «илоннусха» билагузук такқанини яхши эслаб қолган.

– Айтинг-чи, Карриган, бу ишни сиз қандай тасаввур қиласиз? – сўрайди Жо, қадимий телефон аппаратини кўздан кечириб.

III БОБ. Жиноят жойи

Карриган бажонидил жавоб берди:

– Мен сизга энг оддий, ҳақиқатга яқин тахминни айтиб бераман. Ҳар душанба куни музей хўжайини бир ҳафтада тушган пулни банкага олиб боришини жиноятчи билган. Шу билан бирга швейцарга хона калитини ишониб топшириб кетишларини ҳам билган. Қотил билан унинг қурбони таниш дейишга асослар бор: мексикалик музейда ўн беш йилга яқин ишлайди, албатта, у Кони-Айленднинг деярли барча ходимларини таниган, уни ҳам жуда кўплар танийди. Жиноятчи ўзига таниш швейцарнинг кўмагига умид қилган бўлиши ҳам мумкин. Бунга жиноятчининг музейга қуролсиз келганлиги далил бўлади... Демак, қотиллик содир бўлган куни жиноятчи музейдан узоқ бўлмаган – балки, ишда бўлгандир. Танаффус бўлишидан бир оз олдин музейга аёл киши – жиноятчининг шериги кирган. Балки, швейцар унга музей тез орада ёпилишини айтган. У бўлса, музей ёпилгунча кириб туришини, танаффусдан кейин яна келишини айтган. Шунинг учун ҳам билет йиртилмаган. У музейни айланиб, у жойда ҳеч ким қолманига ишонч ҳосил қилгач, шеригига маълум қилган. Жиноятчи қўлқоп кийиб, музейга кирган, хотиржам эшикни беркитиб, ўзига таниш швейцар олдида чиққан. У швейцарга бу «ишга» шерик бўлишини таклиф қилган. Лекин нимагадир келиша олмаганлар ва ўрталарида жанжал чиққан. Натижада швейцар зинадан йиқилиб тушган – буни суд-медицина экспертизаси тасдиқлайди. Швейцар уни айтиб қўйиши аниқ бўлиб қолган. Босқинчиликка қўл урганлиги учун уни қаттиқ жазо кутар эди. Шунда у швейцарни йўқ қилиб, ўзи мустақил равишда музейни ўғирлашга қарор қилган. У шу жойда ётган мармар парчасини олиб швейцарнинг бошига уради. Лаборатория текширишлари қоровул ўлдирилган мармар парчасида қўлқоп излари қолганлигини тасдиқлайди. Кейин жиноятчи ўз қурбонининг чўнтагидан калитни олади. Унда ҳам у қўлқопининг изини қолдирган... Ҳаяжонланган ҳолда у зинадан юқорига кўтарилади ва яна

ўз қурбонига кўзи тушади. У ҳеч нарса бўлмагандек турар эди. Эсдан чиқармаслик керак, қотилнинг асаблари ниҳоятда тугўнга келган эди. Жиноятчи бирор кишини қатл этаркан, жаҳл устида бошқаларни мақсадсиз ўлдириши, буюмларни бузиши, мебелларни синдириши мумкин, бундай ҳолатларни биласиз. Психологлар бу ҳолатни патологик аффект дейишади, ҳатто жиноятчини айбдорликдан халос ҳам қиладилар. Бир сўз билан айтганда, қотил қаттиқ ғазабланганидан кўғирчоқни ҳам уриб синдирган. Экспертиза бу тахминни ҳам, яъни кўғирчоқ қўлқоп кийилган мушт билан зинадан уриб туширилганлигини ҳам тасдиқлайди.

Кейин босқинчи музей хўжайини пул қўйиб юрадиган хонани кидиради ва жуда аниқ из қолдиради. У асабийлашади, ҳамма жойда кўғирчоқларга дуч келиб, уни тирик одамлар деб билади ва, албатта, – Карриган менга бир караб қўйди, – ўзини йўқотиб қўяди. Бу табиий... Ниҳоят у хона остонасига келиб, қоровулдан олган калит билан эшикни очади. Лекин пўлат сандиқни очишга уринмайди – пастда эшик тақиллаб қолади. Жиноятчи хона деразасидан сакрамоқчи бўлади, лекин пастда тумонат одам тўпланган эди. Пастдаги эшик яна ҳам қаттиқ тақиллайди. Шунда у қочмоқчи бўлиб, у деразадан бу деразага югуради ва пастда ҳеч ким кўринмайдиган деразани топади. Шу жойда у қонга беланган қўлқопини ечиб ташлайди, қисилиб деразадан чиқади ва ўзини иккинчи қаватдан пастга ташлайди. Кейин жиноятчи парк аллеяларидан чопиб, шаррос қуяётган ёмғир панасида ғойиб бўлади. Ёмғирда чопиб кетаётган кишига ҳеч ким эътибор бермайди. Йўлда у швейцардан олган калитни, ўз фикрича, жиноятнинг ягона гувоҳи бўлган калитни ташлаб юборади.

Карриган креслога суянди.

– Бу тахминга кўра иш кўрган қотилнинг ҳар бир ҳаракати суд-медицина экспертизаси ва ашёвий далилларни лабораторияда текширишнинг дастлабки хулосалари билан

III БОБ. Жиноят жойи

тасдикланади. Айтгандек, сизнинг эсингизда бўлса керак, Жо! Кеча газета репортёрларига деярли худди шундай деган эдим.

– Бу жиноят ғоят қалтис ёки енгилтаклик эмасмикин, сизнингча? Ахир жиноятчи жуда қўпол ишлаганку! – дедим.

– Ҳа, илгари айтганимдек, боскинчи аввалига ҳеч кимни ўлдирмоқчи эмасди. У швейцарнинг кўмагига ишонганди. Унинг хатти-ҳаракатлари профессионал бўлмаган жиноятчининг ишлари, – Карриган хўрсинди, – шунинг учун ҳам тергов олиб бориш қийин.

Балки юзимда ҳайронлик ифодаси кўринган бўлса керак, Жо гапга аралашди.

– Сиз негалигини унга айтинг. Айтинг, қария!

– Ҳа, албатта! – деди Карриган. – Гап шундаки, профессионал жиноятчилар вақт ўтиши билан ўз ихтиёрларидан ташқари маълум бир жиноят услубини эгаллаб оладилар. Агар пўлат сандик, масалан, «балерина» деб номланган маълум асбоб ёрдамида очилганида эди...

– ... Бу ишни Том Сильвар тўдасидаги йигитлар қилган бўларди, албатта! – сўзини бўлди Жо.

– Жуда тўғри, Жо. Лекин улар чарм қўлқопда ишлашади. Ундан кейин курул сифатида тошдан фойдаланишмасди, албатта. Яна ҳар қандай профессионал жиноятчи ўша заҳоти жиноят содир бўлган жойни ташлаб кетади ва деярли ҳаммавақт ўз уйидан карама-қарши томонга яширинади. Лекин мутахассис бўлмаган жиноятчиларнинг энг ярамас қилиқларидан бири шуки, улар на иш жойларини, на тураржойларини ўзгартирадилар.

– Ҳар ҳолда Монтеронинг қотили ҳам қўлқоп кийганку...

– Э! – жирканиб афтини буриштирди Карриган. – Оддий, ок, ип қўлқоп. Парадларда солдатлар, ресторанларда официантлар, тантанали пайтларда полициячилар киядиган қўлқоп. Бу – сотувдаги энг арзон қўлқоп. Худди мана шу факт қотил профессионал эмаслигидан далолат беради.

III БОБ. Жиноят жойи

Ҳозирги вақтда ҳатто гўдаклар ҳам босқинчилар қўлқоп кийиб ишлашини яхши билади. Лекин кўр-кўрона тақлид қилиш эсипастликни ёки тажрибасизликни кўрсатади. Ҳар иккаласи бўлса ҳам ажаб эмас. Хуллас, яқин ўрталарда тахминимнинг тўғрилигига ишонч ҳосил қиламиз.

Шундай қилиб, ҳаммаёқдан қуршаб олинган қотилнинг қамокқа олиншини кутиш қолди, холос. Иш ҳеч қизиқарли эмасди – ўғирлик мақсадида қилинган оддий қотиллик, ҳеч қандай шахсий сабабларсиз қўпол ва қабих қотиллик. Бу ҳатто мен ҳам ёзишнинг уддасидан чиқа олмайдиган оддий жиноий репортаждан бошқа нарса эмас. Қотил билан суҳбатда бирор қизиқ нарса аниқланармикин. Ҳа, ноқулай аҳволда қолганим аниқ...

Мен Жога қарадим.

У бўлса, эриниб Карриган билан суҳбатни давом эттирарди.

– Сиз, албатта, гувоҳларни сўроқ қилиб бўлгандирсиз?

– Ҳа. Лекин ҳеч қандай қизиқадиган жойи йўқ. Бева хотин Латин маҳалласидан. Бутун ҳаётида инглизчани дурустроқ гаплашишни ўрганиб ҳам ололмаган. Ишонтириб айтадики, қотилликдан бир кун олдин деразадан паст бўйли, қўлини итальян аёлига ўхшаб силкиб гапирадиган аёл билан эрининг сўзлашаётганини кўрган...

– Мисс Паризини? Кассир аёл? – Жо кўзини катта очди. Карриган кулиб, бошини сарак-сарак қилди.

– Мен ҳам шуни ўйлагандим. Ахир миссис Паризини ҳам гаплашганда қўлини силкиб гапирарди. Лекин бева эри билан паст бўйли аёлни бирга кўрганлигини айтувди. Маълумки, аёллар бунақа масалада кам хато қиладилар. У, албатта, эридан бегона аёл кимлигини сўраган, лекин у қўлини силкиб қўя қолган.

– Ўша аёл ким экан? – сўради Жо.

– Билмайман, Жо. Ҳозирча билмайман. Бу билан шуғулланишни ўйламайман ҳам. Ҳар нарсага ёпишавермаслик керак. Биласизлар, ҳар қандай тергов

спиралсимон килиб олиб борилади. Яъни иш жиноят содир бўлган жойдан бошланади-да, фаолият доираси кенгайиб бораверади. Бўлмаса биз шарпа орқасидан қувлаб, тумшугимиз остидаги қушни учириб юборамиз. Монтеро кимлар билан гаплашмаган дейсиз? Уни кўчасидаги ёш бола ҳам танир эди...

Бу гапларни Карриган менга қарата айтаётган эди. Албатта, криминалогия²⁷ элементар қонунларининг ҳаммага маълум масалалари тўғрисида гапирарди.

– Қурбоннинг шахсига келсак, – давом этди у, – ҳамма уни бир хил характерлайди: писмиқ, қовоғи солиқ, дўстлари ҳам, душманлари ҳам йўқ. Ичмайди, тўғри ҳаёт кечиради. Хотинининг айтишича, уйда кун бўйи бирор оғиз ҳам гапирмасдан ўтириши мумкин. Айниқса, кейинги уч-тўрт кун ичида одамови, индамас бўлиб қолган. Кассир аёл аҳмоқ. Лаби-лабига тегмай гапирарди, портретини газетага босиб чиқаришларини талаб қилади. Ниҳоят, Губинер – музей хўжайини: аҳмоқ одам эмас, ақлини ишлатади. Бу воқеадан ҳам рекламада фойдаланиб қолишга уринади. – Карриган чўнтагидан кичкина кишанга ўхшаш занжирли соатини олди. – Дарвоқе, у тез орада келиб қолиши керак.

– Мистер Карриган, бу ерда ишлаётган йигит тўғрисида нималар маълум? Мен кузатиб юрган кишини назарда тутяпман.

– Ҳозирча бирорта қизикроқ нарса айтнши қийин. Унинг исми Лой Коллинз, аттракционлардан бирида чорловчи бўлиб ишлайди. – Карриган елкасини қисдида, қисқа қилиб. – Кузатяпмиз, – деди.

– Унинг, албатта, бундан хабари йўқдир? – дедим соддадиллик билан. Бу савол билан полиция инспекторини ноқулай аҳволга қўйишим ҳаёлимга ҳам келмапти.

²⁷ Криминалогия (лотинча: criminis – жиноят ва юнонча: logos – таълимот, тушунча) – жиноятчилик, унинг сабаблари, жиноятчининг шахси, жиноятчиликнинг олдини олиш йўл-воситалари ҳақидаги фан.

III БОБ. Жиноят жойи

У уялинкираб, бир нарсалар деб ғудранди.

– Наҳотки, очик кузатаётган бўлсангиз? – хайрон бўлди Жо.

– Қўйсангиз-чи, Жо! Бунинг қандай аҳамияти бор?

– Аҳамияти йўқми? Агар у айбдор бўлмаса-чи?

Мен нима гап эканлигини тушунмай, гоҳ Карриганга, гоҳ Жога қарардим.

– Нима бўлибди! – қизишди Карриган. – Агар мен уни етарли далилларсиз қамоққа олсам, биринчи бўлиб сизнинг ўзингиз газетангизда жар солмайсизми?

– Рухсат этинг, – дедим ўзимни тута олмай, – ниҳоят нима гаплигини айтиб берарсиз?

– Яхшиси, мен айтиб бераман, – деди Жо, айтишга ҳозирланиб, менга қараган Карриганнинг сўзини бўлиб. – Биласизми, Мак, очик ёки ошкора кузатиш – бу айбдордан яширинмай кузатиш бўлади. Полиция агентлари бир қадам ҳам ортда қолмай унинг кетидан юрадилар, уйининг эшиги тагида, ишхонасида ўралашадилар, ҳатто у билан телефон будкасига, лифтга, ҳожатхонага кирадилар, кафе, ресторанда унинг столига ўтириб олиб, унга эшиттириб баланд товуш билан гапирадилар, айбига иқроп бўлишини талаб қиладилар, пировардида ярамас сўзлар билан ҳақорат ҳам қиладилар, ҳеч ким бўлмаган жойда эса ҳатто урадилар ҳам...

Мен хайратда қолгандим.

– Агар у полицияга мурожаат қилса-чи?

– Орқасидан изкуварлар кирадилар-у... Хуллас, бундай ҳолда у соғ қолмас эди. Тасаввур қиласанми, Мак? ...Мана шундай кузатишга дучор бўлган кишиларнинг айтишича, бу ҳар қандай қийноқдан ҳам оғир экан. Кўпинча улар ақлдан озадилар, рухий касалликлар шифохонасига тушиб қоладилар, лекин у ерда ҳам, касалхона ходимлари орасида ҳам полиция агентларининг юзларини кўрадилар. Гап ҳақиқий жиноятчи тўғрисида бўлса бошқа гап, лекин айбсиз киши бўлса-чи, тасаввур қиласанми?

III БОБ. Жиноят жойи

– Қўйсангиз-чи, Жо! – Карриган қўлини силтади, у баҳслашмоқчи эмасди. – Ахир биласиз-ку, айбини бўйнига олишининг ўзи айбдорлигини тасдиқламайди-ку... – Кейин суҳбатни чалғитиш мақсадида менга тушунтира бошлади. – Тушунаси, Мак Алистер, шундай қилинмаса, ўз айбига батамом икром бўлмаслик, жиноятчининг айбдор эмаслиги учун юридик далил бўлар эди... Йўқ! Ундай бўлса ҳам, бундай бўлса ҳам қўлимизда қўшимча объектив маълумотлар бўлиши керак.

– Шундайку-я, – гапга аралашди Жо, – лекин бу маълумотларни айбдор турмада ўтириб, қарама-қарши савол, юзлаштириш йўли билан олиш осонроқ-ку. Ҳатто... келинг, майли бу тўғрида гапирмайлик!

– Жуда ошириб юбордингиз, Жо! – норозилик билан гапирди Карриган. – Мистер Мак Алистер нима деб ўйлаши мумкин! Ҳақиқатда эса очиқ кузатиш одамгарчилик қилишдир. Жиноятчининг ўзи адлия идораларига келишга ва ўз айбига икром бўлишга мажбур бўлади. Бу эса ҳамisha инобатга олинадиган ва жазони енгиллаштиради...

– Ёки бечора Клайден каби жинни бўлади... – деди Жо ва шу заҳоти қўлини силкиди. – Яхши, яхши, жим бўламан! Яхшиси, айтинг-чи: у, қўл остингиздаги одам, қаерда ишлайди?

Карриган иккиланди. Жонинг тафсилоти унга ёкмаган эди. Шунда мен ўз характеримни кўрсатишим кераклигини сездим.

– Рэнд Грейтс Нью-Йорк полицияси бошлиғи билан гаплашишни ваъда қилганди, – дедим бамайлихотир.

Кутганимдек, қудратли РГ нинг номини аташ ўз кучини кўрсатди.

Карриган елкасини қисди-да: «Бу лаънати кузатувни мен ўйлаб топмадим-ку», – дегандек қўлини силкиб деди:

– Марҳамат. Уни истаган вақтингизда «Электр стулида қатл этиш» аттракциониди кўришингиз мумкин. У ўша ерда чорловчи бўлиб ишлайди.

IV БОБ. АСОСИЙ ГУВОҲ

Мистер Губинернинг оёқ товуши эшитилди. У секин кириб, танаси билан эшикни тўсиб қўйгандек бўлди. Унинг тор елкаси, сочлари тўкила бошлаган, ноксимон калласи, болаларникидек кизил юзи бу улкан, семиз гавдасига бегонадек туюларди. Бу одамнинг ёши ўттиз бешда ҳам, қирқда ҳам, элликда ҳам дейиш мумкин. Бундай одамлар мункиллаб юрсалар ҳам юзларининг ранглари ўчмайди.

Уйда гўё мурда ётгандек қайғу ичра шивирлаб гап бошлади.

– Мен сизни кўрганимдан беҳад хурсандман, мистер Карриган. Лекин кечирасиз, балки, халақит бергандирман?

Кўз очиб-юмгунимча, Губинер хонага кириб келди-да, шиддат билан Карриганнинг қўлини силкита бошлади, шу вақтнинг ўзида мендан кўзини узмас эди. Бу одам шунчалик семизлигига қарамай хаддан ташқари ҳаракатчан эди.

– Салом, Губинер. Жудаям вақтида келдингиз-да. Танишинг. Бу – Генри Мак Алистер – ёзувчи. Жо Кэсиди билан танишдирсиз.

– Ҳа, ҳа!.. Бўлмасам-чи, биламан «Дейли Глоб». Ажойиб газета... Сиз билан бўлса, Мак Алистер, кўпдан бери танишман, ҳа... Иким суйган журналистлардан.

Губинер олдимга келиб, юмшоқ панжалари билан қўлимни сиқар эди. У энгашиб ўтқир атир хиди анқитиб, кўзларимга қараб давом этди:

– ... Сизнинг ижодий ютуқларингизни кузатиб юраман. Афсуски, Пен-клуб залидаги улфатчиликда эмас, мана шундай фожиавий ҳолатда учрашиб турибмиз... Ҳайрон бўляпсизми? Ҳа, ҳа, мен баъзан у ерда бўлиб тураман. Йўқ, албатта, мен ёзувчи эмасман, шунчаки! Адабиётга яқин кишиман – ҳаваскор билан омади юришмаган ёзувчи ўртасидаги бир кишиман. Ҳа, ҳа!..

У гапирар экан, кўзлари олма-кесак терарди. Бу синчков ва жиддий кўзлар менинг юзларимда жиндак бўлса ҳам қаноатланиш ёки жаҳл белгиларини пайқаб олишга интилар

эди. Чамаси, бир нарса сездими, балки, мен бир оз бетакаллуфлик қилдимми, Губинер гапдан бирданига тўхтаб, стулнинг қирғоғига ўтирди. Энди у Карриганга савол назари билан ғамгин боқар эди.

– Биласизми, Губинер, Мак Алистер бу иш тафсилотини ёзиб бормоқчи. Балки, суҳбатимиз давомида ҳар хил масалалар чиқиб қолар, шундай бўлгач, сиз...

– Батамом ихтиёрингиздан, Мак Алистер. Жуда хурсандман...

– Бўлмаса, бошладик. – Карриган чўнтагидан қора клеёнка копланган дафтарча – полициячиларнинг қондани бузган автомашина номерини ёзиб оладиган дафтарчасини олиб, хаёл оғушида майда ёзилган варақларини оча бошлади. – Гап бундай: Губинер, айтинг-чи, пўлат сандикда қандай қимматбаҳо нарсалар сақлагансиз?

– Бир ҳафталик тушган пул ва янги аттракционнинг юз..., нима деяпман ўзим, икки юз минг долларлик патенти учун талабнома бор эди.

Жо, кутилмаганда ирғиб турди-да, «мен ҳозир келаман», деганича ташқарига отилди.

– Сиз пўлат сандикдаги нақд пулнинг қанчалигини айта оласизми?

Губинер пастки лабини тишлаб ўй сурди.

– Йўқ, Карриган, айтишни лозим топмасдим. Биласизми, менинг шахсий рақибларим бу маълумотлардан фойдаланишлари мумкин, бундан ташқари, солиқ инспектори ҳам... Йўқ, Карриган, айтолмайман. Айтишим мумкин, у жойда жуда катта пул бор эди. Бу асосий гап. Бундан ҳам асосийси – янги аттракционнинг патенти, унинг баҳоси йўқ! Жиноятчи менинг ўйлаганларимни ер шарининг истаган жойида амалга ошириши мумкин... Биласизми? – у менга қаради, – ҳозирча мен янги аттракционни ошкор қила олмайман. Бу ҳақиқий сенсация²⁸ бўлади! Жаҳондаги «Мум

²⁸ Сенсация – кутилмаган янгилик.

IV БОБ. Асосий гувоҳ

хайкаллар» музейининг бирортаси бундай қилмаган...

– Сиздан бошқа яна ким бу аттракционни билар эди? – сўради Карриган. Менимча, бу саволни у ҳеч қандай қизиқишсиз берган эди.

– Менинг ёрдамчим, иш бошқарувчи Паркер, Чарлз Паркер. Ахир, биласиз-ку! У хотинимнинг укаси бўлади, унинг ҳам пўлат сандикни очишга ҳаққи бор. Йўқ, унинг бу ерда ҳеч қандай алоқаси йўқ!

– Яхши, пўлат сандикнинг ичидагини кўйиб турайлик. Айтинг-чи, бирор марта сиз пўлат сандикнинг калитини марҳум Монтерога ишониб топширганмисиз?

– Ҳа, Жуда кўп марта. Ҳамиша мен музейда эрталаб ишлар, тушдан кейин эса Чарлз ўрнимда қолар эди... Яъни, мен мистер Паркерни назарда тутяпман. Одатда, мен калитларни Монтеро орқали унга бериб юардим.

– Буни биров билармиди?

Губинер елка қисди-да:

– Биз буни сир тутмас эдик. Бечора Монтига жуда ишонардик. Лекин ўзингиз биласиз, Карриган, – у менга маънодор қараб қўйди, – менимча, ҳамма гап янги аттракцион патенти учун талабномани қўлга туширишда бўлса керак. Бу бутун Нью-Йоркни, бутун Американи ларзага келтиради! Нимасини айтасиз, бу ишда ҳали миллионлаб даромад келишига ўзингиз гувоҳ бўласиз...

– Бўлиши мумкин, бўлиши мумкин. Айтинг-чи, Губинер, нима учун пўлат сандикнинг калитини сира ҳам кассир хотин – Мисс ...га ишонмаганиз?

– Мисс Паризинигами? – Губинер ўйлаб қолди. – Билмадим, Карриган... Негадир уни хуш кўрмайман. Мен уни хотинимнинг қистови билан ишга олганман. Бу итальян аёли хотиним кийим тиктириб юрадиган чеварнинг ё туғишгани, ё дугонаси.

Карриган ланжлик билан сўроқ қиларди. У ҳеч нарсани ёзмас, тафсилотини тўла сўрамас, фақат паришонхотир дафтарини варақлаб, режасиз, бир мавзудан иккинчисига

сакраб сўроқ қиларди.

– Айтинг-чи, Губинер, бу мексикалик кўпдан бери сизда ишлайдими?

Музей хўжайини хўрсинди.

– Яна икки ойдан кейин роппа-роса ўн беш йил тўлар эди. Оҳ, иккаласи ажойиб жуфт эди! Машҳур Жузеппе Фраскинининг иши...

У кенг пиджагининг ич чўнтагига қўл солди, гапиришдан тўхтамасдан заррин тасма билан боғланган бир пакет олди.

– Кеча эски қоғозларимни кўздан кечираётим, мана буни топиб олдим. Кўринг, жуда қизиқарли! – Қимматбаҳо совға қилаётган кишидек пакетни мен томонга суриб қўйди.

Мен Карриганга имладим, у бўлса бу қоғозларга қарамади ҳам. У кўзойнагини олиб, сизларга халақит бермайман дегандек кўзгусини синчиклаб арта бошлади. Губинер пакетни ечди. У жойда фотосурат, музейнинг йўл кўрсаткичи ва машинкада ёзилган бир неча варақ қоғоз бор эди.

– Йўл кўрсаткич музейдаги барча экспонатларни батафсил тавсифлайди. Бу сизга керак бўлиб қолиши турган гап, Мак Алистер, – ишонч билан деди Губинер. – Булардан сиз бутун жаҳонга танилган айрим мум ҳайкаллар, шунингдек, баъзи тематик ажойиботларни кўришингиз мумкин. Билиб қўйинг: шу пайтгача бу материалларни сира газетага берган эмасман.

Фотосуратларни кўздан кечираётим, бир суратга эътибор бердим. Унда музейга кўча томондан кириш эшиги тасвирланган эди. Очиқ эшикнинг икки томонида бир хилда мексикалик суворийлар – тор шим, турли гуллар тикилган калта куртка ва кенг соябонли шляпа кийган икки киши турар эди. Уларнинг бири, албатта, Монтеро.

– Қайсиниси? – сўрадим.

– Билмайман! – қувноқлик билан деди Губинер. – Ўлдирсангиз ҳам билмайман! Бу сурат, ахир, ўн уч йил

олдин олинган. Ўша пайтдан бери буларнинг бирини иккинчисидан ажрата олмас эдим. Ҳайратда қолдирадиган иш! Ҳатто музейга келганлар бир-бирлари билан бас бойлашган. Лекин Монтининг ўзи ҳам, тан беришим керак, актёр бўлиб жон ато қилганди. Биласизми? Кун исиб кетганида бечора, қора терга тушиб кетар эди. Шунда, бу йигит нима қилганини биласизми! Қўғирчоқнинг юзига сув пуркайдиган бўлди. Тушундирганими? Иккита бир хил одам турибди-ю, иккаласи ҳам терлаган... Уни қўғирчоқ билан адаштиришганда жуда хурсанд бўлиб кетар эди. Уни авайлаганини айтмайсизми! Худди одамни парвариш қилгандек парвона эди. Сочларини тарар, махсус ғилоф тикар, гард юқтирмасди. Эсимда бор, бир кун ўзи боғлаб юрадиган мотам лентасини унга боғлаб қўйибди...

– У ташқарида турган эдими? – сўзини бўлди Карриган.

У суратга ҳамма вақт менинг кифтим оша караб турган экан.

– Ҳа, кечки пайтларда, офтоб бўлмаганда. Беш йилча аввал у тепага чиқди. У ер салқинроқ.

– Ўша мексикалигингизнинг характери қанақа эди? – бўшанглик билан сўради полиция инспектори соатига караб.

– Писмиқ одам эди. Ҳар ҳолда ғамгин. Жиззаки эди. Кўринишидан уни қандайдир бир сир ҳамиша эзаётгандек эди. Лекин у садоқатли эди. Ҳеч шубҳасиз садоқатли эди. Мен ҳам уни жуда кадрлардим.

Карриган менга мурожаат қилди:

– Балки, сиз ҳам бирор нарса сўрамоқчидирсиз, Мак Алистер?

Мен довдираб қолдим.

– Ҳа, – дедим қатъиятсизлик билан ва томоғимни кириб давом этдим. – Мен сўрамоқчи эдимки... Яъни, менимча, сизнинг... Янги аттракционингизнинг қандай бўлишини тахминан мен билиб олсам дуруст бўларди. Ундан кейин рақибларингиз кимлигидан ҳам огоҳ қилсангиз! Мистер Карриган, булар жинойтнинг сири ва сабабини

ойдинлаштиришга қўл келса керак-а?

– Балки, – жавоб берди Карриган энди ишонч билан. – Лекин мистер Губинер бу борада бизга ёрдам бермас деб қўрқаман... Шундай эмасми, Губинер?

– Биласизми, Карриган, – гап бошлади Губинер тажрибали бизнесменлар каби мурасага келиш учун бир оз юмшаши зарур бўлганда қиладиган хоксорлик билан, – мен янги аттракционнинг масштабини айтишим мумкин. Сир сифатида, албатта, тахмин қилган рақибларимни айтишим мумкин. Лекин, мени кечирасиз, мумкин бўлмаган нарсани сўраётирсиз. Ҳа, ҳа! Истасангиз, Мак Алистердан сўранг, ёзувчи нашр қилиши арафасида турган китобининг мазмунини яширишга ҳақлими?

– Ҳа, – дедим, – сўзсиз...

Карриган шундан кейин Губинерга эътибор бермай қўйди, полициячи уни чақириб кетганда, инспектор ундан хурсанд бўлгандек туюлди менга.

Губинер билан юзма-юз қолдик. Нокулай жимлик чўкди. Ниҳоят у гап бошлади. Гўё илгари бошлаб қўйган кўнгилсиз ҳикоясини давом эттираётгандек эди.

– Тушунаман, мен билан гаплашадиган гапингиз йўқ. Ҳа, шунчаки майда савдогар, бизнесмен билан, ҳа, арзимаган масхарабозхонаси учун ҳамма нарсани қилишга тайёр бир киши билан нима тўғрисида гаплашиш мумкин... Ҳа, ҳа, тортинманг! Ҳаммасини кўриб, ҳаммасини тушуниб турибман. Балки, бутун фожиа мана шундадир? Лекин сиз бу ердан кетмасингиздан билиб қўйинг: мен ҳам худди сиз каби санъатчиман! Ҳа, сэр, гапим рост! Мен Оскар Губинер, Генри Мак Алистер, Чарлз Чаплин²⁹, Эдгар По³⁰ каби

²⁹ Чаплин Чарлз Спенсер (1889-1977) – америкалик актёр, режиссёр, сценарийчи, продюсер. Актёр сифатида фаолият кўрсатиб, пантомима санъатини комик куч билан уйғунлаштира олишда энг юқори чўққиларга кўтарилган жаҳоннинг энг машҳур санъаткори сифатида танилган.

³⁰ Аллан Эдгар По (1809-1849) – Америкалик шоир, ёзувчи ва муҳаррир. Адабиёт илмида замонавий детектив жанрининг асосчиларидан бири.

санъатчиман! Биламан, сиз мени эси йўк ёки сурбет дерсиз... Сизнинг ҳам, менинг ҳам ижод системамизда деярли фарқ йўқлигини биласизми? Қўғирчоқлар қандай яратилиши, улар катнашадиган сахналар қандай бунёд этилишини биласизми? Ҳар бир қўғирчоқ кийимининг ҳар бир кати рассом учун ижодий азоб кони. Рассом олдида кишилар киёфасини статистик тарзда, яъни қотиб қолган алфозда тасвирлаш, ҳаётни ҳам, ўлимни ҳам, ҳаракатни ҳам ифода қилишдек қийин вазифа туради. Сиз буни сийқаси чиққан сюжет, диди паст кишиларга таъсир этишни мўлжаллаб қилинган жиноят дерсиз?

Ҳа! бўлмаса мен ҳалок бўламан. Сиз каби, бошқа бир қанча кишилар каби ҳалок бўламан. Мен шундай қилишим керак! Оҳ, агар ўз музейимда ўзим истаган, ўзим ҳис қилган ҳолатни тасвир қила олсам эди!.. Тасаввур қиласизми, қўғирчоқлар жуда кўп нарсани айтиб бера оладилар! Улар тирик одамлардек, китобларингизнинг қаҳрамонлари каби, театр ва кино актёрлари каби гапира оладилар. Лекин бунинг учун пул керак, жуда кўп пул... Менга ёрдам беринг, Мак Алистер! Сизга ҳеч нарса эмас, ахир. Сизнинг имзоингиз билан газетангизда менинг музейим тўғрисида, сирли жиноят, одамни ўлдиришга қурби етадиган қўғирчоқлар ҳақида... истаган нарсангиз тўғрисида бир неча саҳифа материал берсангиз! Менга шов-шув, йирик сенсация керак, тушундингизми? Шунда кредит оламан, янги қўғирчоқлар яратамиз. Шунда мен фақат музейимни сақлаб қолишгина эмас, кишини ҳайрон қолдирадиган, кўз кўрмаган нарсаларни амалга ошираман.

У шивирлаб гапирарди, лекин унинг кўзлари умид ёшларидан намланган, фидойилик шукуҳи билан чарақларди. Унинг гаплари мени ҳайратда қолдирди ва жуда ҳаяжонлантирди. Мен унинг илтимосини бажараман деб энди ишонтирмоқчи бўлиб турганимда Карриган келиб қолиб, суҳбатимиз узилди.

– Кечирасиз, Губинер, – деди у, – ҳали ишимиз жуда

IV БОБ. Асосий гувоҳ

кўп. Энг муҳими бу ишда вақтни ўтказмаслик керак.

– Ҳа, ҳа, Карриган, ҳа! – деди хўжайин қалқиб ўрнидан турар экан. – Хайр...

У қўлимни қисди-да, бир оғиз ҳам сўз айтмай, муҳим сирини ишонган кишига қарагандек, кўзларимга тикилди. Мен ўзимни нокулай сезиб, тезлик билан полиция инспекторига қарадим-да, ундан ҳам илдамлик қилиб, мистер Губинер эшикдан нари кетмасданоқ сўрадим:

– Бирорта янгилик борми?

Карриган кабинет эшигини зичлаб ёпди. У маккорона илжайр эди.

– Унчалик муҳим эмас. Чунончи, сизнинг Губинер билан суҳбатингиздан кейин, айрим хулосаларни сизга айтмоқчи эдим.

– Менимча, у бекор вақтингизни олди.

– Йўқ, нега энди? – Карриган дафтарчасини олдида, керакли бетини қидира бошлади. – Бу керакли суҳбат бўлди. Кўп нарса ойдинлашди... Мана! Масалан, кейинги вақтларда музей ишлари жуда ёмон эканлиги энди бизга маълум. Губинер бир ҳафта ичида тушган суммани айтишни истамади, чунки у жуда оз. Сотилган билетларнинг сони қотиллик содир бўлган куни супуриндилар ичидаги билетлардан кўриниб турибдики, тушадиган пул сарф-у харажатларни аранг қоплайди. Аллақандай янги аттракцион патентининг бебаҳолиги – куруқ сафсата... Арзимаган «икки-уч доллар» турадиган нарса тўғрисида гапириш мумкин, лекин одам ўз буюмини «юз, икки юз доллар» баҳолаб, бирданига миллион доллар фойда тўғрисида гапирса, билингки, у ёлғон гапиряпти!

– Лекин, нима учун? – сўрадим Карриганнинг хулосаларидан ҳайратланиб.

– Жуда оддий – терговни адаштириш учун... – Карриган дафтарчасини тушириб юборди ва уни стол остида олиш учун бир неча дақиқа инқиллади. – Ахир, Губинер бу қотилликдан кўп фойдаланади-ку.

– Қандай қлиб? Сиз ўйлайсизки, у...

– Қотилликками? Йўқ! – кулди Карриган. Бу шов-шувдан кимлар фойдаланмади дейсиз: пўлат сандиқ тайёрлайдиган фирма, тайёр кийимлар сотувчи, тиш врач, газеталар... – У хижолат чекиб, жим бўлди. – Кечирасиз, мен, албатта, буни назарда тутмагандим... Мен Губинер тўғрисида гапиряпман. Унинг ишлари яхши эмас, шунинг учун терговнинг чўзилишидан у манфаатдор. Тушунасизми, газеталар «Мум ҳайкаллар» музейидаги сирли қотиллик тўғрисида қанча шов-шув кўтарсалар, Губинерга шунча яхши. Бу, ахир, ажойиб реклама-ку! Мана шунинг учун ҳам унинг маълумотларига жуда эҳтиёт бўлиб ёндашиш керак. Губинер ўз бизнеси, ўз фойдасини кўзлаб, лақиллатаётганлигини сизга қолдирган қоғозлари ҳам айтиб турибди. Қаранг...

Карриган машинкада ёзилган варақани олди ва хатнинг устидан бармоғини босиб юргизди. Хат суйкалиб, бармоқ қорайиб қолди.

– Кўрдингизми? Кеча ёзилган. Бечора кечаси билан машинканинг устида роса терлаган десангиз-чи. У эски қоғозларни титаётганда тасодифан бу ҳужжатларни топиб олганлигини айтган эди-я... Шундай қилиб, хулоса чиқарамиз. – Полиция инспектори дафтарчасига қандайдир белгилар қўя бошлади. – Одатдагидек биз икки группа одамлар билан тўқнашдик. Биринчиси – жиноятнинг тезроқ очилишига манфаатдор кишилар. Биз бу гуруҳга бева қолган Монтерони киритамиз... Ҳа, бошқа ҳеч кимни! Албатта, биздан, яъни полициядан ташқари ҳеч кимни! Иккинчи группага бу ишнинг чўзилишига манфаатдор кишиларни киритамиз. Бунга Губинер, Бартон ва Кэртис фирмаси, тиш врач ва шубҳа остига олинганлар – «Электр столи» аттракционидagi чорловчи, охирги билетни сотиб олган номаълум аёл (балки, унинг шеригидир) киради. – Карриган бошини кўтарди. – Кўрдингизми, мистер Мак Алистер, полиция ҳамма вақт иккита карама-қарши қуч билан

тўқнашади. Бири бизга ёрдам бермоқчи бўлади, лекин у ҳали озчилик ҳам ожиз. Иккинчиси, энг кучлиси, ҳамиша ишимизга халақит бериб, бизга қарши ҳаракат қилади. Шундай бўлиши керак, ҳатто бу табиий: бизнесга, яъни фойдага мазахўрак бўлган ҳар ким ҳар қандай шов-шувдан ўз молини реклама қилишда фойдаланишга интилади.

Карриганнынг сўзлари мени ҳайратда қолдирди. Полиция инспектори ҳақ эди: бизнес барибир бизнес-да. Ҳамма нарса сотилади, сотиб олинади. Ҳатто бирор кишининг ўлдирилишини ҳам пулга айлантириш мумкин. Бу мексикалик ўзининг хотини ва болаларидан ташқари кимга керак эди? Губинер бутун ҳаётида унинг ўлими туфайли топган пулчалик даромад қилганмикан? Фақат Губинернинг ўзига эмас, қандайдир тайёр кийимлар магазини хўжайинига, пўлат сандиқлар фабрикантига, мистер Рэндольф Грейтсга, менга... Ҳа, ҳа, менга ҳам, Худо урсин, фойда келтиради.

Бу қотиллик тўғрисидаги ҳақиқатни «Дейли Глоб» газетаси учун бозори чакқон молга айлантиришга бош-қош бўлган биргина мен эмас? Биз ҳаммамиз ўз муваффақиятимиз учун аллақандай қотилдан миннатдормиз. Демак, биз унинг шерикларимиз. Карриган ҳақ: бизга ишониб бўлмайди!

Эндигина мен Рэнднинг «Дейли Глоб» газетасида жорий қилмоқчи бўлган манфур янги сиёсий ўйини нақадар қабих йўл эканлигини ва унинг бемаъни нарса эканлигини тўлатўкис тасаввур қила бошладим.

«Яхши, Рэнд! – дедим ўзимча. – Сенга ҳақиқат керакми? Соф ҳақиқатми? Майли! Сен унга эга бўласан: бу биринчи нав буюмдек тансиқ бўлади...»

Мени фақат бир нарса ўйлатиб кўяр эди. Наҳотки, қурбон бўлган бечоранинг шахси у жинойтчилар шериги эди, деган шубҳа остида бадном қилинса-я?

– Айтинг-чи, Карриган, – инспектордан сўрадим, – музейнинг ўғирланишида Монтеро иштирок этган деган

IV БОБ. Асосий гувоҳ

гапга қандай ишониш мумкин? Ҳалол одам деб ном чиқарган бир кишини бундай қабихликка нима мажбур қилиши мумкин?

– Жуда оддий – кўғирчоқ.

– Сиз буни жиддий гапиряпсизми?

– Албатта. Мен унинг мумдан ясалган шеригини بازارда тутяпман. Биласизми, дастлабки йилларда бу кўғирчоқ унинг доимий ишлаши учун гаров эди. Лекин вақт ўтди: Монтеро қариди-ю, кўғирчоқ шундайлигича қолаверди. Ҳар куни кўғирчоқ унга бахти тугаб бораётганини эслатиб турди. У ўз келажагини бамайлихотир кута олмасди. Шундай бўлгандан кейин, ўзингиз биласиз, хуллас...

Мен ўзимни йўқотиб қўйдим.

– Тўхтанг, Карриган. Сизнинг айтганларингиз даҳшат-ку! Ахир, бу қўрқинчли инсоний фожиа-ку?!

– Ҳа, албатта. – Карриган менчалик ҳаяжонланмас эди.

– Лекин бу фожиа қотилликка бевосита алоқадормикин?.. Мен баҳслашмайман-у, аммо бу ишда қандайдир муносабат бор деб ўйлайман. Лекин биз, полициячилар, бундай фактларни эмоционал фактлар сирасига қўшамиз. Агар улар ишончли далиллар билан: хат, гувоҳларнинг кўрсатиши – бир сўз билан айтганда, бирор ҳаққоний ашёвий далиллар билан асосланмаса, суд уларни инобатга олмайди.

Мен бу кунни «зеҳнимни чархлаш» куни бўлди деб ўйлаб юрар эдим. Аммо энди сира шундай эмаслигини биламан. Бизнинг дунёвий қарашларимиз доимий равишда шаклланиб боради. Биз то бир қарорга келгунимизча сезмайдиган изчил жараёндир.

Шу куни мен зудлик билан мексикалик Монтеронинг бевасини кўришим, ундан эри тўғрисида барча ҳақиқатни батафсил билиб олишим зарурлигини тушундим. Ҳозир шу нарсa муҳимлигига ишончим комил. Умуман, мен хато қилмаган эдим.

V БОБ. МЕН ҚИДИРГАН УЙ

Мен кидирган уй каттакон Манхэттен катта йўлини шарқдан ғарбга кесиб ўтадиган жин кўчаларнинг бирида эди. Нью-Йоркдаги Латин даҳасининг қоқ белига келиб қолдим. Бу ердаги вивескаларда магазин эгалари бўлмиш испан, португал, итальян фамилиялар қалашиб ётар, тим кора сочили, бугдойранг кишилар кўплаб учрар, «с» ва «р» ҳарфларини таъкидлаб турувчи бегона нутқлар эшитиларди.

Ёзда Нью-Йорк кечалари, айниқса, нам ва иссиқ бўлган пайтларда бу ернинг кўчалари байрамона тус олади; улкан даромад манбаи бўлмиш уйларнинг барча даразалари ланг очилади. Уларда яшайдиган кишилар ишдан қайтгач, дераза рахига ёстик ё тўшак ташлаб, бошларини ташқарига чиқариб, ярим яланғоч ҳолда ҳордиқ чиқарадилар. Юзларча деразалардаги ёстик, кўйлак ва тўшаклар анвойи рангларда кўзга ташланади. Кўчада говур-ғувур авжида, радиоприёмниклардан кўшиқ, музика садолари эшитилади. Пастда ҳали совимаган бензин ҳиди анқиб турган кўчаларда болалар гулгон ўйнайди. Улар шунчалик кўпайиб кетишгандики, полиция шу вақтларда транспорт йўлини тўсиб кўйишга мажбур бўлади.

Қаердадир, шу яқин ўртада, мексикалик Монтеронинг оиласи яшайди...

Мен эшикларни ёнига стул қўйиб суҳбатлашиб ўтирган кишиларга тегиб кетмасликка ҳаракат қилиб, ифлос йўлакдан борардим. Улар асосан кексалар. Яланг оёқларига шиппак, эгиларига енгсиз кўйлак кийган, олди очик халатларини елкаларига ташлаб олган бу кишилар қўлларини шиддат билан силкиб, баланд товуш билан сўзлашар, ўзларини беҳад озод, эркин тутардилар. Ҳар гал уй номерини қараш учун тўхтаган вақтимда улар жим бўлиб қолишар ва адоватли ҳамда масҳараомуз назар ташлаб кузатишарди. Ниҳоят, кидирган уйни топиб, ғордек қоронғи даҳлизга кирмокчи бўлиб турганимда ҳар томондан хавфли ва кўпол товуш эшитила бошлади:

- Сизга ким керак?
- Бу ерда нима йўқотдингиз?
- Сизга қайси квартира керак?

– Мен... Менга мисс Монтеро керак эди. Икки юз етмиш тўртинчида. Бу саккизинчи қаватда бўлса керак, шундай эмасми, мисс? – сочини жингалак қилган семиз хотинга мурожаат қилиб сўрадим.

У жавоб ўрнига мен томон нафрат билан бош силкиб, суҳбатдошларига деди:

– Хўш, мен сизга нима деган эдим? Худди ўша гап! Унинг олдига энди келишаверади! Эсимда бор, ғилай Фернандо ўзини осиб қўйганида унинг ҳам кампири олдига бир ойгача қатнашганди.

Мени насяга харид қилинган молларнинг ҳақини ундирадиган агент деб ўйлаганларини тушундим. Бу фикрни йўққа чиҳариш аҳмоқлик, индамасдан уйга кириб кетиш ҳурматсизлик бўлар эди. Мен яна бир неча аччиқ сўзларни тинглашга мажбур бўлдим:

- Булар ўз ишини билишади!
- Тирикнинг ҳам ўликнинг ҳам терисини шилишади!
- Унинг ўрнида бўлганимда ҳамма нарсани сотардим!

Шу куннинг ўзидаёқ сотиб юборардим! Келишса, келишаверарди. Яланғочнинг қўйлагини ечиб бўлармиди?..

Ифлос, ҳамма ёққа туфланиб ташланган лифтда юкорига кўтарилар эканман, уқубатли номус ўтида қовурилар, Монтеронинг беваси билан учрашув андишасида саросимага тушиб қолган эдим. Менинг ташрифим оддий газета репортёрининг келиши бўлса ҳам, ўзимни ким деб таништириш ва гапни нимадан бошлашни тасаввур қила олмас эдим. Жо жуда асқотарди-да! Лекин ўзим унинг ёрдамидан воз кечдим...

«Салом! – дейман, – Газетаданман. Эрингизнинг, ўлдирилиши сабабини аниқлашга келдим». Кейин саволлар бераман. Кеча, ҳа, кечагина дафн қилган кишиси тўғрисида сўрайман.

Лифт тўхтади, негадир мен ташқарига чиқмасдим. Тугмани босиб, биринчи қаватга тушиши-у, жўнаб қолишни истардим. Шу уйдан ҳам, Латин кварталидан ҳам, лаънати мистер Рэндольф Грейтс газетасидан ҳам кетишни истар эдим!

«Энди мен ўша вақтда шундай қилганимда ҳаётим қандай ўтар экан!» – деб кўп ўйлайман.

Монтеронинг квартирасини унга тақилган мотам лентасидан дарров топдим. Унга яқин келиб, кўзларимни олазарак қилиб кўнғирок тугмачасини қидирдим, шляпамни олдим... ва уй томондан келаётган болаларнинг қувноқ товушини эшитиб кўлимни кўтарганимча қотиб қолдим.

Кўнғирок жиринглаши билан шовқин яқинлашди, кулги, йиғи ва қувноқ тўполон яқиндан эшитилди. Эшик қия очилди ва остонада беш ёшлар чамаси қизчанинг қорамағиз юзи кўринди. У йирик кўзларини менга тикиб, кулиб қарар ва шиддат билан кимнидир итариб ташлар эди. Кураш кўп давом этмади. Эшик бирданига катта очилди ва қора лента тушиб кетди, олдимга бир бола думалаб тушди. Бу ерда канча бола борлигини, ким йиғлаётганини, ким кичкираётганини, ким кулаётганини аниқлаш қийин. Менга ҳеч ким эътибор бермади. Мен болаларни тинчлантиришга уриндим, ҳатто уларни ажрата бошладим. Улардан бири ўзини тута олмай бақирарди. Мен уни турғиздим-да, кўлимга олдим. Сочи қоп-қора киприклари ўсиқ кичкина бола. Уч ёшларда. Юмалок юзларидан шунчалик ёш кўп оқар эдики, гўё юзини сувга ботириб олгандек; пешонаси гурра бўлиб, шишиб чиққан.

– Ҳеч нарса қилмайди, – дастрўмол билан юзини артиб, овутардим. – Ҳозир тузук бўлиб қолади!

Қоронғи коридорнинг нариги бурчидан ориққина хотин кўркув билан югуриб келди-да, болани кўлимдан тортиб олиб, умидсиз ҳолатда шивирлади:

V БОБ. Мен қидирган уй

– Ё азиз авлиёлар! Ё биби Марям!³¹ Мистер, мистер, худо ҳаққи, нима бўлди? Нима бўлди, Карлитос, каеринг оғрияпти. Кўрсат ойингга...

У йиғидан энтиккан болани ташвиш билан овутар, инглизча калималарни менга нотаниш, оҳангдор испан сўзлари билан аралаштириб, фарзандини овутар эди.

– Бу – Пэпе, ойи Пэпе! – дерди онасининг юбкасидан тортиб қизча. – Мен эшикни очгани борган эдим, у итариб юборди...

Опасиники каби қувноқ кўзли чиройли Пэпе бурнини жийириб, овози борича бакира бошлади.

– Жим бўлларинг! Кечаси ҳам, кундузи ҳам тинчлик йўқ... Худонинг қаҳри келдими, нима бало!? Карлитос, сенга нима бўлди, ўғлим!.. Киринг, сеньор, киринг. Сизлар ўралашмаларинг.

Хотин ердаги топталган, чанг босган мотам лентасини олиб, бир неча марта тиззасига уриб қокди-да, жойига илиб қўйди-ю, эшикни ёпди.

Мен ортидан коридорда борар эканман, боланинг йиғисини босиш учун баланд товушда гапирардим:

– Боланинг пешонаси ғурра бўлибди. Ҳеч нарса қилмайди, мисс Монтеро, ишонинг! Пешонасига муздек танга босамиз, тузук бўлиб қолади...

Бола-чакалар билан хонага кирдик, чўнтагимни кавлаб, йигирма беш центлик танга топдим-у, боланинг пешонасига босдим.

Ялтирок тангани кўрибми, совуқ танга ҳақиқатан оғрикни қолдирдими, боланинг йиғиси дарров босилди. Биз бир-биримизга қараб, илжайишдик. Шунда зумраша Пэпе яна қаттиқроқ бакира бошлади.

– Менга ҳам... пул! – энтикиб дерди у.

Қизча ҳам ҳикиллай бошлади.

– Оҳ, уятсизлар! – онанинг жаҳли чиқди. Мен кулиб,

³¹ Биби Марям – Исо алайҳиссаломнинг оналари.

чўнтагимдаи яна иккита танга топиб уларга бердим. Улар шу заҳоти йиғидан тиниб, хонадан чиқишга ҳозирланиб, бир-бирларига қараб қўйишди.

Лекин она уларни чақирди.

— Нима дейиш керак?

Болалар орқаларига қайтиб, баравар кичкиришди.

— Раҳмат, сэр!..

Аёл уларнинг орқасидан қарар экан, бошини тебрата-тебрата илжайиб гапирди:

– Эгизаклар жуда қийнаворишади-да! Жуда шўх... Кечирасиз, сиз полициядан эмасмисиз? Ўтиришга ҳам таклиф қилмабман.

– Рахмат, – дедим. – Йўқ, мен газетадан... Болаларингиз жуда ажойиб! Кичкинаси нечада?

– Икки ёшга кирди. Ўзи жуда ювош. Эгизаклар бешга чиқишди. Эрталабдан кечгача мана шундай. Ҳар куни...

— Улардан каттаси борми?

– Бўлган, Романсито. Ҳозир у ўн саккизга тўлар эди, – деди у фахр билан ва кўшиб қўйди: – Ўлган. Ўлганига ўн беш йил бўлди. Худо руҳини шод қилсин.

Шу пайт у ялт этиб эшикка қаради, тованинг жизиллашига қулоқ солди.

– Кечирасиз. Овқат куйиб кетибди! – деди-да, болани бағрига босганича хонадан чиқди.

Бир ўзим қолиб, атрофни кўздан кечира бошладим.

Хона кичкина. Деярли учдан бирини устига арзон чойшаб ёзилган баланд каравот эгаллаган. Хонанинг ўртасида қадимий думалок стол, устида сочиқ ёпилган катта лаган турарди. Мен ўтирган кресло комод³² билан оёқ машина ўртасига қўйилган. Машина устида чоки оқ ип билан тикилган қора мотам қўйлаги ётарди. Комод устидаги шишақалпоқ остида биби Марямнинг тошдан ясалган

¹² Комод – кийим-кечак, рўзгор буюмлари ва бошқа нарсаларни қўйиш учун махсус ишланган кичик, узун шкаф.

хайкалчаси турарди.

Миссис Монтеро кирди. У кўзи уйкуга кетган кичкина Карлитосни кўтариб олган эди.

Она уни авайлаб каравотга ётқизди ва менга энгашиб шивирлади:

– Ҳозир эгизакларга овқат бериб, ётқизаман. Сиз кетиб қолманг. Мен дарров...

Биринчи марта юзига қарадим. Унинг кўзлари чиройли, қорачадан келган эди. Агар тўғри, ялтироқ тепасига турмакланган сочлари бўлмаса, уни ёш жувон дейиш мумкин эди. Кўп ўтмай ошхонадан коса-товоқ товуши, болаларнинг бийрон тиллари, оналарининг жавраши эшитилди. Кейин сув шилдиради. Болаларнинг энтикишлари, ҳиқиллашларидан уларни ювинтираётгани маълум эди. Кўп ўтмай кўшни хонада каравотнинг ғирчиллаши эшитилди. Бир оз жимликдан сўнг товуш яна баландлашди. Мен сўзларни тушунмадим-у, лекин болалар ибодат қилаётганларини англадим. Ўпич овози эшитилди, чироқ ўчди...

У хонага қайтиб, стулнинг қирғоғига ўтирди.

– Келганингиз жуда яхши бўлди-да, – деди миссис бамайлихотир. – Кундузи кўшнилари киришди, раҳмат уларга, мени ёлғиз қолдиришмайди. Болалар ташвиши... Уларга овқат бериш, кийинтириш... Билмадим, уларсиз ҳолим не кечаркин? – У сочиқ ёпилган лаганга бокди. Сал жимликдан сўнг, гўё илгариги гапининг давомидек деди: – Ўша кундан бир кун олдин гўшт киймалигични тузатиб: «Эртага бир тамалес³³ қилгин», – деди. Шу таомни жуда яхши кўрарди. Тамалес қилдим. – Бева столга имлади. – Мана бир лаган. Энди ташлаб юбораман. Болалар уни емайди – жуда аччиқ...

Аниқ, мен унга керак эдим. Аёл ўз қайғусила ёлғиз

³³ Тамалес – мексикаликларнинг таомининг номи. Маккажўхори унини маккажўхори баргига ўраб буғда пиширилади.

V БОБ. Мен қидирган уй

қолишдан чўчирди. У гапиришни, ҳамма вақт унинг тўғрисида ҳикоя қилиши, бутун ҳаётини сўзлаб бериши, тафсилотларини эслаши керак. Барибир, кимга бўлса ҳам юрагини бўшатиши лозим-ку. У сўзларкан гўё эри, унинг Рамони бирга бўлгандек, тирикдек, ростакан барҳаёт туюларди...

– Кеча кўмиш маросимида селда қолдик. Жуда ивиб кетдик. Болалар ҳам, тумов бўлиб қолишмаса гўрга эди...

– Менга ўзингиз ҳақингизда, унинг тўғрисида, болалар ҳақида айтиб беринг, – илтимос қилдим. – Ҳаммасини бошидан гапиринг: қаерда танишгансиз, у қаерлик, музейга қандай қилиб ишга кирди, унинг дўстлари кимлар эди, вақтини қандай ўтказган?

Аёл калласини қимирлатди:

– Ҳа, ҳа! Айтиб бераман! Ҳаммасини айтиб бераман!

– Сиз, менимча, мисс Монтеро, Мексикада туғилгансиз, шундай эмасми? – уни гапга солмоқчи бўлдим.

– Йўқ, сенъор. Биз шу ерликмиз. Шу томондан.

«Шу томондан! Қўшма Штатларда туғилган мексикаликлар шундай дейишини азалдан билардим. Лекин мен бу сўзларда «ўша томон»ни... соғиниш ва алам билан қўмсаш маъноси борлигини биринчи марта сездим.

– Биз Контрерасда турмуш қурганмиз, – давом этди у. – Бу – Нью-Мексика штатидаги шаҳарча. Рамон ўша вақтда марганец³⁴ қонида ишлар эди. Кейин қонни ёпиб қўйишди, биз бутун оиламиз билан Шимолга келдик. Ўшанда тўнғичим Романсито қўлимда эди.

Кейин бева бундан ўн беш йил аввал Нью-Йоркка келганларини, қандай яшаганликларини ҳикоя қилди.

– Биласизми, сенъор, – илжайди бева ўтган ишлар эсига тушиб, – ўша вақтда сира арзон квартира тополмагандик. Бир кун Рамон шундай деди:

³⁴ Марганец (немисча: Manganerz – марганец рудаси; латинча: Manganum), Mn – Менделеев даврий системасининг VII гуруҳ кимёвий элементи.

V БОБ. Мен қидирган уй

«Гарлемда жуда арзон кичкина уй ижарага қўйилар экан. Юр, кўрамиз».

«Лекин, Рамон, – дедим, – Худо ёрлакагур, биз негр эмасмиз-ку!»

«Нима бўлибди, биз улардан ёмонмизми? – жавоб берди. – Юр, юр».

Бордик. Уй бошқарувчиси, семиз негр, бизларга қараб шундай деди:

«Сизлар нима қилиб юрибсизлар. Ахир негр эмассизлар-ку, йўқолинглар! Сизларни деб ташвишга қоламиз».

Рамон унга испанча қилиб: «Пуэрто-Рико... мулато... – деб кўкрагига урди, кейин менга қараб гапирди: – Мулата, мулата, Пуэрто Рико...»

Лекин бошқарувчи менинг узун сочларимга ишора қилиб деди:

«Мексикан, мексикан... Жўнаб қолинглар!»

Ўшанда, бахтимизга, шу ерда турадиганлардан бири, кубалик ёш негр келиб қолди. У Рамонга қараб, испанча гапирди:

«Сен, дўстим, Қўшма Штатларнинг президенти бўлганимдек, сен ҳам шунақа мулатсан! – кейин бошқарувчига қараб инглиз тилида: – Жинни бўлганмисан? Кўрмайсанми бу зот Санто-Домингодан эканлигини билмайсанми? У жойда хотинларнинг сочлари симдек тўғри, қора бўлади. Сени кара-ю... Қарибсан-ку, шундай оддий нарсаларни ҳам билмайсан. Тагин негр эмиш!»

У шарақлаб кулди-ю, ёшаргандек бўлиб кетди.

– Оҳ, сэр, билсангиз эди, семиз бошқарувчи айбдордек юзларини шундай буруштирди-ки, Рамон кулгидан ўзини аранг босди, лекин ишни бузиб қўйишига бир баҳя қолувди! Нима бўлди, денг. Квартирани олдик! Шундай қилиб, Гарлемда беш йил турдик. Ҳа, беш йил. Ўша вақтлар яхши замонлар эди-да...

Мисс Монтеро гапдан тўхтаб, ўрнидан турди-ю, дераза ёнига келди. Мен ҳам бордим.

Кўчага қоронғилик тушди, одам сийраклашди. Ёритилган витрина олдида, бурчакда паст бўйли полициячи зерикиб, таёқчасини ўйнаб турарди.

Аёл бирдан гапни бошқа томонга буриб деди:

Ўшандан бир кун аввал кўчада Рамоннинг бир аёл билан гаплашиб турганини кўрганимни полиция инспекторига айтиб берувдим. Нега шуни айтдим, а? Энди у нима хаёлларга боради. Шундоғам одамлар Рамонни тошбағир, шафқатсиз деб ўйлашарди. Ахир, бу нотўғри-ку, сенъор. Мен уни биламан... У мундок гаплашишни ўйнаб-кулиб ўтиришни билмаса ҳам, лекин мени, болаларни жуда севар эди, жуда ғамхўр эди. Энди газеталарда ёзишади-да. Ҳе, ким билан гаплашиб турса туравермайдими. Бу жойда бизни ҳамма танийди. Илтимос, бу тўғрида сиз ёзманг... Э, худо, нималар ҳақида валдираяпман. Бунинг энди нима аҳамияти бор?

У ўрнидан туриб, аста-секин юриб келди-да, бир нарсани эсламоқчи бўлгандек кафтлари билан ёноқларини қисди.

– Нима демокчи эдим!.. Ҳа, дарвоқе! Айтмоқчи эдимки, ўша вақтда биз анча кийналдик. Лекин ёш эдик, қайғурмас эдик. Сўнг Рамон иш топди. Ўша жойда – паркда. Доимий юмуш. Ўшанда биз бу ерга, шу квартирага кўчиб келувдик...

У узоқ гапирди, унинг товуши гоҳ синикқан, гоҳ ғамгин, гоҳ хушчақчақ жарангларди. Баъзан у гапини тамом қилмай тўхтаб қолар, ҳайронликда хонани кўздан кечирар, ҳамма нарса илгаригидек турганига ҳайратлангандек туюларди. Мана каравотнинг тагидан эрининг тунги шиппаги кўриниб турибди. Плаши ўз ўрнида осиглиқ, комодда соқол оладиган асбоблари... Ҳеч нарса ўзгармаган. Ҳеч нарса! Фақат боши каттиқ оғрияпти, чакка томирлари каттиқ уради. Йўқ, бу қон эмас – жимлик бўлган заҳоти бу қизик, бемаъни сўзларни ажратиш мумкин. У соат тили чиқиллаётгандек бир маромда қайтарилади: «Ўл-ди, ўл-ди... Ўл-ди...»

«Йўқ, йўқ! Гапириш керак! Бу лаънати, совук сўз онгга, юракка қадалиб қолмаслиги учун ҳамиша гапириш керак!

VI БОБ. Тирик кўғирчок

«Агар у баланд бўйли бўлганида, ўзим ҳам мисс Паризини деган бўлардим. У ҳам қўлини силкитиб гапирганди, лекин мисс Монтеро эри қандайдир пакана аёл билан турганини аниқ кўрган».

Нахотки, Карриган... адашган бўлса!

Шу кеча мен очган кашфиётимнинг муҳимлигига етарли баҳо бермадим. Мен Монтеронинг беваси айтиб берган воқеалар таъсирида эдим,

Қурбон бўлган киши тўғрисида билганларимни ўз фикр ва мулоҳазаларим билан таққослаб бу кишининг образини, унинг оғир турмуши ва тақдирини тасаввур қилишга ҳаракат қилдим.

Ўйлайманки, уддалай олдим. Лекин «Мум ҳайкаллар» музейи швейцари Рамон Монтеро тўғрисида мен фақат қотилликка бевосита алоқадор бўлган ва келгусида бир қанча воқеалар билан тасдиқланган нарсаларнигина гапираман.

VI БОБ. ТИРИК ҚЎҒИРЧОҚ.

Бу воқеа бундан ўн беш йилча илгари бўлган эди.

Рамон Монтеро ўша вақтда: «Музейнинг эшиги олдида қимирламай туриш ҳам иш бўлибдими? Ҳеч нарса қилмасдан қакқайиб туриш-а! Ҳатто гапирмаслик ҳам керак: сенга мурожаат қилишадими-ю, сен жим тураверасан. Жим тураверасан-у, ҳеч нарса билан ишинг бўлмайди», – деб ўйларди. Э, худо! Рамон Монтеро доимий иш топишга умид қилганмиди? Оддий иш эмас, доимий иш! Хизмат. Ёшма бўлса ҳам, унинг омади келган эди. Омади росаям келганди!

Тўғри, иш бошда у ўйлаганча осон эмасди. Буни ўша вақтдаёқ, унинг ҳайкалини мумдан ишлаётганларида билган эди. Кекса итальян ҳайкалтароши бир минут ҳам жағи тинмасдан валдираб, қўлидаги юмшоқ мумни мижиғлар ва силлиқларкан дерди:

– Қимирламай тур, жин ургур! Жим туриб, менинг борлигимни ҳам эсингдан чиқар. Бошқа нарса тўғрисида

ўйла!

Рамон иродасини қўлга олиб, қимирламай туриши билан қария яна вайсарди:

– Нега кур-кур товукдек хурпайиб олдинг! – У кафтининг қирраси билан таранг мускулларини оғритиб урар эди: – Чиранма! Мускулларингни бўш қўй, бўшат! Бундай турсанг, беш минутга ҳам чидамайсан.

Рост. Бу шайтон чол қаёқдан билар экан? Ҳақиқатан ҳам, Рамоннинг бели қотиб, аъзойи бадани зиркираб оғирди.

Кекса ҳайкалтарошнинг кўнглини олиш осонмасди. Айрим пайтда асбобини ерга улоқтириб тапшлаб бақирарди:

– Агар, сен, шайтонбачча, афт-башарангни ўзгартираверар экансан, кўзимдан йўқол! Ҳар куни ишимни бошқатдан қила олмайман! Минг марта айтаман, баданингни таранглаштирма!

Рамон музейнинг ярим подвалида, эски кўғирчоқлар складида ҳайкалтарошга қиёфасини ишлатарди. Қария ишлаган вақтда, у ерга ҳеч кимни киритмасди. Ҳайкал тайёр бўлмагунча ҳеч ким, ҳатто унинг ўзи – Рамоннинг ўзи ҳам кўриши мумкин эмасди.

– Кейин, кейин... – дерди ҳайкалтарош, ҳар гал кўғирчоқни чойшаб билан ёпаркан. – Кейин қараб тўясан. Афтидан нам ертўладаги устахонада бундан анча илгари иш қизиган эди: ҳамма жойда бўлажак кўғирчоқларнинг занглаган таналари, боши учун тайёрланган хом қолиплар сочилиб ётар эди. Деворнинг бир томонида, энг юқоридаги токчада эски мум никоблар тахланиб ётарди: айримининг буруни учиб кетган, айримлари ёрилиб кетган. Бошқа токчаларда қўл, оёқ, парик ва эски нафталин³⁵ ҳиди анқиб турган кийимлар. Буларнинг ҳаммаси чанг босган, жонсиз, унутилган ҳолатда. Факат хонанинг ўртасида ёнлари никелланган янги электр ванна ялтираб турарди.

³⁵ Нафталин (юнонча: naphtha – нефть) – ароматик углеводород.. Рангсиз, ўзига хос ҳидли пластинкасимон кристалл.

VI БОБ. ТИРИК КЎҒИРЧОК

Ҳайкалтарош бу ваннада ҳар куни сув иситиб, эски, яроқсиз мум кўғирчоқларни эритар эди. У бундайларни жуда синчиклаб ажратиб олар, айрим вақтда эса кўғирчоқ парчасини ваннага ташламасдан олдин унга узок тикилиб, Рамонга тушунтирарди:

– Мана бу ҳайкал парчаси рус устаси Федор Захаровнинг «Одисей» деган машҳур иши. Бу кўғирчоқ бир вақтлар жаҳоншумул шуҳрат топганди! Уни бутун дунёда кўрсатишган, бунинг тўғрисида ёзмаган бирорта ҳам газета қолмаган. Энди... – у масхараомуз жилмайиб, эски кўғирчоқ парчасини ваннага ташларди. – Такдири шу экан, йигит фақат одамларнинггина эмас, кўғирчоқларнинг ҳам такдири шу. Давр ҳеч кимни аямайди, ҳатто тош ҳайкалларни ҳам аямайди... Миср эҳромлари мангудек кўринади-ю, лекин улар ҳам вақти келиб тупроққа айланади...

Мум эриб сув юзига қалқиб чиқарди. Рамон катта тоғарадаги кўғирчоқнинг танаси, боши ивиб, эриб бўлгунча мумни қошиқ билан сузиб олиши ҳам керак эди. Рамон бу ишни севмасди. Иссиқ сувда мум эриб, кўғирчоқнинг юзлари йўқ бўлиб кетишига қараб туриш жуда нохуш эди. Кўғирчоқ тирилиб, юзларини буриштириб йиғлаётгандек бўларди унга...

Иш охирлашиб бориши билан чол Рамонга бақирмайдиган бўлди. Энди у ҳамма сўзларни тушунарли бўлмаса ҳам ётиғи билан гапирарди.

– Кўғирчоқнинг турқи сенга ўхшагани билан иш битди, деб ўйлама. Мен уни қанчалик яхши ишламайин, ҳамиша кўғирчоқлигича қолади: қаримайди, турқи-таровати ўзгармайди, вақт ўтиши билан мункаймайди. Одам бошқа гап. У ҳар куни ўзгариб туради. Бугун унинг қалбида кувонч, эртага ғам, ё зерикиш, ё ғазаб, ё чарчоқлик. Шулар натижасида вақт ўтиши билан юзларига ажин тушади, сочлари оқаради... Қарабсанки, қариб қолибди! Албатта, ўлимдан кутулиб бўлмаганидек, қариликдан ҳам кутулиш мушкул. Лекин узок вақтгача ёшлардек бўлиб юриш

VI БОБ. Тирик кўғирчок

мумкин. Бу оғир иш-ку, лекин иложи бор! Факат юзни эҳтиёт қилиш керак. Мой-упалар, қизил. мойлар, силаш-сийпалашлар – булар ўз йўлига. Асосийси – ажинларни кўпайтирмаслик керак. Бунинг учун афт-у пешонани буриштирмаслик лозим, йиғлаш ҳатто кулишни ҳам эсдан чиқариш лозим. Ҳа, ҳа, йигит, кулги билан кўз ёшидек юзни бузадиган нарса йўқ...

Рамон бу италиялик чолнинг гапларига яхши тушунмади. Яна нима қилиш керак? Худо шоҳид, у соатлаб қимирламай туришга ўрганиб кетади. Чарчаши – кўникамаганлигидан. Ўрганиб кетади.

– Яна эсингдан чиқмасин: бу кўғирчок хўжайинингга арзонга тушмайди. Минг долларча туради. Лекин сен бўлмасанг, унинг ўзи ясаш учун кетган мумчалик қимматсиз. Энг асосийси – сенга ўхшашида, тушунасанми? Ўхшашида!

Буни Рамон яхши тушунарди. Ахир унинг янги ишида энг муҳими эртанги кунга ишонч, унинг доимий ишга эга бўлишида эди-да. Агар Рамонни ишдан бўшатишса, кўғирчокни нима қилишади? Ташлаб юборишадими?

Йўқ, мистер Губинер минг долларни совуриб юборадиган анойилардан эмас.

– Лекин, сен кеккайма! – уни босиб қўйиш учун деди қария. – Сенинг ўзинг кўғирчокдан ҳам арзон турасан. Сени ҳам шу кўғирчок туфайли ушлаб туришади. Жаҳлинг чиқмасин! Бу гапларни айтишимга сабаб, сен кўғирчокни кўз қорачиғингдек асрашинг лозим. Сен унинг кийимларига қарашинг, сочларини тарашинг, ҳар куни юзларидаги чангни артиб туришинг керак. Худо кўрсатмасин, синиб қолса, ё офтобда эриб кетса-чи, шўринг қуриди, деявер! Хўжайин янги кўғирчок ясатмайди. Янги кўғирчокка кетадиган пулга аттракционини янгилайди, бошқа ҳайкалларни намоиш қилади!

Буни гапирмаса ҳам бўларди! Нима, Рамон аҳмоқми? Кўғирчокни эҳтиёт қилиш кераклигини ўзи билмайдими?

Вазифасини қаранг-ку!

Кўғирчоқ тайёр бўлгач, Рамон билан иккаласини бир хилда кийинтиришди. Мексика чавандозлари – «чаррос»лар киядиган гулдор миллий либос; қора, оёққа ёпишиб турадиган шими кумушсимон каноп билан белидан тўпиғигача тортилиб турарди; калта куртка билан кенг соябонли мексиканча калпоқ – самбреро гулдор қилиб тикилган эди, ёлғондакам шпор ҳақиқийсидан шаққилламаслиги билан ажралиб турарди, холос.

Кекса итальян кийимни жуда инжиқлик билан кўздан кечирарди. У кун бўйи Рамонга гоҳ у либосни, гоҳ бу кийимни кийдириб, тикувчининг ҳам жонига тегарди. Кейин у тирик нуханинг эғнидаги либосга ўхшатмоқчи бўлиб кўғирчоқнинг сим ўзагини кидира бошлади. Кийимларидаги ҳар бир кат Рамоннинг костюми қатидан сира фарқ қилмаслиги керак эди. Кўғирчоққа мўйлов танлаш, ингичка, худди ялтироқ духобадан қиркиб олингандек мўйлов танлашга ҳам бир кун кетди. Қора, катта шишакўз, шунингдек, қора калин қош ва узун киприклар илгари ўрнатилган эди. Ниҳоят кўғирчоқ тайёр бўлди. Кейин Рамонни безай бошлади. Ойнанинг қаршисига ўтқазиб, қизил ранглардан фойдаланишни, лабини бўяшни ўргата бошлади.

– Эсингдан чиқмасин, йигит, сен оддий швейцар эмас, актёрсан. Ахир кўғирчоқ сенга эмас, сен унга ўхшашинг керак. Энди бор, ўз тасвиринг билан таниш, энди мумкин.

Рамон журъатсизлик билан кўғирчоқнинг олдига келди. Очиғини айтганда, кекса устанинг иши унинг ҳафсаласини пир қилганди. «Шу менми? – ҳайрон бўлиб ўйлади Рамон, – Мана шу уйқули кўзлар, қандайдир бегона юзлар!...»

У чўнтагидан кичкина ойна олиб, узоқ вақт унга тикилди. Албатта, у ҳеч бунақа эмас!

– Хўш? – сўради қувлик билан чол. – Ўхшайдими?

– Ҳмм... ҳа, сенъор, ўхшайди. Ўзингиз яхши биласиз...

– Алдама, алдама! Ўхшайди... Ҳозир сен кўғирчоқ менга

сира ўхшамайди, деб ўйлаётганинг йўкми?

– Ҳа, сеньор. Бир оз ўхшамайди.

– «Бир оз, бир оз»! – Кутилмаганда қария хафа бўлиши у ёқда турсин, кўзлари қувнаб чакнаб кетди. – Сен сиртдан қараб қандайлигингни қаердан биласан? Ойнага қарабми? Киши ойнага қараганда юз ифодаси бир хил бўлишини биласанми? Ахир у ўз тасвирига синчиклаб қарайди! Яъни унинг юзида бир хил ифода – синчковлик ифодаси бўлади. Эҳ, йигит, киши ўзини сира ҳам сиртдан кўра олмайди. Сира ҳам! Агар шундай ҳолатда олдига ойна қўйилса, киши ўзини танитай қолади... Нима деяётганимни тушунасанми?

– Ҳа, сеньор.

Лекин Рамон тушунмас, таъби жуда хира эди. У кўғирчок хўжайинга ёқмай қолишидан кўрқар эди. Унда нима бўлади?

Лекин мистер Губинер, унинг ёрдамчиси, кассир яна қандайдир бегона кишилар янги кўғирчокни кўриб, бараварига кекса устани табриклай бошлашди, қўлларини сиқишди, кўғирчок Рамоннинг худди ўзи бўлибди, дейишди. Ажойиб!

«Менга нима, – ўйлади Рамон, – хўжайинга ёқса, бўлди-да!»

Эрта билан, музей очилишигача Рамон залларни тозалаб қўйиши керак эди. У пол супурар ва кўғирчоқларнинг чангини артар эди. Гарчи музейдаги барча мум ҳайкаллар қотиллик, қийноқ ва одам ўлдиришларни тасвирлаган бўлса-да, Рамон булардан кўрқмас эди. Ахир бу ерда ҳар бир кўғирчок ўз ролини ижро этар, кимнидир тасвирлар, аслини олганда Рамоннинг тасвири ҳатто Рамоннинг ўзи каби «ишлар» эди.

Рамоннинг биринчи кунларданок севиб қолган кўғирчоқлари бор эди. Айниқса, унга Жордано Брунонинг ўтда куйдирилишини тасвирлайдиган кўғирчок ёқар эди. Ҳар куни эрта билан Рамон вентиляторни қўяр, чала ёнган шохчалар орасига яширинган қизил лампаларни ёқар, шунда

VI БОБ. Тирик кўғирчоқ

гулхан «ёнар» эди. Ҳаво оқими сарғиш-қизғиш шохи парчаларидан қилинган «аланга»ни ҳилпиратади. Шунда Рамоннинг кўзи олдида мўъжиза пайдо бўлади. Мум кўғирчоқнинг рангсиз, таъсирсиз юзлари жонланади. Пастдан липиллаб кўтарилган кизил ёруғликдан чиройли бўлиб, руҳланиб кетади. Жордано Брунонинг кўзлари ялтирар, унда ҳаёт жўш ураётгандек бўлар эди.

Рамон ўзининг мум қиёфадошига тезда кўникиб кета олмади. Кўғирчоқ музей эшигининг бир томонида, Рамон иккинчи томонида турарди. У соатлаб қимирламай туриб, кўғирчоқнинг юзини ўрганар, одамлар уларни бир-бирларига ўхшаш дейишларига хайрон бўларди. Агар шундай бўлса, улар билетларини кўрсатаётганларида нима учун адашмайдилар? Ҳатто у мускулини ҳам қимирлатмасдан туриш учун бутун иродасини тўплаб турганини билгандек янглишмайдилар...

Бир кун Рамон ниманидир ўйлаб, ҳаёл суриб қолди ва зинадан чиқиб келган аёлни пайқамади. У аёл ўз билетини... кўғирчоққа тутиб жаҳл билан гапираётгандагина эътибор қилди. Рамон бу кутилмаган ҳолатдан сапчиб тушди-да, хурсанд бўлиб, илжайди.

– Биз чинданам ўхшаймизми-а? Шу тўғрими, миссис? Айтинг-чи, биз жуда ўхшаймизми?

Аёл жавоб бермади. У кўзини кўғирчоқдан олиб Рамонга қаради-да, яна кўғирчоққа бокди, юзларидаги кулги ўрнини Рамоннинг товушини эшитган пайтидаги хайронлик қоплади. Кейин аёл журъатсизлик билан эшикни итарди. Биринчи таассуротларга қараганда, музейни кўздан кечириш қизиқ туюлганди.

Рамон беҳад хурсанд эди. Унда ўз тақдирига, ўз ишининг барқарорлигига ишонч, ўзидан фахрланиш хисси пайдо бўлган эди.

Қаранг, а...! Демак, келувчиларга қанча эътибор бермасанг, шунча яхши экан... Демак, бировни сезмасликка ўзингни мажбур қилишинг керак. Бўлгани шу. Бошқа

VI БОБ. Тирик кўғирчок

нарсалар тўғрисида ўйлашинг, хаёл суришинг, умуман, ўзингни эркин тутишинг керак...

Афсус! Бу осон эмасди. Эшикдан биров кўринди дегунча Рамон бошқа нарсани ўйлай олмас эди. У котиб қолар, танасига оғриқ тургунча мускулларини таранглаштирар, лекин қанчалик кўп уринмасин барибир фикрларини жиловлаб ололмас эди.

Якшанба. Музейга келувчиларнинг кети узилмайди. Бечора Рамон бир минут ҳам дам ололмади. Кўп ўтмай унинг бели шунчалик котиб қолди-ки, сал бўлса хушидан кетай деди.

Шунда кекса ҳайкалтарош уни шапатилаб: «Бўшаштир, баданингни бўшаштир, - бўлмаса ўн минут ҳам тура олмайсан»... деган гапларини эслади. Шундай қилиб, Рамон мускулларини бўшаштира олганда туриш осон бўлишинигина эмас, фикрлари ҳам қандайдир енгиллашишини билиб олди. Фикр ўз-ўзидан куйилиб келар эди.

Рамоннинг онги иккига бўлингандек: у гўё четда туриб ўзини ҳам, одамларни ҳам кўради ва айна чоғда, ўзининг «ўз»лигини сезмасдан, атрофдагиларга эътибор бермасдан туролмасди. Худди шунақа пайтда унинг кўғирчоққа ўхшаб кетганлигига ўзи ҳам ҳайрон қоларди.

Олдинлари Рамон бу ҳолатга тушиш учун бутун иродасини ишга солиши керак эди. Кейин бу иш осонлаша борди. Ниҳоят у эшик олдида ўз ўрнига келиб туриши билан мана шундай ҳайкал ҳолатига туша оладиган бўлди.

Қандайдир ароқхўр ёки шўх бола Рамоннинг кўзи олдига муштини кўтариб келиб масхаралайдиган пайтлар ҳам бўлган. Аммо бунга Рамон хафа бўлмас, аксинча, мағрурланар, кўнгли кўтарилар эди: у эшикнинг нариги томонида турган мум кўғирчок каби қимирламасдан тураверарди.

VII БОБ. ДЎСТ БИЛАН БИРГА

Рамон Монтеронинг Гарлемдаги квартираси кўнғироғи тинимсиз жирингларди: келди-кетди кўп. Ёш ва кекса кишилар, эркаклар ва аёллар, қоралар ва оқлар, ҳатто ватандош мексикаликлар бирин-кетин унинг уйига ташриф буюришарди. Ҳаммаси сертавозе, хушмуомала, дид билан кийинишган кишилар. Уларнинг ҳаммаси жозибали илжайишар, усталик билан ҳазиллашишар эди. Меҳмонлар мистер ва миссис Монтеро ҳамда кичкина Рамоннинг соғлиғини суриштиришар, кизик воқеаларни сўзлаб беришар, конфет, сигаралар билан меҳмон қилишар, фокус кўрсатишар ва шўх-шўх қулишарди..

Улар уй хўжасини ўзларига тамоман ром қилганларига ишонганларидан кейингина самимият билан гапни ўз мақсадларига буришарди: ўз фикрларини суғурта жамиятлари ва савдо фирмалари дафтарчаларида чиройли қилиб ёзилган рақамлар билан асослаб, агар мистер ва миссис Монтеро янги квартиралари учун арзон баҳолик жиҳозлар – холодильник, радиоириёмник, идиш-товоқ ёки овқатланиш хонаси учун буюмларни беш йил муддатда оз-оз тўлаш шarti билан насяга олсалар, бунинг устига озиқ-овқат билан кийим-кечакка зўр беришмаса, ўз саломатликларини, ҳаётларини суғурта қилишга, ҳатто кино, комиксларни томоша қилиш учун бир неча доллар орттириб қолишларини исбот этардилар.

– Ўзингиз ўйланг, а, – дерди унга савдо агенти, – ҳашпаш дегунча беш йил ўтиб кетади, кейин бу нарсаларнинг ҳаммаси ўзингизники бўлади. Ўз хусусий мулкингиз! Уларни сотиш, совға қилиш, синдириш... ўз ихтиёрингизда бўлади. Хўш, розимисизлар?

Далиллар ўринли эди. Монтеролар уялинқираб, бир-бирларига боқишар, бир қарорга келиша олмасдилар. Улар ўз ҳаётларида бирданига шунча молни ҳеч олишмаган эдилар. Шунча пулни сарф қилишга юраклари дов бермасди. Лекин агентлар қатъиятли, саботли бўлиб, эртами, кечми

VII БОБ. Дўст билан бирга

Монтеро контрактга қўл қўйишини билар эдилар. Уларни ташвишлантирадиган нарсa контрактни ким тузиши эди.

Ниҳоят протестантлар руҳонийси – пасторга ўхшаб кетадиган юзлари ёқимтой агент ғалаба қозонди.

– Гап бундай, – деди у, – сиз яхши биласизки, мен ишлаганим учун процент оламан. Фирмадан беш процент оламан. Беш процент! – у чап қўлининг панжаларини ёзди. Монтеролар бу панжаларга диққат билан қаршади. – Энди буёққа қаранг... – Рамондан кўзини узмай ўнг қўли билан икки бармоғини букди. – Мана шу беш процентдан иккитасини... сизларга бераман! – у кафтини столга уриб, вайсаб кетди: – Икки процент – бу олтмиш доллар! Сиз мебель, холодильник, радиоприёмник, идиш, сервис ва ичига олтмиш доллар солинган ҳамён оласизлар. Қарзга эмас, йўқ! Совғага. Еб кетарга. Сизлар менга ёқиб қолдинглар, шунинг учун сизларга совға қилмоқчиман. Олтмиш доллар! Хўш, нима дейсизлар?

Рамон рози бўлди. Ахир рози бўлмай бўладими? Жуда ажойиб иш! Хавфли ҳам эмас. Бунинг устига ҳозир, доимий иш топган пайтда. Яна пуллик ҳам бўлиб қолади – осмондан тушгандек.

– Фақат бир илтимос... – Агентнинг ҳолати ўзгариб, оғир аҳволга тушиб қолган кексага ўхшаб кетди, кўзлари хиралашди, юзлари дами чиқариб юборилган болалар шаридек сўлиқди. – Сиздан катта илтимос... Сиз билан комисион тўловларини бўлишиб олганлигимни ҳеч кимга айтманг. Биз, агентлар, бундай қилмаймиз. Нима ҳам қила олардим... Уч процент беш процентдан оз, лекин ҳеч нарсa бўлмагандан кейин, шу ҳам...

Долорес унинг орқасидан эшикни ёпиб, рақсга тушиб кетди.

– Юзига қизил сулар экан, энди билибман, – кулди у. – Ниҳоят биз Гарлемдан кетамиз. Ниҳоят, ниҳоят!

– Топган гапингни қара-ку... – Лекин Рамон илгаригидек, хотини шу гапни бошлаганда бўладиган

даражада ғазабланмади.

– Биласан-ку, ўзимни ўйлаётганим йўқ. – Долорес Рамонга ёпишди. – Рамонситони ўйлайман. Унинг: «Ойи, биз негрмизми?», «Негрлар ёмонми?» – деган саволларига нима деб жавоб қайтаришимни ҳам билмайман. Яқинда мактабга боради, қайси мактабга? Негрларникигами? Оқ танлиларникигами?

Янги квартира илгаригидан яхши эмасди. Лекин бу энди «оқлар районида» эди-да...

Сира кутилмаганда Рамоннинг оиласига яна бир киши қўшилгандек бўлди. Бу ўз хайкали – мум қўғирчоқ эди. Уни доим парвариш қилиши лозим. Кийимларининг ҳар бир қатига эътибор бериш, эҳтиётлик билан чангини қокиб қўйиш, сочларини тараш керак. Энг асосийси – қўғирчоқ оиладаги бошқа кишиларга нисбатан ўзига кўпроқ меҳрибонликни талаб қилар эди. У жуда мўрт, эҳтиёт бўлинмаса, парча-парча бўлиб кетиши мумкин. Унинг мумли юзи сира эътибордан четда қолмаслиги керак. Унга гоҳ чанг қўнар, гоҳ очиқ ҳавода қолиб, бўёқлари учар, гоҳ Нью-Йоркнинг жазирама иссиғи мумни эритиб юборгудек қиздирар эди...

Лекин тан бериш керакки, қўғирчоқ ғамхўрликнигина эмас, Рамоннинг самимий муҳаббатини ҳам оқларди.

У ўхшашлиги билан музейга келувчиларни ҳайратда қолдирмадими? Рамон эртанги кунига ишонч ҳисси билан яшаётгани, шу туфайли – квартира, жиҳоз буюмларга эга бўлгани учун қўғирчоғидан миннатдор эмасми?...

Ахир Рамон музей эшиги олдида қимирламай туриб, соатлаб Долорес ҳақида, ўзи ҳақида, бирор марта ҳам қадами тегмаган, лекин етарли пул тўплаганларидан кейин, албатта қайтиб кетадиган узоқ ватани ҳақида ўйлаганда, қўғирчоқ билан қўшилиб, бир бутунликка айланади-ку! У яна кичкина Рамонситонинг ўша жойда ўқиши тўғрисида ҳам ўйларди. Адвокат ёки инженерликка ўқитади... Адвокат бўлиш яхши-ку, лекин хусусий идора очиш учун жуда кўп пул керак

бўлади. Жуда бўлмаса инженер бўлиш ҳам ёмон эмас. Иш ҳақи яхши: кейин инженер бирор нарсани кашф қилиши, хўжайиннинг шеригига айланиши мумкин. Нега бўлмас экан? Рамонсито жуда ақлли бола...

Долорес-чи?.. У рашк қилар эди, рақиби оддий кўғирчок эканлигига анча вақтгача ишонмай юрди. Рамон, ҳамиша қувнок, меҳрибон ва дилкаш Рамон бирданига одамови, тунд бўлиб қолди. Беҳад севадиган ўғли билан ҳам деярли ўйнамай қўйди. Лекин ўзининг ташқи қиёфасига жуда эътибор билан қарайдиган бўлиб қолди: узоқ вақт ўзини ойнага солар, соқолини киртишлар, юзини силагани-силаган эди...

У бўлса эри билан бўладиган муҳим суҳбатни, ҳаётида биринчи муҳим суҳбатни галга солар эди.

Эр-хотинларнинг орзу-ўйлари рўёбга чиқмади. Шўрлик Монтероларнинг оиласи бошига кутилмаганда мусибат тушди. Оғир, юракларни тилка-пора қилиб кетган мусибат... Рамонситонинг томоғи оғриб қолди, икки кундан кейин кўкариб кетди, бўғила бошлади. Тезда врач чақиришди. У болани кўриб, Рамонни четга чақирди.

– Аҳвол чаток, жуда чаток, – деди у, кўзойнагини кафтига уриб. – Мени олдинроқ чақиришингиз керак эди. Энди... Энди онасини овутиш йўлини ўйлаш керак.

– Наҳотки уни касалхонага олиб борсак? – тушунмади Рамон.

Доктор хонанинг бўш бурчагига кўзини тикди, кейин бошини кескин силкиб, деди:

– Ўйлашимча, энди бу ёрдам бермайди...

Ҳаммаси яна ўша-ўша, илгаригидек от ўйин айланади, «Рус тоғлари» қияликларидан тушаётган паровозлар чинкиришади, бодрокфурушлар бир меъёрда кичкиришади, масхарабозхоналарнинг чорловчилари товушлари бўғилгудек бакиришади. Ҳамиша бўлганидек, Рамон шу куни ҳам ишга ҳаммадан олдин келди, чўнтагидан калитларни олиб, музей эшикларини очди. Ҳар галгидек,

елим ҳиди анқиган муздек ҳаво унинг юзига урилди.

Эшикни бекитиб, мармар зинадан юқорига кўтарилди ва ўзининг мум кўғирчоғи ёнидан ўтди: кўғирчок целлофан ёпиқ билан яхшилаб беркитиб қўйилган эди.

Музейни тозалаш учун одатдагидек қирқ минут вақт кетди. Рамон Жордано Бруно гулханини ёқишни унутмади. Сочларидан жаллод тутиб турган кесик калланинг «қон»ини оқизди. Илонбош медуза калласидаги илонларни «тирилтирди». Кейин зина майдонига келиб, девор шкафдан кийимларини олиб, ҳар кунгидек, шу куни ҳам, ҳеч нарса бўлмагандек, мексикалик чавандозлар киядиган гулдор костюмини кийди. Одатдагидек, эҳтиётлик билан кўғирчок устидаги ёпиқни ечди, унинг чўнтагидан тароқ, ойна ва юмшоқ чётка олди. Рамон аввал эҳтиётлик билан унинг юзини тозалади, кейин ойнага қараб, ўз сочларини таради, мум кўғирчоқнинг жонсиз сочларини тартибга солди. Кейин чўнтагидан иккита қора мотам лентаси олди. Бирини ўз билагига, иккинчисини кўғирчоқнинг билагига тақди. Бирмунча дақиқа кўғирчок олдида кимирламай туриб, бўғиқ қалтироқ товуш билан деди:

– Энди ўғлимиз йўқ! Рамонситомиз энди йўқ...

Рамоннинг юзи ҳар галгидек осойишта, лоқайдлигича қолганди.

Иш куни бошлаиди. Музей эшиклари ланг очилди. Кираверишда икки томонда ҳам кенг мексиканча шляпа кийган иккита бир-бирига ўхшаш киши турар эди. Келувчилар кулишар ва ҳазиллашишар эди. Ҳақиқатан ҳам кўғирчоқни одамдан ажратиб олиш қийин эди.

– Жуда топишибди-да, курғурлар! – деди оғзидан саримсоқ ҳиди анкиб турган содда қария, Рамоннинг енгадаги лентани қийиқ бармоқлари билан тортиб. – Иккаласига ҳам мотам лентасини тақишибди – ажратиб кўрчи...

Шу куни музей хўжайинининг ўзи мистер Губинер ҳам адашиб кўғирчоққа мурожаат қилди.

VIII БОБ. ДУШМАН БИЛАН БИРГА

Бу ҳолат қачон бошланганлигини Рамоннинг ўзи ҳам билмаса керак. Ҳар ҳолда, бу ҳолат – эгизакларнинг туғилиши билан алоқадор бўлиши лозим. Ҳа, албатта, шундай. Гап шундаки, тахминан ўша пайтлардан бошлаб Рамон одамларнинг назаридан қола бошлади. Музейга келувчилар кўғирчоқ қайси-ю, одам қайси эканлигини янглишмай топиб, эътибор бермайдиган бўлиб қолдилар. Олдинлари бундай ҳолат Рамонни унча ташвишлантирмасди. Сабабини ахири билиб олишига ишонарди. Буни қара – бирданига ўғил-қиз!.. Қувончининг чеки йўқ – жинни бўлиб қолиши мумкин.. Одамлардан қувончни яшириш, ғамни яширишдан қийин эканлигини Рамон билмайдими. Шундай қилиб, ўзини билдириб қўйди.. «Ҳечқиси йўқ, – ўйлади у, – ўтиб кетади».

Лекин кунлар кетидан кунлар ўтди, одамлар яна эскича лоқайдлик билан Рамоннинг ёнидан ўтавердилар. Энди ахён-ахёнда бир киши адашиб, билетини кўғирчоққа узатарди. Бу энди Рамонни ташвишга сола бошлади. У ўзини синаб кўрди – мускулларини жуда бўшаштириб; кимирламай турди. Шундай онларда у ўзини четдан кузатар, бирор ҳаракат қилмаганига амин бўларди. Ҳатто кўзини юммайди, шундай нафас оладики, кўкраги кўтарилмайди. Лекин нимагадир музейга келганларга бу сира ҳам таъсир қилмади.

Рамон: «Балки кўғирчоққа бирор нарса бўлгандир?» – деб ўйлади-да, унинг юзига тикилиб, қараб турди. Илгари ҳеч бундай қилмаган эди. – Иккала кўзи зинага, музей остонасига қаратилганди. «Балки, иссиқ ёки совуқ таъсир қилиб, юз тузилишини ўзгартиргандир?».

Рамон кўғирчоққа тикилди, ундан кўз узолмасди. Боши айлангунча, кўзи қамашгунча тикилди... Бирданига алланечук бўлиб кетаётганини сизди... Эси оғаётгандек туюлди, ўзини босиб олиб, кўғирчоқнинг юзига яна тикилди. Йўқ, шубҳа йўқ. Кўғирчоқ... кулар эди! Ҳа, ҳа кулар эди.

Жуда хунук, масхаралаб кулар эди...

Кунни кеч қилиш ниҳоятда кийин бўлди. Кечкурун Рамон уйга келиши билан ойнага қаради. У ўзига синчиклаб, узоқ тикилди, бир нарсани сидириб ташламоқчи бўлгандек юзларини силаб қўярди. Йўк, у илгаригидек. Ҳар галгидек. Сира ўзгармаган... Рамон енгил тортиб хўрсинди-да, бугун иш вақтида содир бўлган ҳодисани хотинига энди сўзлаб бермоқчи ҳам эдики, кўзи эски фотосуратга тушиб қолди. У кўп йиллардан бери комоднинг устида осиглиқ турар, шунинг учун ҳам ҳеч ким сезмасди. Бу Долореснинг никоҳ кийимидаги сурати эди. Рамон уни девордан олиб узоқ тикилди. Суратдан кўзлари катта, гўзал, нозанин қараб турарди. Гўё у ҳозир шарақлаб кулиб юбориб: «Ҳеч нарсани тушунмайсизлар. Тентаклар!» – деяётгандек эди.

«Ҳа, – ўйлади Рамон, – у шундай қувноқ, ҳазилкаш эди».

Аммо ҳозирги портретдаги сиймо негадир унга бегонадек туюларди...

– Долорес! – чақирди у.

– Боряпман! – У анча ҳаяллаб келди-да, чарчок ҳолда стулнинг қирғоғига ўтирди.

Салқиб қолган юзлари майин, юмшоқ даҳанини ажратиб турибди. Даҳани остидан кўйлагининг бўғмасигача билинар-билинемас ажин босган териси кўзга ташланарди.

Рамон индамасдан хотинига тикилди ва унинг юзларидан бир вақтлардагидек жўшқинлик изларини топиб олишга уринди.

– Нима ишинг бор? – сўради Долорес. – Нега девордан суратимни олдинг? Бер, чангини артиб қўяй...

Рамон ундан кўзини узмай, суратини узатди. Қизик, у Долореснинг жуда ўзгариб кетганига, тамом бошқача бўлиб қолганига ҳозиргина эътибор берибди. Нима... қариб қолдимми?

«Гап буёқда экан! – ўйлади у. – Мен ҳам ўзгарганман. Мен ҳам қарияпман. Борган сари қариб бораман...»

– Мен жуда ўзгарганманми, а? – сўради хотинидан.

VIII БОБ. Душман билан бирга

– Бу гапни қайдан топдинг? – чинакамига ҳайрон бўлди Долорес. – Илгаригидексан... Лекин кўйлагингни алмаштиришинг керак экан.

Йўк, йўк, қаришнинг олдини олиш лозим! Қандай бўлмасин тўхтатиш керак! У кекса ҳайкалтарошнинг: «Агар ўзингга, ўз юзингга яхши қараб турсанг, узоқ вақтгача ёшдек кўринасан», – деганини яхши эслайди. Илгари осонлик билан бунинг уддасидан чиқар эди, Энди, эгизаклар туғилган пайтда ҳеч нарсадан тап тортмаслик керак. Ҳеч нарсадан! Ё худо! Агар у ишдан маҳрум бўлса, ҳоли нима кечишини ўйлашнинг ўзи нақадар кўрқинчли! Нақадар даҳшат!..

Шу кундан бошлаб Рамон юзини илгаригидан кўпроқ парвариш қила бошлади: силаб-сийпалар, мураккаб озиклантирувчи мойупа, турли кремлар сурар, иссик компресс³⁶ қиларди. Сочларини бўярди – чаккасида битта-яримта оқ толалар кўриниб қолибди. Музейда кенг соябонли самбрерони кўғирчокнинг кўзларигача тушириб кийгизди, ўзи ҳам шундай қилди. Шляпанинг кенг қирғоғи оғирлашиб бошини пастга тортар, натижада кеч бўлгунча гардани қаттиқ оғрир эди. Лекин энди одамни кўғирчокдан ажратиш унча осон эмасди.

Энди Рамон учун мум кўғирчоғи билан яккама-якка олишадиган кунлари бошланди. Энди кўғирчоқ Рамоннинг дўсти эмас, ашаддий душманига айланди. У Рамонни ерга уришга тайёр турган, уни мушкул аҳволга соладиган кучли ва шафқатсиз ғаним эди...

Ҳар куни эрта билан Рамон кўғирчоқларнинг ғилофини очар экан, шиша кўзларининг масхарали қараши-ю, мум юзларнинг хушчақчақ кулгисига дуч келар эди.

«Хўш, сен менга ўхшайсанми? – дегандек бўларди

³⁶ Компресс (лотинча: compressus – қисилган) – шифо мақсадида қўйилган иссик ёки совуқ бойлам. Оғриган аъзони совқотишдан ва бошқа ташқи таъсирлардан ҳимоя қилиш учун бир неча қават доқа ёки қалин пахта қатламдан иборат куруқ компрессдан фойдаланилади.

кўғирчоқ. – Ойнада ўзингни кўр! Қара, қара!»

Рамон унга бўйсунарди. Бу ишни иродасига зид бўлсаям киларди. Аллақандай бир куч уни ойнага қарашга мажбур этарди...

Шунда у борган сари қариётган одамнинг ташвишли юзини кўрар эди.

Шунда Рамон ғазаб отига миниб, кўпинча кўғирчоқнинг сим елкаларини сиқар, тишларини ғижирлатиб, шивирлар эди:

«Лаънати кўғирчоқ, ҳозир парчалаб ташлайман, кул-кул қиламан...» Шундай вақтда кўғирчоқ ўзининг мўрт вужуди, кимирламай туриши, беташвиш ва осойишта қиёфаси билан:

«Қилиб кўр-чи! Эртагаёқ ўзингни кўчада кўрасан. Ёки мен туфайли шу ерда ишлаётганингни эсингдан чиқардингми? Кўйиб юбор, аҳмоқ!» – деяётгандек бўларди.

Рамон кўркиб ўзига келар ва кўғирчоқдан қўлини олар эди. «Бирор жойи синмадимикин, ўзаги букилмадимикан?» – деб ушлаб кўрар эди. Кейин ожизлик ҳисси, изтиробли уят ичра кунини ўтказарди.

Кечалари музейнинг чанг босган омбори, мум эритиладиган козони тушига кирарди. Гўё мистер Губинер уни кўғирчоқ деб чанга босмоқчи бўлиб судраётгандек бўларди. Кўрқинчдан эсанкираб қолган Рамон на кимирлай олар, на хўжайин янглишдингиз, мен кўғирчоқ эмасман дея оларди. Лекин нима учундир товуши чиқмайди, одатдагидек қотиб қолган танаси, юзи унга бўйсунмайди! Мана, ёнгинасида сув биқирлаяпти! Кишини бўғадиган паға-паға буғ мистер Губинернинг бепарво юзини тўсади. Рамонни қайнаб турган сувга ташлайди! Лекин у куйганини сезмайди, аммо иссиқдан юзлари яна қотиб қолади. Шунда у хўжайинга ўзини билдирмоқчи бўлиб, юзларини буриштиради, кўзларини қисади.

«Ё, худо, – ташвиш билан ўйлайди Рамон, – ҳозир мени чандан тортиб олмаса юзимдаги мум эриб кетади, унинг ўрнида ёғоч ўзакнинг ўзи қолади! Шунда ҳаммаси барбод

IX БОБ. Миллионерлар

бўлади, ҳаммаси...»

– Рамон, Рамон, уйғон! – Долорес уни уйғотади. – Қандайдир ёмон туш кўряпсан. Инграйсан, юзларингни буриштирасан! Нима бўлди, Рамон?

– Йўқ, йўқ, ҳеч нарса эмас, ухла!

Айрим вақтларда у тушида кўғирчоқ билан уришади. Кўғирчоқ кучли, жонсиз қўллари билан уни сим ўзагига шундай сиқадики, Рамон нафас ололмай қолади. У кўғирчоқни итариб ташламоқчи бўлиб зўр бериб интилади, юзларига уради, айнаи чоғда унинг парча-парча бўлиб кетишидан кўрқувга тушади... Йўқ, бу ҳол давом этмаслиги керак! Нимадир қилиш лозим, бир қарорга келпш зарур!

Оҳ, ўша кезларда Рамон шу азоблардан кўра, шайтонга сиғинишни афзал кўрарди.

Мен Рамон Монтеронинг хаёти ва руҳий ҳолатини мана шундай тасаввур қилдим. Худди шу пайтда, бахтсизлик содир бўлиш арафасида у мисс Паризини билан, яъни Мум музейи кассири билан учрашган. Афтидан суҳбатни кечиктириб бўлмас эди, бўлмаса, найнов итальян аёл Рамон билан учрашиш учун шаҳарнинг нариги чеккасига бормас, эрталабгача сабр қилар эди. Лекин у ниманидир билган. Рамонга зудлик билан айтиши керак бўлган нарсани билган. Балки, музейга ўғри келишинидир. Балки Рамонни ҳам бу ишга тортмоқчи бўлгандир?

Нима бўлса ҳам, худди эртаси куни Рамон ўлдирилди...

Қизиқ, жуда қизиқ ҳангомалар...

IX БОБ. МИЛЛИОНЕРЛАР

Мен телефон трубкасига пуфлаб бакирар эдим. Жин урсин бу автоматларни! Гоҳ сени бошқа киши билан улаб кўяди, гоҳ бошқа бир киши гапингга аралашади...

– Алло, алло! Адресни яна қайтаринг... Марҳамат, аҳмоқлик қилманг! Ким билан гаплашяпман?.. Демак, ҳақиқатан, бу сиз? Кечирасиз, мисс Престон. Мен биров ҳазиллашяпти, деб ўйлабман. Демак, мен янглишмасам,

IX БОБ. Миллионерлар

Анжелла Паризинининг адреси – ўттиз тўрт, Риверсайд Драйв... Қайтараман – Риверсайд Драйв? Яхши, раҳмат. Лекин билиб қўйинг, миссис Престон, гап жуда муҳим масала тўғрисида кетяпти, мен ҳазиллашмоқчи эмасман... Алло! Алло!..

Трубкани илиб қўйди. Жаҳли чиққандир. Демак, бу ҳазил эмас: «Мум хайкаллар» музейининг кассири, арзимаган иш ҳақи оладиган мисс Анжела Паризини Нью-Йорк миллионерлари орасида яшайди!

Риверсайд Драйв... Мен Гудзон қирғоқларини, чиройли каллакланган бута ва ям-яшил хиёбонлари яшнаб турган Гудзонни тасаввур қилдим. Лекин қизиғи шундаки, Риверсайдни ўйлаганим заҳоти басавлат полициячи кўз олдимга келади. У машиналар ҳаракатини одоб билан тартибга солиб турибди. Машиналарнинг ғилдираклари гудрон қуйилган асфальтга ёпишади, денгиз кўпини пуффакчалари каби вишиллайди. Миллионерларнинг пастак, тинч-осуда уйлари чет эл элчихоналарининг бинолари каби сирли бўлиб, қирғоқ бўйлаб саф тортгандек. Бу уйларни Гудзоннинг ифлос сувларидан озода хиёбонлар ажратиб туради. Хиёбонларда ҳатто пиёдалар учун йўлак ҳам ажратилмаган. Тинч-осойишта, ораста-ю озода. Шунини айтиш керакки, Риверсайдда турувчилар ҳаммадан ҳам тинчлик-осойишталикни қадрлайдилар. Сершовқин Нью-Йоркнинг қоқ ўртасидаги бу ғўшада баланд товуш бўлиши ҳаёлларига келмайди. Бу жойда ҳатто болаларнинг кулгиси-ю, кий-чуви ҳам йўқ. Албатта, мана шу жойда дўсти билан учрашувни ҳеч ким ҳаёлига келтирмайди.

Эман ёғочидан қилинган салобатли эшик ялтироқ бронза билан қопланган. Тиржайиб турган шер бошлари кишини зериктиради. Гарчи эшик оркасида қадам товуши ва кишилар суҳбати эшитилаётган бўлса ҳам анча вақтгача эшикни очишмайди. Ниҳоят швейцар келади. Бу Чили адмиралининг мундиридагидек ялтироқ олтинранг камар такқан, ажойиб кийим кийган негр эди. У улкан қўлларидаги

яна ҳам кичрайиб кетгандек патнисни менга иноят қилаётгандек чўзади.

Мен чўнтагимдан визит карточкамни оламан.

– Миссис Паризини уйдами?

Негр секин бошини кўтарди, патнис узатган қўлини орқасига яширди-да, қизиқиб менга қаради.

– Ёндаги эшик. – У йўлакка имлади-да, бутун жуссаси билан интилиб, мен томон юрди. – Орқа эшикдан, сэр, марҳамат, орқа эшикдан...

Буни қаранг-а! Демак, миссис Паризини шу уйнинг чердагидаги хоналардан бирида тураркан-да. Одатда бундай жойда хизматкорлар турарди...

Тик қўйилган тор нарвон – зинадан чердакка чиқдим. Тепа иссиқ ва дим эди, бу – ту누ка том бўлганлигидан бўлса керак. Узун қоронғи коридорда фақат биттагина эшик бор эди. Кўнғирок кўринмади. Тақиллатдим.

Эшикни миссис Паризинининг ўзи очди. Гарчи унинг фотосуратинигина газеталарда бир марта кўрган бўлсам ҳам, дарров танидим. Мендан бўйи баландроқ, орик, кирғий бурун, кирқ ёшлардаги аёл эшикдан бошини чиқарди. Келган киши хонага киришларини истамаганларида шундай қилишади. Терлаган юзи, боғланган фартути уйни йиғиштириш ишлари билан банд бўлганидан далолат берар эди.

Менга сира ёқмади бу аёл. Шунинг учун бўлса керак унинг олдида ўзимни ноқулай сезмадим.

– Салом, миссис Паризини, – дедим бетакаллуфлик билан. – Мен «Мум ҳайкаллар» музейида бўлган қотиллик борасида баъзи нарсаларни аниқлаб олмоқчи эдим. Биласизми, мен...

– Менга маълум бўлган нарсаларнинг ҳаммасини, – деди у сўзимни бўлиб, – кеча шу ишни олиб бораётган семиз полиция инспекторига гапириб берганман.

– Шунака денг? – Карриганнинг зийраклигидан хайрон бўлдим. – Демак, у сизнинг Рамон Монтеро билан қилган

сухбатингизни билади...

– Қанақа суҳбат? – У бирданига елкасини эгди, кичрайиб қолгандек бўлди. – Нима деяпсиз?..

– Қотилликдан бир кун олдин: унинг уйи олдида, кечкурун... Сизга нима бўлди? Тобингиз қочдими?

Миссис Паризини ранги оқаргандан оқарди. Боши борган сари эгилиб борарди.

– Анжела, ким экан? – эшик орқасидан жаҳлдор – эркак товуши эшитилди.

Аёл сапчиб тушди ва ялинган товуш билан менга шивирлади:

– Худо ҳаққи, кейин, кейин. Ярим соатдан кейин келинг. У ҳозир кетади...

– Сендан сўраяпман, ким экан! Эшитяпсанми, йўқми? – товуш яна даҳшатлироқ эшитилди.

Оилавий жанжалга сабабчи бўлишимни сезиб, ўзимни танитмаганим учун қичқирдим:

– Мен газета ходимиман...

Аёл нимагадир фитначилардек менга имлади ва эшикни катта очиб, ичкарига бақирди.

– Ҳа, ҳа Чарли, бу киши газетадан, эшитяпсанми, газетадан! – Кейин ранги ўчган ҳолда менга аянчли илжайиб, такаллуф билан ичкарига таклиф қилди, унинг ёнидан ўтиб кетаётганимда шивирлади: – Ялинаман, жаноб инспектор, унга индаманг! Бир сўз ҳам! Яқинда у кетади, мен сизга ҳаммасини айтиб бераман...

Ҳм! Борган сари мени полиция инспектори ўрнида қабул этардилар. Мен бунга кўника бошляпман. Лекин сабр қилиш керак. Ахир «у» кетгандан кейин аёл ҳаммасини гапириб бермоқчи бўлди-ку...

Қизиқиш ғолиб келиб, миссис Паризини орқасидан дадил ичкарига кирдим.

У нимжон, тепакал, амиркон ботинка кийган киши эди. Мени индамай таъзим билан кутиб олди-да, қўли билан стулга таклиф қилди. Юзи япалоқ, кўзга ташланмайди.

IX БОБ. Миллионерлар

Ҳаммадан олдин кийими эътиборни тортади. Устида ниҳоят яхши дазмолланган смокинг. Кўзни қамаштирар даражадаги оқ крахмалланган ёқа ниҳоятда қиртишланган даҳанини кўтариб туради. Бу одам ўттиз беш, қирқ ёшларда бўлиб, унинг олифталиги турли-туман мебель, тугун, яшиқлар билан тўлдирилган хона жиҳозларига сира мос тушмас эди. Ўтирганимдан кейин у катта, гўё бировникига ўхшаган кўзларини менга савол назари билан тикди. Қора, ялтироқ мўйлови қонсиз лабларини яна ҳам бўрттириб кўрсатар эди. Мен бу одамни қаердадир кўргандек бўлдим.

– Танишинг, – дудукланиб гап бошлади миссис Паризини. – Бу мистер Ларроти. Чарлз Ларроти...

– Хурсандман, – дедим-да, ўзимни таништирдим.

– Кечирасиз, сиз қайси газетадансиз? – У савол аломати билан бошини эгди.

Мен жавоб бердим. Кейин у: «Сиз билан фотограф ҳам келдимиз?» – деб сўради. Ҳар гал мен жавоб берганимдан кейин у маъқуллаб бошини қимирлатар ва киприқларини пирпиратарди.

Кўп ўтмай беихтиёр унинг гавда тузилишини диққат билан ўрганаётганимни ўзим сезиб қолдим: у музейнинг тор деразасидан ўта олиши мумкинми? Ҳа, мумкин! Бўйи тахминан беш ярим фут, Бу ҳам мос. Сочларининг ранги... Лекин нима учун у менга таниш? Қаерда кўрганман уни? Унинг уст-боши... Жин урсин, менинг ўрнимда энг уста репортёр нима иш қилса, шуни қилиш керак.

– Кечирасиз, сиз миссис Паризинининг қариндошимисиз? – сўрадим.

– Ҳа... Маълум даражада. Бу менинг қайлиғим! – миссис Паризини ўз фикрини исбот қилмоқчидек, унинг олдида келиб қўлтиғидан олди.

У илтифотсизлик билан қўлини олиб, смокинги енгини қоқиб қўйди.

– Секин, – деди у совуқ товуш билан. – Бор, мистер Мак Алистерга суратингни олиб кел. Балки, керак бўлиб қолар.

Лекин шляпа кийиб тушганингни эмас... Беъмани гап гапирма. Фақат, саволларига жавоб бер, нима гапираётганингни ўйла.

Мен бу «куёв»нинг «қайлиғи»га менсимай гапиришдан хайрон бўлдим. Паризини ундан қўрқар ва унинг айтганини кулларча бажо қилишга тайёр эди.

– Ҳа, Чарли, ташвишланма, Чарли...

– Афсуски, сэр, сизларнинг суҳбатингизда иштирок қилолмаيمان! Иш! Лекин сиздан илтимос. Бизлар тўғримизда газетага шунақа ёзингки... Ўзингиз яхши биласиз, сэр, ҳозирги кунда ким машҳур бўлишни истамайди? Машҳурлик бу – шуҳратгина эмас, бизнес ҳам. Албатта, ўринлатиб ёзилса.

– Биласизми, – унинг сўзини бўлдим, – менинг миссиям...

– Чарли, – сўзимни бўлди аёл, – кечга қоляпсан.

У «қайлиғи»га ўқрайиб қаради-да, сал энгашиб, таниш товуш билан сўради:

– Нима дейсиз, сэр?

Миссис Паризини унинг орқасида ўтиб, менга имлар ва ялингансимон кўзларини ўйнатар эди. Бечора «қайлиғим» олдида менга – полициячига – сирини «ошкор» қилиб қўймасам гўрга эди, деб хавотирда эди, шекилли.

– Айтмоқчиманки, – давом этдим, – менинг вазифам айрим вақтларда ёзмоқчи бўлган одамларга фойдам тегишини тақозо қилади.

– Жуда яхши, сэр, – деди яна таъзим билан. Шу пайтда унинг кимлигини билиб олдим: у, албатта, официант! Олдимда оддий, ўргатилган официант турарди. У худди буюртма қабул қилаётгандек...

Мен унинг юзларига қарабгина қолмай, беихтиёр унинг бўйини, коматини, сочларининг рангини синчиклаб ўрганаётганимни сезиб қолдим. У ориқ, бўйи эса ўрта бўй йигитларникидек эди. Агар ўша шунинг ўзи бўлса-чи... Удалай олармиди? Қўллари катта, қадоқли. Қўлқоплар-чи!

IX БОБ. Миллионерлар

Мен Карриганнинг сўзларини эсладим: «Бундай кўлқопларни полисменлар, парадларда солдатлар ва официантлар кийишади. Официантлар? Ё худо, наҳотки ҳозир воқеа қандай содир бўлганини айтиб берса!»

– Чарли... – кўрқиб гапирди «қайлиғи» кўзи билан соатни кўрсатаркан.

– Мени кечирасиз, сэр, жуда шошиляпман. – У назокат билан таъзим қилди, лекин қўлларини қандайдир қатъиятсизлик билан узатди. Эътиборсизлик билан «қайлиғи»нинг чаккасидан ўпди.

Унинг кетидан эшик ёпилиши биланоқ миссис Паризини қўлларини энгагига тираб, ташвиш билан менга ташланди:

– Худо ҳаққи, сэр, Сизга ҳаммасини, ҳаммасини гапириб бераман... Мен ҳали ҳеч кимга айтмаган гапларимни сизга айтиб бераман. Лекин бир нарсани ўтиниб сўрайман: мистер Губинер билмасин. Бўлмаса мен ҳалок бўламан! Мен ҳеч кимга ёмонлик қилмоқчи эмасман, сэр! Ваъда беринг, худо ҳаққи, ваъда беринг! Мистер Губинерга ҳеч нарса айтмайсиз! Ахир сиз ҳам одамсиз, жаноб инспектор, сиз ҳам иш жойингизни қадрлайсиз!

Мен ниҳоятда хайратда қолдим. Бунинг устига кўрқиб кетдим: мана ҳозир ҳамма нарса аниқланади. Шу дақиқада мен миссис Паризинининг оғзидан Рамон Монтеро ким, нима учун ўлдирилгани тўғрисида ҳақиқатни эшитаман. Балки... Жин урсин, қотил унинг ўзи, миссис Паризинидир? Ёки унинг «куёви»микин? Шунда нима қилиш керак? Полиция қўлига топшириш керакми? Бу иш қандай амалга оширилиши керак? Умуман бундай иш қандай амалга оширилади? Уни қаранг? Нега мен бу ерга келдим, ўзи?

«Мана энди бу ташвишдан қутул! – дер эди ички бир нидо, – кейинги кунларда деярли мен гапига қулоқ солмаётган товушим. – Бу ердан кет ёки ҳеч бўлмаса аёлни тўхтат. Ўзингни изкувар қилиб кўрсат – оқибати ёмон бўлади!»

Лекин вақт ўтган эди. Миссис Паризини довдираб

IX БОБ. Миллионерлар

қолганимни сезмади, жим туришимни эса сўзларимни диққат билан тинглаяпти деб тушунди, шекилли.

Олдин тутилиб-тутилиб, кейин борган сари бурро-бурро ўз ҳикоясини бошлади:

– Мен... Мен ўлган кишиларни ёмонлаш яхши эмаслигини биламан, лекин, худо шоҳид, ҳаммасига ўзи сабабчи. Мен бу одамни сира жиним ёқтирмас эди. У қандайдир хиссиз, баджаҳл киши эди. Ўзидан бошқа ҳеч кимни севмас эди. Ҳатто ўз болаларини ҳам... Биласизми, ўғлини, ўз ўғлини дафн қилиш пайтида бутхонада туришини кўрсангиз, жаноза эмас, никоҳ хутбаси ўқиётгандагидек, ўзим кўрдим. Жўрттага уни кўргани боргандим. Хотинини суяб олиб чиқишди, у бўлса... Оҳ! Бу одамнинг кўкрагида юрак эмас, бир парча тош бор. Шунинг учун мен унинг таъзирини бериб қўймоқчи бўлдим... – Аёлнинг кўзлари қисилиб, қонсиз лаблари чимрилди.

– Мен ўша суҳбатни эшитганимдан кейин... менинг ўрнимда ким бўлса ҳам, шундай қилар эди, бунга ишонаверинг! Ахир ҳар ким ўзига-ўзи хўжайин-ку... Нега менга бундай қарайсиз? Ҳамма ҳам хато қилади. Мен бутун умрим бўйи ҳалол, инсофли бўлиб ўсдим. Бутун умрим бўйи!.. Мана қаранг, – у менга орқасини ўгириб, хонани қўли билан кўрсатди. – Мана... мана шуларнинг ҳаммасини Чарли билан ўн етти йил давомида ҳалол меҳнатимиз туфайли жамғаряпмиз. Унаштирилган кунимиздан бошлаб. Ўн етти йил мана шу буюмларнинг ҳар бири учун ҳар ҳафтада пул тўлаймиз. Яна шаҳардан ташқарида боғ олиш учун пул тўплаймиз ҳам. Ўн етти йил мана шу чердакда тураман. Квартира ҳақи тўламаслик учун кечалари уйдаги ҳамма зиналарни ювиб чиқаман – бир юз тўртта зина! Бир юз тўртта лаънати мармар зина. Тўйдан кейин одамлардек осойишта ва кам-кўстсиз яшаш учун ўн етти йилдан бери биз ҳаммасидан воз кечиб келаётимиз. Мана кўринг, бу холодильникни мен ўн йил илгари олганман, пулини тўлаб бўлдим. Ҳали жуда янги. Биз ундан фойдаланмаймиз –

IX БОБ. Миллионерлар

асраялмиз! Кийим шкафи уч ойдан кейин меники бўлади. Тўшаклар, куя дорига солиб қўйилган гилам ҳам, Чарли яқинда мана бу яшиқдаги телевизорнинг охирги пулини тўлайди. У энди бизники! Ошхона гарнитураси ҳам бизники. Тез орада, яна ўн тўққиз ойдан кейин боғ учун охирги пулни тўлаймиз. Мен ҳамма квитанцияларини кўрсатишим мумкин. Истайсизми? Чарли, участканинг пулини тўлаб бўлишимиз билан уни ижарага берамиз ва ижара ҳақини уй қуриш учун тўлаймиз, дейди. Ўзимизнинг уйимиз учун! Шундан кейингина биз турмуш қуриб, бутун умр орзу қилганимиздек яшаймиз. Автомобиль ҳам оламир. Янгисини. Янги маркасидан. Чарли, қадамни кенг ташлаб, яхши яшаш керак, дейди.

Аёл менга жаҳл билан аллақандай таъқибкор назар ташлаб қўйди.

– Мана энди ҳаммаси сизнинг қўлингизда. Агар сиз шу ишни бошлаб юборсангиз... Анави хушмуомала, кўзойнакли полиция инспектори мен кунига қанча билет сотганим билан кўпроқ қизикувди. Сиз бўлсангиз... Яхши, мен гапириб бераман. Лекин мистер Губинерга ҳеч нарса айтмайман, деб сўз беринг. Оҳ, сиз уни билмайсиз! У бу ишим учун сира ҳам кечирмайди! Сира ҳам!

У кўзларимга тик қараб, енгимга ёпишди.

– Сиз унга айтмайсиз, тўғрими? Қасам ичинг...

Мен уялиб минғирладим.

– Йўқ, онангиз номи билан қасам ичинг!

Мен унинг кўркувдан катта очилган кўзларига қараб, ўзим ҳам кутмаган ҳолда қатъийлик билан дедим:

– Онам хотираси билан қасам ичаманки, сизга зарар келтирадиган бирор гапни ҳеч кимга айтмайман.

Қизик, мана шу сўзлардан кейин ўзим ҳам алланечук енгил тортгандек бўлдим. Ийманиш, ўзимга ишонмаслик, бу уйда ғайрирасмий равишда иш олиб бораётганимдан хижолат бўлиш каби ҳиссиётлар бирданига ғойиб бўлди-қолди.

IX БОБ. Миллионерлар

– Бўлмаса эшитинг. – Мисс Паризини бошини кўтарди-да, худди ибодат қилаётгандек гап бошлади. – Ҳа, мен жинойт қилдим. Худо олдида, Чарли олдида, ўз номусим олдида жинойт қилдим...

Яхши эсимда: мана шу сўзлардан кейин орага шундай жимлик чўкдики, соатнинг чиқиллаши баралла эшитиларди. «Мунча тез, – деб ўйладим, – мунчаям тез юряпти. Бунақаси бўлмайти...»

– Бу ўтган ҳафтада бўлган эди. – Мисс Паризини стул қирғоғига жиддий бир қиёфада ўтирди. Унинг сийрак қошлари эгилган, эътиборсиз кўк кўзлари бир нуқтага қадалган. – Шу куни мен ишни тамом қилдим, тушган пулни мистер Губинерга топшириб, кассахонани йиғиб-териш учун қайтиб келдим. Касса туйнуғи, албатта ёпиқ, шунинг учун мени ҳеч ким кўрмасди. Зотан мен яширинишни ҳаёлимга ҳам келтирганим йўқ. Қаердандир, яқин ўртадан мистер Губинернинг товуши келиб қолди. У қариндоши Паркер билан гаплашар ва музей ишлари тобора ёмонлашиб бораётганидан шикоят қилиб, Рамон қариб қолгани учун эшикдаги кўғирчоқни янгилаш кераклигини айтиб, зудлик билан биттасини олиб ташлаш керакми ёки иккаласиними, ўйлаб кўриш кераклигини таъкидлар, лекин энди уларни бирга қўйиш мумкин эмас, чунки бу нарса бутун музейни қаритиб юборади, холос, дерди.

Шунда Паркер янги кўғирчоқ ясаш учуи харажат қилинадиган бўлса, бирор янги найранг ўйлаб топиш кераклигини айтиб, музей оstonасига чўмилаётган нозанин қизнинг мум кўғирчоғи қўйишни таклиф этди. Бу Губинерга жуда ёқиб тушди. У кулиб шундай деди: «Сенинг калланг ишлайди, деб сира ўйламагандим!» Паркер ҳам бундан мамнун эди. «Узокни қидирмаса ҳам бўлади, хўжайин, – деди у. – Эртагаёқ сизбоп қизни юбораман». – Кейин мен яна Губинернинг «кўзингга қара, бировга айтиб қўйма», – деган сўзларини эшитдим.

Мисс Паризини энтиқиб ютинди-да, бир силкиниб,

бўтиқ товуш билан давом этди:

– А, мен... мен бу гапларни Монтерога айтмоқчи бўлдим. Мен ҳар нарсага лоқайд қарайдиган бу бағритош одам янгиликка қандай қарашини кўрмоқчи эдим. Мен унинг уйини билардим. Шу куни мен ишдан вақтлироқ чиқиб, унинг уйи олдида учрашдим. Ўша жойда, кўчада бўлиб ўтган гапнинг ҳаммасини унга айтиб бердим...

У қўлларини чалиштириб, уёқдан-буёққа тебрана бошлади.

– Оҳ, биламан, яхши иш қилмадим, жиноят қилдим, лекин менинг аҳволимга ҳам тушунинг, жаноб инспектор...

– Бор гап шуми?! – дедим ҳайронликдан ўзимни йўқотаёзиб.

– Бор гап шу! Қасам ичаман, шу! Буни ҳеч кимга айтганим йўқ! Тушунаман, хўжайиним мистер Губинерга қарши жиноят қилдим. Мен унга хоинлик қилдим, унинг сирларини ошкор қилдим. У билиб қолган тақдирда ҳеч қандай зарар бўлмаса ҳам мени сира кечирмас... Чарли ҳам мени кечирмас... Ахир ўн етти йил, сэр, ўн етти йил биз ўз бахтимиз учун курашяпмиз.

Агар мен ишдан ҳайдалсам, ҳаммаси барбод бўлади! Ҳаммаси! Кийим шкафини ҳам – унга яна уч ой ҳақ тўлаш керак – ошхона гарнитурасини ҳам, диванни ҳам олиб кетишади. Мен ёлғиз шўппайиб қоламан, бир умрга ёлғиз қоламан...

Мисс Паризини хўнграб юборди.

– Тинчланинг. – Шу он унга раҳмим келиб кетди. – Губинерга ҳеч нарса айтмайман. Сизга сўз бердим-ку. Яхшиси, Монтеро бу янгиликка қандай қараганини айтиб беринг.

– Уми... У узоқ вақтгача тушунолмади турди. – Кассир ичи қоралик билан кулиб қўйди. Кейин жуда кулгили қилиб лабларини кимирлатди-да, ўз тилида бир нарсалар деди. Лекин мен кўнглимдагидек таъзирини беролмадим. У илгари қандай бўлса, шундайлигича – ҳиссиз,

кўғирчоқлигича қолаверди.

– Нахотки унга раҳмингиз келмаса?

– Мен раҳмдил католикман, жаноб инспектор, бировнинг бахтсизлиги сира мени севинтирмайди. Лекин худонинг ўзи уни қаҳрига олди, шундай эмасми? Демак, у яхши одам эмас экан-да.

Мен истаган ҳамма нарсаларни билдим. Бунинг устига мисс Паризини билан танишиб ҳам олдим.

– Анави қиз-чи, бошқарувчи айтган нозанин мистер Губинерга учрашдими? – дея сўрадим чўзилиб кетган жимликни бузиш мақсадида.

– Билмайман, сэр. Ахир касса туйнугидан менга фақат қўл кўринади. Одамлар менга пул узатишади, мен уларга билет бераман. Энг охири келган аёл тўғрисида эсда қолганларини кўзойнаклик раҳмдил инспекторга гапириб, берганман... – Мени ҳам ўз оғзидан шу гапларни эшитмоқчи, деб ўйлаб давом этди: – Унинг ўнг билагида «илоннусха» тилла билагузуги бор эди. Ёшгина жувоннинг қўли. Тирноқларида тўқ-қизил лак бўёқ қолдиқлари. Менга йигирма беш центликдан иккита танга узатди. Мен унга: «Танаффус бўлиб қолди, ўн минутдан кейин бекитамиз», – дедим. – «Ҳечқиси йўқ, бераверинг», – деди у. Билетни бердим. Бошқа нима ҳам қилардим.

– Балки, хизматкор хотин, балки энагадир, – дедим азбаройи бўғилиб кетганимдан у билан хайрлашмоқчи бўлиб қўзғалар эканман.

– Йўғ-е! Тирноқлари шунақа ялтироқ аёл-а...

Мен хўрсиниб қўйдим.

– Безовта қилганим учун кечирасиз, мисс Паризини. Мен кетаман. Кўнглингиз тўқ бўлсинки, бизнинг суҳбатимиз тўғрисида ҳеч ким ҳеч нарса билмайди.

У фартукига кафтини ишқаб-ишқаб артгач, қўлини узатди, кейин бирданига кўзини катта очиб менга тикилиб қолди:

– Ё, худо, – у хайрон бўлиб гоҳ менга, гоҳ ўз қўлларига

Х БОБ. ХОҲ ИШОНИНГ, ХОҲ ИШОНМАНГ

қарар эди. – Эсимга тушди! Чин сўзим, эсимга тушди... Ўша аёлнинг кафти кир эди. Худди бирор жойда йиқилгандек...

Буни биламан. Бу ҳодиса одамлар йиқиладиган жуда кўп аттракционларнинг бирида бўлиши мумкин. Масалан, «шайтон ғилдираги», айланувчи труба, «мастлар» коридори... Қиз кўнглини ёзгани шу аттракционларда бўлиб, кейин «Мум ҳайкаллар» музейига келган бўлиши мумкин...

Лекин мисс Паризини калласини қимирлатди:

– Йўқ. Ўн минут музейни айланиб чиқиш учун ярим доллар сарфлайдиган аёл камдан кам топилади...

– Тўхтанг! – унинг сўзини бўлдим.

– Мистер Губинер шу пайтда музейдамиди?

Мисс Паризини кўлини оғзига олди. Кўзлари катта очилди.

– Э! Ҳа.. Биби Марям, бу ўша, ўша! Бошқарувчи мистер Губинернинг олдида юбормоқчи бўлган киз-ку...

Мен ўтириб қолдим. Қотил, албатта, фақат ўша киз бўлиши мумкин!

Х БОБ. ХОҲ ИШОНИНГ, ХОҲ ИШОНМАНГ

– Ҳой, жин ургур! Гапларимни эшитяпсанми ё китоб ўқияпсанми?

Дўстим Жо Кэсиди шу он Уэбстер луғати³⁷ни варақлашдан бир зум тўхтади-да, ҳайрон бўлиб менга қаради:

– Қария, гапларингни эшитиш у ёқда турсин, ҳар бир сўзингнинг маъзини чақяпман ҳам ҳайрон бўляпман. Тасаввур қиламан... Карриган нима деркин?..

– Карриган ҳақ нарса демайди, чунки мен унга ҳеч нарса айтмайман. Сўз берганман. Сен ҳам ҳеч бир нарса дема. Эшитдингми?

– Яхши, яхши. Сен менга ишонишинг мумкин. Лекин бу

³⁷ Уэбстер луғати – XIX асрнинг биринчи ярмида АҚШлик Ноа Уэбстер (1758-1843) яратган «Инглиз тилининг америкача луғати».

Х БОБ. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг

бакалок содда экан, деб сираям ўйлама. У айтган гаплариданам кўпроқ нарсани билади ҳам вақтини асло бекорга ўтказмайди. Лекин ҳар ҳолда сен, Мак, анчагина хайратда қолдирадиган нарсаларни билиб олибсан. Ўйлайманки, қизни аттракционлар паркидан топамиз. У, албатта, ўша ерда ишлаши керак. Ахир кассир бошқарувчининг. «Узокка бориш керак эмас», деган сўзларини эшитган-ку. Бундан ташқари қизча шошилган – демак, унинг вақти оз, балки, тушлик овқатга чиққандир... Гап бундай, Мак, қайси аттракционлар музейдан сал олдин тушликка ёпилишини биламиз, шуларнинг ичидан «илоннусха» билагузук такқан қизни қидиришимиз керак. Жуда оддий! Кетдикми?..

– Менга кара, Жо. Бу тўғрида Губинердан ёки унинг қариндоши Паркернинг ўзидан сўраб қўя қолмаймизми?

– Жуда сенга ростини айтишади-да! Айниқса, энди калаванинг учини топай деганингда. Наҳотки нукул чалғитаётганини пайқамасанг...

– Ҳмм! Ҳа.. Гапингда жон бор, Жо. – Мен соатга қарадим. – Қани, паркка кетдик. Аттракционлар ёпилмасдан бориб олайлик.

Кони-Айленд паркининг аттракционлари турли вақтда тушликка чиқишади, лекин бизларни «Мум хайкаллар» музейидан бир неча минут олдин ёпиладиганлари қизиқтирарди.

– Қиз музей ёпилишидан ўн минут олдин билет олган. – Кони-Айлендга кета туриб фикр юритарди Жо. – Лекин у нима учун шундай қилганлигини билмаймиз. Аммо унинг жуда шошилганини фараз қилишимиз мумкин: у Губинер билан суҳбатлашиб олиб, яна ишга қайтиб бориши керак эди. Музей соат учда бекилади, бизнинг кизимиз ишлайдиган аттракцион эса бир неча минут олдин ёпилиши мумкин. Айтайлик, икки-ю қирк беш минутда. Шундай қилиб, унинг музейга келиб, Губинер билан гаплашиши ва яна қайтиб ишга бориши учун вақти етарли бўлган.

Х БОБ. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг

– Соат нечада қотиллик бўлган? – деб сўрадим.

– Ҳамма гап шундаки, қотиллик айна киз тушлик овқатга чиққан пайтда юз берган.

Суд экспертизаси жуда аниқ вақтни айтади – соат уч билан уч ярим ўртасида.

– Сен ўйлайсанки?...

– Йўқ, ўйлашни сенга қўйиб бераман! Мен ҳозир Кони-Айленднинг қайси аттракционлари соат икки яримдан уч-у ўн беш минутгача тушликка чиқишларини билмоқчиман. Кейин ўша жойлардан билагузуклик қизни қидираман.

– Лекин у тушликдан олдин ёки кейин сўраб кетиши мумкин.

– Эҳтимолдан узоқ. Шу куни одам кўп эди. Бу фақат фавкулудда ҳодиса бўлиши мумкин.

Жо ҳайрон қоларли даражада уддабуронлик билан парк идорасидан биз бориб кўрадиган аттракционларнинг рўйхатини топди. Бахтимизга улар унчалик кўп эмасди: кўпчилик томошахоналар тушликка жуда эрта чиқар экан ёки танаффуссиз ишларди.

Бизнинг рўйхатимизда «Дўзахга саёҳат», «Чархпалак», «Лилипутлар шаҳарчаси», «Илонлар маликаси», «Ағдариладиган каравот» ва машҳур ажойиботлар кўргазмаси, «Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг» аттракционлари бор эди.

Жо ҳайрон бўлиб ҳуштак чалиб юборди:

– Қара, «Электр стулида қатл» аттракциони ҳам бор экан. Бу аттракционда Карриган кузатиб юрган йигит ишлайди! Яхши, энг кейин кирамиз! – У қаламини олиб, айрим сатрларнинг тагига қалин қилиб чиза бошлади. – Энди биринчи галда қайсинисига борамиз, кўрайлик-чи... «Лилипутлар шаҳарчаси»ни ўчириб ташлаймиз. Чунки бу муассаса – касаба иттифоқи, у жойда бўй-басти расо одамларнинг ишлашига асло йўл қўймайди. «Чархпалак» аттракциониди аёллар ишламайди. Буни яхши биламай. Буни ҳам ўчирамиз. Бизни фақат қиз қизиқтиради! Фақат у!

Х БОБ. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг

Кел, «Ажойиботлар кўргазмаси»дан бошлаймиз. У жойда кўп одам ишлайди.

Бу пастак ёғоч уй шундоқкина паркка кираверишда бўлиб хурсандчилик оролидаги энг катта аттракционлардан бири эди. Баланд симёғочга ўрнатилган улкан ёнар ҳарфларни Кони-Айлендга кирмасдан ҳам узоқдан бемалол ўқиш мумкин эди:

*Роберт Риплей хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг!
Тирик ажойиботлар кўргазмаси.*

Кўргазмага кираверишда шовкин ҳаддан ташқари кучли эди. Куввати зўр радиокарнайлар чорловчининг сўзларини шундай кучайтирардики, унинг нима деяётганини тушуниш кийин эди.

Бўғиқ, хирилдоқ товуш бошга дўл ёғдираётгандек бўларди. Гаплашиш у ёқда турсин, ҳатто ўйлаш ҳам мумкин эмас.

Кираверишга тутилган қалин духоба парданинг нариги томонига ўтиб олгач, енгил тортдик. Юзлари бўялган малласоч аёл афтини бужмайтиргандек илжайиб билетларимизни олди. Мен унга диққат билан тикилиб қарадим. Шу эмасмикин?

Лекин Жо юзини буриштириб, билагимдан ушлаб, тортиб кетди.

– У нозанин анча ёш бўлиши керак, – деди у, – йигирма ёшларда, кўп эмас. Кассир аёл шундай деган. Губинер ҳам юзига шунча бўёқ чаплаб ташлаган аёлнинг кўғирчоғини ясаттирмас... Бўйнидаги ажинларини кўрмаяпсанми? Бу сатанг камида элликни урган...

Биз цирк майдонини эслатувчи қипиқ сочилган тақасимон майдончада элликка яқин киши орасига тушиб қолдик. Унинг айланасида йигирматача саҳнача бор. Пардаси очилган ҳар бир саҳнача олдига одамлар тўпланарди. Биз Жо билан бир саҳнача ёнига келганимизда

«жаҳондаги энг семиз аёл»ни кўрсатишаётган эди. Мой босиб лорсиллаб кетган бечора аёл ўз оғирлигини кўтара олмас эди. Бамисоли қирғоққа чиқариб ташланган денгиз махлуқига ўхшаш бу мисли кўрилмаган улкан аёл каттакон диванда ётганича оғзини очиб хансирарди. Мой босиб кетган кичкина кўзлари одамларга бепарво боқади. Қомати келишган, юзи кўхликкина конференсье³⁸ қувноқ овоз билан: «Истовчилар бўлса, сахнага чиқиб... «экспонат»ни ушлаб кўришлари мумкин, бунда ҳеч қандай алдов йўқ», – дея лутфан таклиф қилар эди. Одамлар бараварига чапак чалишди. Парда ёпилди.

– Айтишларича, бу хотин миллион доллардан ошиқ пул тўшлабди, – деди кимдир.

– Пул нега керак экан унга?

– Гапингизни қаранг, а! Пул ҳамиша пул-да!..

– Сиз унинг ўрнида бўлишни хоҳлармидингиз?

– Миллионигами? Ёнига жонимни ҳам кўшиб берардим!

Кейинги сахнанинг пардаси очилди-да, елкасидан кўли кесилган чиройли қиз намоён бўлди. Қиз самимий куларди, бир неча цент эвазига тишлаб олган қалами билан дастхат ёзиб берарди. Унга узоқ чапак чалишди...

Кейин яна бир одамни кўрсатишди. У кичкина аквариумдаги сувни балиқлари билан ичиб юбориб, сигара чекди-да, кейин ичганларининг ҳаммасини яна аквариумга қайтариб туширди. Навбатдаги сахнада бошдан-оёқ – бутун баданига татуировка³⁹ қилган аёлни кўрсатишди. Биз ўйлаган аёл бу эмасди – татуировкаси тирноқларигача қилинган. Биз хотираси ўткир кизни кўрдик. У Манхэттенинг барча телефон номерларини ёдлаб олган эди. Яна ҳар бир кўли еттитадан бармоқли кишига дуч келдик,

³⁸ Конференсье – концертларни, цирк томошаларини, тадбирларни олиб боровчи актёр ёки бошловчи.

³⁹ Татуировка – баданга туш билан игнада қилинган ёзув.

Х БОБ. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг

сўнг яна, қанча-қанча, эсимда йўқ, антиқа ажойиб жонзотлар денг! Лекин улар орасида бизга мувофиқ келадиган қиз йўқ эди. Мен «мувофиқ келадиган» дедим, чунки биз қидираётган қиз қомати келишган, чиройли бўлишини, қўлсиз қизга ўхшаган бўлишини билар эдик.

Биз тирик «Ажойиботлар кўргазмаси»да узоқ туриб қолдик. Шунинг учун «Илонлар маликаси» аттракционига югурдик. Бу – пастак тахта девор билан ўралган, ҳатто томи ҳам йўқ, кўримсиз томошахона эди. Аттракционнинг ягона ходими орик, пастки лаби дўрдоқ новча негр ҳам кассир, ҳам чорловчи, ҳам конференсье вазифаларини бажарарди. Майдончанинг ўртасига сим тўр ёпиғлиқ катта яшик қўйилган. Биз унга қарадик. Жирканч илон, калтакесак, калифорния бақалари ўртасида «Илонлар маликаси» ётар эди. Илон – кекса негр аёли бўлиб, масхарабозлар либосида, бошига олтинранг темир тож кийгизилган эди. Лўқ бўлиб лоқайд қараши, ярим юмуқ кўзи, тиришган пешонаси, қимирламай ётиши, бу аёлнинг асабий касалликка мубтало эканлигини билдирарди. Биз у ердан тезроқ кетишга интилдик – томоша оғир, кишини жиркантирарди. Яшик атрофида томошабинлар уймалашишарди. Уларнинг айримлари болалари билан келган...

«Айланма каравот» аттракциони тирга ўхшаш томошахона бўлиб, унинг олдида одам гавжум эди. Нотекис дукиллашни, чорловчининг бир маромдаги товушини гоҳ-гоҳ оламон бўлиб турар эди. Тирсагим билан туртиб-суртиб, тўсиқ олдида борганимда, аттракцион қанақа эканлиги менга ойдинлашди.

Супада оддий темир каравот турар, унда устига ёпик тортилган бир одам ётар эди.

– Учта копток – эллик цент! Учта копток – эллик цент! – зериктирарли бир оҳангда бақирарди чорловчи. – Дангаса қизни уйғотинг! Уни ерга ағдаринг! Учта копток – эллик цент! Дангаса қизни уйғотинг!

Бу антиқа тир эди. Томошахона тўрида, тўсиқнинг

Х БОБ. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг

нариёғида кўриниб турган йигирма беш центлик тангадек ок чамбарак нишон вазифасини ўтар зди. Унга тегизиш осон эмасди, шунинг учун бирор омадли киши мўлжални аниқ олишини кутиб турдим. Шу он бир нарса шиқиллади-ю, каравот ағдарилиб тушди. Ич кўйлақда ётган нозанин йиқилди. Мен унинг юзига тикилишдан олдин кўлларига кўзим тушиб қолди. У кафти билан ифлос гиламга тиралди. Унг билагини арзон «илоннусха» билагузук безаб турар эди.

– Жо, – бақирдим, атрофга қараб, – қара! – Мен шартта бурилдим-да, бирданига... Карриганни кўриб қолдим.

Тўсиқ ёнида қисилиб турган полиция инспектори узоқни кўролмайдиган кишилар бирор нарсага яхшироқ карамоқчи бўлганларида қилганларидек кўзойнагининг дастасидан ушлаб, йиқилган қизга тикилиб қолган эди.

Мен тескари қарадим. Мени Карриган сезиб қолмаслигини истардим, акс ҳолда мен қутулишим қийин бўлган гап-сўз кўпайиб кетар эди.

Шу пайт Жо менинг олдимга суқилди-да, бутун вужуди билан интилиб саҳнага қаради. Секингина уни туртиб кўйдим-да, оломон орасидан чиқа бошладим.

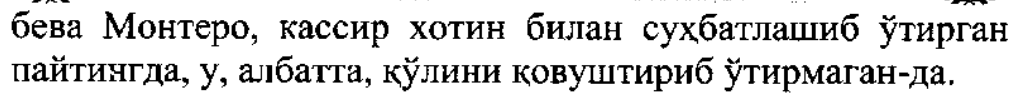
– Қўряпман, кўряпман... – деди у.

– Ўнг томондаги тўсиқ охирида Карриган турибди, – шивирладим уни ўзим билан эргаштириб. – Кетдик. Мен у билан бугун учрашмоқчи эмасман. Бунинг устига шу ерда.

Кўп ўтмай биз гавжум йўлкага чиқиб олдик. Ёздагидай тез қош қорая бошлади. Бирин-кетин турли рангдаги ўчиб-ёнадиган, осмонга отиладиган, сузадиган чироқлар кўрина бошлади. Гўё бутун Кони-Айленд тобора тез айланаётган улкан от ўйинга ўхшарди. Терлаган, жонсарақ, ҳорғин кишилар ҳаллослаб, лол-у хайрон қолиб, у аттракциондан бу аттракционга югуришар эди, гўё шусиз кунлари ўтмайдигандек.

Атрофимиз ҳаддан ташқари шовқин бўлгани учун, Жо мени эшитсин деб бақирди:

– Мен сенга айтдим-ку, Карриган аҳмоқ эмас деб. Сен

– Э, қўйсанг-чи! Бу қизни кассирдан бўлак камида яна тўрт киши биларди. Қара, – у бармоғини бука бошлади, – Губинернинг ўзи, унинг бошқарувчиси, уларнинг хотинлари...

Лекин мен на Карриган, на Губинер, на бошқарувчи ва на уларнинг хотинлари тўғрисидаги гапларни билишга ҳушим йўқ эди. Мен ҳозиргина кўрган киз ҳақида ўйладим. Пировардида мен унинг юзини кўриб олдим; ёшгина, гўзал, шунинг билан бирга заҳил, хўрланган эди.

– Ҳар ҳолда, биз маррага етиб қолдик. Иш ойдинлашиб бормоқда. Бу нозанин билан мексикалик ўртасида иш талаши бўлгандир. Лекин унинг қотилликка алоқаси борлигига сира ишоегим келмаяпти. Мак, унинг юзини кўрдингми?..

– Қотилними? Ҳозир уни ўз кўзларинг билан кўрасан.
Ҳозир ўшаёққа кетяпмиз.

Ҳар томондан кучли прожекторлар нури билан ёритилган томошахонанинг тахта деворига суянган ориқ киши микрофонни лабига яқинлаштириб нималарнидир гапирар, ҳеч чакаги тинмас эди. Худди шунинг товуши «рус тоғлари»да югураётган поезднинг товушини, бодрокфурушларнинг бақирлишларини, куч ўлчагичга урилаётган улкан ёғоч тўқмоқнинг тўқиллашини босиб кетганига ишониш қийин эди:

АМЕРИКАДА ЯГОНА АТТРАКЦИОН! ЭЛЕКТР
СТУЛИДА ҚАТЛ! РОСТАКАМ ЭЛЕКТР СТУЛИДА ҚАТЛ
ҚИЛИШ БАРЧА ТАФСИЛОТЛАРИ БИЛАН НАМОЙИШ

**ҚИЛИНАДИ, ФАҚАТ БИР ДОЛЛАР! АСАБИНГИЗ
ЧИДАСА, ЭЛЕКТР СТУЛИДА ҚАТЛ ҚИЛИШНИНГ
ГУВОҲИ БЎЛАСИЗ! ТОМОЩА БЕШ МИНУТДАН КЕЙИН
БОШЛАНАДИ. БИЛЕТ ОЛИШГА ШОШИЛИНГ, ЛЕДИ ВА
ЖЕНТЕЛЬМЕНЛАР!..**

Ўз-ўзидан маълумки, мен илгари ҳам Кони-Айленд томошахоналар паркида бўлганман. Ёшлигимда «Шайтон филдираги»да маза килиб учганман, «Сехрли шаҳар»нинг қоронғи лабиринтларида⁴⁰ адашганман, тирик, «гапирувчи бош»га қараб, оғзимни очиб хайрон бўлганман, «рус тоғи» кияликларидан елдек учганман. Улкан лотерея филдирагининг тасир-тусури, тирдаги кишини ўзига тортадиган ютуқлар, «Негрға ур», деган анъанавий аттракциондаги териб қўйилган виски шишалари эсимда. Лекин мен ҳозир кўриб турган аттракцион ўша вақтларда йўқ эди. Адолат маъбудаси ҳайкали кўккайиб турган баланд кулранг бино ҳаммаёқдан кучли прожекторлар билан ёритилган эди. Адолат маъбудаси бир қўлида тарози кўтарган ҳолда иккинчи қўли билан: «ЭЛЕКТР СТУЛИДА ҚАТЛ. АТТРАКЦИОН» деб ёзилган қора тахтачани кўрсатиб турарди.

Тахтачанинг пастида, қафасга ўхшаган панжарали балконда махсус кийим кийган бир киши хомуш ўтирарди. Балкон тепасидаги кичкина майдончада кумушранг радиокарнайлар орасида суянчиғи баланд тирсак қўйиб ўтирадиган қора курси қўйилган. Қайиш камар, ялтирок темир контактлар бу курси электр стулининг модели эканлигидан далолат берар эди. Мудҳиш ўлим тахти ёнида полициячининг туриши гўё бу иш давлат аҳамиятига молик деяётгандек бўлар эди. Салобатли, улкан қонун соқчиси

⁴⁰ Лабиринт (юнонча: labyrinthos) – хоналари беҳад кўп, йўлаклари одамни адаштирувчи бино. Юнон мифологиясида Крит ороли подшоҳи Минос меъмор ва моҳир механик Дедал лабиринт қурган.

остида гувиллаётгандек оломонга гўё турма ҳовлисидаги маҳбусларнинг сайрини кузатаётгандек виқор билан қараб турар эди.

– Репродукторлар⁴¹ товушидан гаранг бўлиб қолмайдими?! – деб бақирдим Жога мамлакатимдаги қонун тимсоли бўлган кишига имлаб.

– Бошқа томонга қараяпсан! Хув ана, пастда. Микрофонга гапираётган. Чорловчи...

Дўстимнинг сўзларини дарров фаҳмладим.

– Қотил деб гумон қилинган одам ўша, – деди Жо бақирмай, сўнг менга тушунтирди. – Лой Коллинз, томошахона чорловчиси. Ана, Карриганнинг одамлари ҳам унинг ёнида ўралашиб юришибди. Кўряпсанми? Ана оқ шляпа кийган икки киши... Ие! Уларни мен жуда яхши биламан!

Ёпирай! Демак, бу ўша одам... Энди мен унинг чарчаган, кулранг юзи ва ҳориган ҳайвонники каби кўз қарашларини кўрдим.

– Унинг адашиб кетмаганига ҳайрон қоласан, – бошини кимирлатди Жо. – Ахир, иккаласи унга тинчлик бермаяпти-ку!

Карнайлар бўкириб қуйидаги гапларни тарқатарди:

ЭЛЕКТР СТУЛИДА ҚАТЛ! ЖАҲОНДА ЯГОНА АТТРАКЦИОН! БОР-ЙЎҒИ БИР ДОЛЛАР ТўЛАЙСИЗ. АГАР АСАБИНГИЗ ЧИДАСА, ҚАТЛНИНГ ШОҲИДИ БўЛАСИЗ...

Кулокни қоматга келтирувчи бу овоз тантанавор янграрди.

Четдан қараганда чорловчининг ёнида турган ўша баҳайбат йигитларни унинг дўстлари дейиш мумкин эди. Улар овозларини баланд қўйиб гапиришар, кулишар, унга мурожаат қилишар, ҳатто елкасига қоқиб қўйишарди.

⁴¹ Репродуктор (радиокарнай) – нутқ, музыка ва бошқа товушларни кучайтирувчи электроакустик ёки механик қурилма.

— Энди тушундингми? Ишдан кейин улар яна чорловчининг изига тушишади, биргаликда ошхонага киришади, тамадди қилиб олишига халақит беришади, сен манфур қотилсан: адолат қиличидан қочиб қутулолмайсан, яхшиси, ўзинг полицияга бориб айт, бўлмаса суякларингни мажақлаб ташлашлари мумкин, дея миясини қоқиб қўлига беришдан тийилмасдилар.

Ҳа, изга тушиб ошқора таъқиб қилиш нима эканлигини энди билиб олдим... Ҳар ҳолда чорловчи менга ёқмади. Унга қанчалик кўп қарасам, шунчалик ҳафсалам пир бўлар эди. Унинг турқи-таровати соч ва костюмининг ранги «Мум ҳайкаллар» музейи швейцари қотилининг биз ўйлаган белгиларига мос тушар эди. У ориққина музейнинг истаган деразасидан бемалол сиғиши мумкин. Йигит мексикалик Монтеронинг қотили каби ўрта бўйли эди; у Карриган менга кўрсатган тола рангидаги одми тўқ ҳаворанг пиджак кийган; шляпасининг остидан қора ялтироқ сочлари кўриниб турар эди...

Наҳотки «Айланма каравот» даги бежирим қиз унинг шериги бўлса? Балки у қотилнинг қурбонидир? Жиноятчилар хотин ва болаларни ўлим билан кўрқитиб ўз жиноий ишларига тортганликлари тўғрисидаги кўплаб мисоллар калламга келди. Мен чорловчини қотил ва манфур киши қиёфасида тасаввур қила бошладим.

— Юр, қария, бунчалик тикилиб, қарайверма. Агар анавилар мени кўриб қолишса, албатта, Карриганга айтишади. Чол айёр, у, албатта, биз бу ерда кимнидир қидириб юрганимизни дарров сезади. Кел, билет олиш учун навбатга турамиз.

Энди биз Лой Коллинзнинг юзини кўрмасдик, лекин унинг товуши ҳамон шундай ёнгинамизда электр стулида қатл қилишнинг «барча тафсилотлари»ни томоша қилишга чақириб жаранглар эди.

— Қизик... — хаёлчан калласини кимирлатди Жо. — Полиция кетига тушган киши ўз бошига тушадиган мислсиз

ваҳимали жазони кўришга чакиради-я.

– Ҳайрон қоласан, киши. Лекин унчалик қизиқ бўлмаса керак, – дедим мен. – «Жиноят ва жазо»⁴² кинофильмини эслайсанми? Айрим кишилар учун жазонинг жозибали кучи ҳатто эришилган жиноят мақсадидан ҳам муҳимроқдир. Айтишларига қараганда, кўпинча жиноят жозибаси ҳиссиётга ҳаддан ортиқ берилиш натижасида содир бўларкан.

– Бўлмаган гап! – Жонинг юзлари ғазабдан қизариб кетди, мен унинг қизишганини сира ҳам кўрмаган эдим. – Буларнинг ҳаммаси жиноятни кишининг табиий мойиллиги билан оқлашга ҳаракат қилишдир – бу жирканч хаёл! Киши ўзи яшаётган муҳит ва ҳолатга мослашади. Ҳали биз кўрган аттракционларни эсла. Буларни сен пул ишлаш йўли деб ўйлайсанми? Бундай эмас! Булар ҳаммадан олдин ўз яқинларига лоқайдлик ҳиссини тарбиялаш, кишиларда энг тубан инстинктларни⁴³ кўзғашдир!

Жонинг мулойим юзини таниб бўлмасди: қошлари чимирилган, бурун катаклари керилган эди. Албатта у ҳақ, мен у билан баҳслашмоқчи эмасдим.

Бу гапларни ҳазилга айлантирмоқчи бўлиб, секин шивирладим.

– Ҳо, ошна! Сен коммунистга⁴⁴ ўхшайсан-а...

– Мен-ми! – у кулиб юборди. – Фақат ишонтириб айтаманки, агар мени Америкага қарши фаолиятни тафтиш

⁴² «Жиноят ва жазо» – 1969-йилда рус адиби Фёдор Михайлович Достоевскийнинг шу номли романи асосида ишланган фильм. Бу романда қилинган жиноят асосий эътиборда бўлмайди, балки жиноятга ундаган сабаблар, жиноятчининг рухий ҳолати асосий ўрин эгаллайди.

⁴³ Инстинкт (лотинча: *instinctus* – уйғониш, кўзғалиш) – муайян шароитда ҳайвонларнинг битта тури учун хос бўлган мураккаб ирсий хатти-ҳаракатлари мажмуи. Инсонларда инстинкт унинг тарбия жараёнида шаклланадиган онгли фаолиятига бўйсунган бўлади.

⁴⁴ Коммунист – социализмнинг ва коммунизмнинг ашаддий тарафдори, коммунистик партиянинг аъзоси. Собик Иттифокда 1991-йилгача, Хитой, Вьетнам, Куба ва Шимолий Кореяда ҳозир ҳам мавжуд бўлган тузумнинг фаолларининг умумий номи.

этувчи комиссия чақириб қолса, инжилни⁴⁵ қўлимга бериб, Қўшма Штатлар Коммунистик партиясининг аъзолигига киришни биринчи бўлиб сен таклиф қилганингни қасам ичиб тасдиқлардим!

«Ростдан ҳам, бирор киши ўз халқига қизиқиш билан караса, виждонан иш қилса ва ўз виждонига кулоқ солса, нимагадир уни ҳам коммунистмисан, – дейишади», деб ўйладим.

Афсуски, суҳбатни яна давом эттиролмадим. Навбатимиз келди, биз ичкарига кирдик.

«Зал» худди «Тирик хангомалар» кўргазмаси залига ўхшар эди: скамейка ва стул қўйилмаган, полга кипик сепилган эди, Одамлар анчагина катта сахнага тортилган парда олдида ўралашарди. Томошабинлар (улар юзтача) бу одатдан ташқари ҳодисани яхшироқ кўриш учун бир жойдан иккинчи жойга юришар эди. Гоҳ у жойдан, гоҳ бу жойдан каттиқ товуш эшитилар, асабий кулги ва чапак кулоққа чалинарди. Болалар биринчи каторларга ўтиб олиш учун оёқ остида ўралашарди. Аста-секин ҳамма жим бўлиб қолди-да, бир зум тинчлик чўкди. Кейин кимдир каттиқ хуштак чалди. Чапак товуши эшитилди. Бу ҳолат чироқ ўчгунгача давом этди. Ниҳоят сахнанинг бир томонидаги парда силтаниб, очилди.

Декорация⁴⁶ турма камерасига ўхшайди. Йўл-йўл кийим кийган махбус панжарага ёпишиб жим турарди. Қуюқ сурилган грим унинг юзларини ғамгин ва умидсиз қилиб кўрсатаётир. Мана сахнанинг ичкарисидан иккита барваста полициячи ва руҳоний пайдо бўлди. Полициячилардан бири узоқ вақт калитни шиқирлатиб камера эшигини очади.

⁴⁵ Инжил – Исо алайҳиссаломга туширилган илоҳий ваҳийлар йиғилган китоб. Насроний (христиан) ларнинг муқаддас китоби.

⁴⁶ Декорация (лотинча: decora – безайман) – театрда сахнани, кинода фильм суратга олинадиган жой – майдон, павильонни спектакль, фильм мазмунига мослаб безаш. Декорация яратилда рассомлик, ҳайкалтарошлик, меъморлик, воқелик жойини лойиҳалаш санъати, ёритиш ва бошқа воситалардан фойдаланилади.

Маҳбус ўзини ташлаб, деворга қисилди. Рухоний бут⁴⁷ кўтарган кўлини унга чўзади. Шу пайт полициячилар ўлимга ҳукм қилинган маҳбусни ушлаб олиб чиқишди. Рухоний дуо ўқиб улар ортидан одимлади...

Албатта, бу одамлар моҳир актёрлар эмас. Улар фақат бошқалар ўргатган барча ҳаракат ва ҳолатларни бажонидил такрорловчилар, холос. Лекин парда ёпилиши билан барча бараварига чапак чалди.

Энди сахнанинг иккинчи томонидаги парда очилди. Ёнга қора кресло қўйилган. Унинг баланд суянчиғига ялтироқ металл қалпоқ ўрнатилган: ён ва олдинги оёқларига мис манжет⁴⁸ ва қайишлар тортилган. Креслонинг орқасида бир канча электр асбоблари – катта циферблат⁴⁹, реостат⁵⁰, рубильниклар⁵¹ ўрнатилган мармар тахта қоқилган. Мармар тахтадан креслога электр симлари тортилган. Полициячилардан бири чиқиб асбобларни кўздан кечиради. У реостатнинг дастасини айлантиради. Электр асбоб циферблатининг мили секин оғади. Бир вақтнинг ўзида қизил лампа ёруғроқ ёнади. Полициячи томошабинларга қараб:

– Беш минг вольт⁵², – дейди ва кетади.

Залда жимлик. Ҳамма сеҳрлангандек циферблатнинг ликиллаб турган стрелкасига тикилган. Томошабинлар

⁴⁷ Бут (форсча) – 1) идол (санам) – диний сиғиниш объекти ҳисобланувчи худо ёки руҳнинг тасвири; 2) икона – христианликдаги Исо, Биби Марям ва авлиёлар тасвири; 3) крест (салб) – христианлик рамзи.

⁴⁸ Манжет – кийимларнинг енг қисмини зичлаб турувчи махусу қисқичлар ёки безак. Бу ерда қисқич маъносида келяпти.

⁴⁹ Циферблат – рақамли соатларнинг бўлиниш бирликларини (соат, дақиқа ва сония) кўрсатувчи белги. Бу ерда электр токининг неча вольт эканлигини кўрсатувчи қурилма назарда тутиляпти.

⁵⁰ Реостат – электр токининг кучини назорат қилувчи ва бошқариб турувчи қурилма.

⁵¹ Рубильник – катта кучланишга эга бўлган электр токини ёқиш ва ўчириш ёки кучланишни кўпайтириш ва камайитириш вазифасини бажарадиган махсус электр қурилмаси.

⁵² Вольт – электр токининг бирлиги.

асаби таранг.

Саҳна ичкарисидан кишилар чиқиб кела бошлайди. Ўлимга ҳукм қилинган киши стулни кўриб полициячилар қўлида талпинади. Рухоний дуо ўқийди. Махбусни зўрлик билан электр стулига ўтқизишади, бошига металл қалпоқ кийгизишади, кўл-оёқларига қайиш боғлашади. У юлқинади, кейин хушидан кетгандек бўшашиб ўтиради. Рухоний борган сари товушини кўтариб дуо ўқийди. Полициячилардан бири қалин резина кўлқоп кияди ва рубильникни тутди. Иккинчи полициячи бакиради:

– Диккат... Ток!

Қаттиқ қирсиллаш эшитилади. Электр стулининг металл қисмларидан учкун сачрайди. Саҳнадаги чироқ бир зум хиралашади, ўлимга маҳкум киши тиришади.

Парда ёпилади, залда чироқ ёнади. Томоша тамом!

Томошабинлар ўз ҳаяжонларини яшириш учун бакириб гаплашиб, ҳазиллашиб тарқалишади.

XI БОБ. ИҚРОФ

Мен қисса ёзишга киришиб кетиб, вақтнинг қанчалик тез ўтганлигини ҳам сезмай қолдим. Ўтган ўн кун ичида бирор янгилик бўлгани йўқ. Полиция бугун бўлмаса эртага Лой Коллинзнинг ўзи Рамон Монтерони ўлдирганига иқроф бўлишига қаттиқ ишонган ҳолда, унинг орқасидан қолмас эди.

Бир кун жуда кўп ишлаб кеч ётдим. Бошим қаттиқ оғриб, алоқ-чалоқ тушлар кўриб чиқдим. Гоҳ мисс Паризининг ғазабли, бужмайган юзини кўриб чўчиб уйғонар, гоҳ кўрқинчли илонлар мени «Илонлар маликаси» аттракционига судрар, гоҳ эриган мум ичида ётган Рамон Монтеронинг жасадига кўзим тушар эди... Бу тушлар ора шиддат билан чалинган кўнғироқ товуши жон-жонимдан ўтиб кетди. Қаердандир қоронғиликда «Электр стули» аттракциони чорловчисининг узун бўйи пайдо бўлди. У масхара қилгандек илжайиб микрофон ўрнига ушлаб турган

куён бўлиб қолдим... Кофени қаерга қўйгансан?

Жо гапирар экан, ошхонага ўтиб қолдик. У менинг бўйдоқлик ҳаётим билан қанчалик ошно бўлса, шинамгина кулбамни ҳам шунчалик яхши биларди.

– Хўш, ғалаба билан табриклайман! – Мен иложи борица осойишталик билан гапиришга уринардим. – Иш тамом бўлди. Демак, мана шу лаънати ишда ҳеч қанақа сир йўқ ва сира ҳам бўлган эмас! Полиция бунинг ҳаммасини аввалдан ҳам билар экан. Монтеро, Губинер, мисс Паризини, «Айланма каравот»даги нозаниннинг ҳаёти – буларнинг ҳаммаси шунчаки, ҳеч кимга керак бўлмаган лирикадан бошқа нарса эмас! Худога шукр! Ўзим ҳам уларни суд залида кўришни истамас эдим...

– Сабр қил, Мак. Сабр! Мен ҳозир ҳаммасини айтиб бераман! Фақат сен буларнинг ҳаммасини жуда жўн бир иш деб ўйлама. Айтмоқчи, биласанми, «Айланма каравот» даги киз Коллинзнинг туғишган синглиси экан! Лекин у бу ишга сира ҳам аралашмаган. Лекин унинг нақадар ажойиб киз эканлигини сен билмайсан ҳали!.. Бор, бор ҳалатингни кийиб, қоғоз олиб кел. Нонушта тайёрлаб туриб, гапириб бераман, сен ёзиб оласан. Тез-тез кимирла, бўлмаса баъзи нарсалари эсимдан чиқиб қолиши мумкин.

Жо ҳар галгидек бир темадан иккинчи темага ўтиб пойма-пой гапирар, гапираётган вақтида бир жойда жим турмай холодильникка қарар, нонушта тайёрлар эди. Тайёрлаган нонуштаси жуда мазали бўлган эди.

Мен унинг ҳикоясини қайта гапириб беролмайман. Бу мумкин эмас. Лекин шуни айтишим керакки, мен ўша куни Жонинг журналистлик фазилатларидан газета манфаати талаб қилган жойда ер остидан чиққандек пайдо бўлиб қолишим керак экан. Бунинг устига у жуда сезгир одам бўлиб, воқеа ва одамлардаги энг асосий нарсани зукколик билан пайқаб ола биларди. Яна бир нарса – мен Жонинг ҳақиқий инсон эканлигига ишонч ҳосил қилдим.

Хуллас, шу булутли якшанба куни эрта билан кўп

нарсани билиб олдим.

...Лой Коллинз сира ҳам Лой Коллинз эмасди. Унинг хақиқий исми Леон Колинский бўлиб, у Қўшма Штатларга доимий яшаш ва бойиш учун Польшадан бундан ўн бир йил олдин келиб қолган экап.

Леон Колинский ўн беш ёшлигидаёқ муз ташувчи бўлиб, Америкада хат ташувчи, лифтчи ёки Форд заводининг ишчиси бўлиб хизмат қилса, қанча пул ишлашини яхши билар эди. У кийим ёки ноннинг нарх-навоси билан таниш. Шунингдек, Нью-Йоркда кичкина хона қанча туришини ҳам яхши фахмларди. Олтин қимматини пулга, пулнинг қимматини олтинга чақа оларди. Энг асосийси Леон Америкада хор-зор бўлмаслигини яхши англарди. У ерда хатто ишсизлар бир кунда Леон юртида оғир муз ташиб бир ҳафтада топган пулидан ҳам кўпроқ пулни ишлаб қўярдилар. Ҳеч бўлмаганда, аввал Аризона ёки Техас фермасида ишлаб туриши мумкин. Айтишларича, у ерда оқ танли одамлар оз – кўплари ёввойи кишилар – ҳиндилар билан негрлар яшайди. Уларга ишониш мумкинми? Ўша жойда, адирларда тирик қўй унинг терисидан арзон тураркан. Демак, бир қўйнинг терисини шилсангиз гўшт текин бўлади-ю, яна чўнтагингизга пул ҳам тушади. Ажаб! Агар Леон Польшада бир килограмм гўшт олмокчи бўлса, уч кун ишлаши керак! Нимасини айтасиз, пан докторнинг айтишича, Америкада касалхонанинг оддий ҳамшираси тажрибали врачдан ҳам кўп иш ҳақи олади.

Леон, агар онаси бўлмаса, аллақачон Америкага кетиб қолган бўларди. Отаси йўк, синглиси ҳисобга кирмайди – у ўн уч ёшга тўлганда руҳоний – Ксендз монастирга ўрнатиб қўйишига ваъда берган. Лекин онаси... Леон эсини танигандан бери у бетоб. Жонига ҳам тегиб кетди. Леон унга ёмон қарамайди. Аммо ҳар хил дорилар, соғлиқ тўғрисидаги гаплар Леоннинг жонига тегган. Ҳаммаси бекорчи, фойдасиз... Қўшниларининг саволидан жинни бўлиб қолиш мумкин! Ҳар куни бир хил савол: «Онангнинг аҳволи

қалай?», «Нима овқат ейди?», «Нима дори беряпсизлар?», «Докторлар нима дейди?»... Ўзлари жавобни эшитмайдилару, шунчаки кўнгил учун сўрардилар.

Онаси ўлганда Леон йиғламади, ҳатто хафа ҳам бўлмади. Мурда тобутда ясаниб ётар, тирик вақтдагидан ҳам гўзалроқ кўринарди. Юзларидаги юмшоқ, сал уялинқирагандек жилмайиши ўзига ярашиб турар эди. Энди Леон биров унга онангга ўхшайсан, деса, ўзини ноқулай сезмас эди.

Дафн куни хонада одам кўп бўлди. Кўшни аёллар баланд товушда ўзаро гаплашишар, мархумага ўз яқинликларини кўрсатмоқчи бўлардилар, меҳр билан кўйлагининг букланган жойи ёки бошига қўйилган гулни тўғрилаб кўярдилар.

Мархума учун дилдан кўзёши тўккан ягона киши унинг қизалоғи Казимира бўлди. У ҳамиша бўлганидек секин ва одамлардан четда йиғлар, шу сабабли уни ҳеч ким пайқамас эди.

Леон эса ўзини осойишта ҳис қиларди, Америка масаласи... Тез орада у Американи кўради! Улар қабристондан қайтиб келишарди. Кичкина Казимира акасининг қўлини ушлаб олган. Ҳаётларида биринчи марта ака-сингил бирга юришарди.

Леон чўнтагидан дастрўмолини олиш учун қўлини бўшатмоқчи бўлганда, қиз акасининг қўлига яна ҳам қаттиқроқ ёпишиб олди. Шунда Леон энди синглисини сира ёлғиз қолдирмаслик лозимлигини тушунди.

Америкага бориш унчалик қийинмас. Иккинчи жаҳон урушидан аввалги ола-шовур пайтларда Данциг порти қаҳвахоналарида ялтироқ катак-катак пиджак кийган олифталарни кўплаб учратиш мумкин эди. Улар ичиб яримлатган пиво бокалларини ёнларига қўйиб олиб зерикиб ўтиришарди.

— Пан ташвиш тортмаса ҳам бўлади. Мен панни биринчи класс грек лайнерига кочегар қилиб тайинлайман. Яна бир-икки ҳафта сузгач Нью-Йоркка бориб етасиз. Овқат

ва ўзаро муомала – аъло! Оҳ, грекларнинг маданияти – қадимий маданият! Пан ўз моянасини капитан фойдасига ўтказиш тўғрисидаги қоғозга қўл қўяди, менга эса бир неча злотий⁵³ ширинкома тегади. Синглингиз масаласи сал оғирроқ. У ҳали гўдак, ишлатолмайсиз. Лскин бунинг ҳам ҳисобини қиламиз. У капитаннинг қизи бўлади...

«Грек лайнери» трюмларига юк тикилиб кетган, ҳамма хоналарини тери иси босган, эски ифлос пароход бўлиб чиқди. Капитан пакана қизил юзли инглиз бўлиб, катта механик ва механик ёрдамчиси эса немис эди. Командада греклардан ташқари ҳамма миллатдан бор эди.

Сафар жуда оғир кечиб – қирқ беш суткача давом этди! Эски машина тез-тез ишдан чиқар, тўхтаб қолган кема бир неча кунлар океанда қолиб кетарди. «Муомала ва овқат»га келсак, яхшиси бу тўғрида гапирмаса ҳам бўлади... Ошпазга ёрдам бериб юрган кичкина Казимира бу қийинчиликларни акасига қараганда осонроқ енгарди.

Мана, ниҳоят Нью-Йорк! Мана ўша эртақларда мадҳ этилгандек озодликка интиқ осмонўпар бинолар ва портда лангар ташлаган улкан океан кемалари. Бу откриткада тасвирланган расм эмас, кино ёки туш ҳам эмас... Осмонда булутлар сузади, оч балиқчи қушлар қичкириб, қанот қоқишади. Ҳавони тутун ва темирнинг аччиқ хиди тутиб, кетган. Бу шаҳарнинг хиди! Нью-Йоркнинг хиди! Бу Америка!

Кўп ўтмай Леон мана шу Америка билан яқиндан танишиш шарафига муяссар бўлди. Учинчи куни Леон истиқомат қилаётган портдаги «Варшава» меқмонхонасига бир киши ташриф буюрди. Бу – кўзлари хонасидан чиқай деб турган хунук бир одам бўлиб, соф поляк тилида гапирди:

– Синглингми? – сўради у жим бўлиб қолган Казимирага бамайлихотир қараб. – Оти нима? Ёши нечада?

Кейин саволларни ёғдириб юборди. Бу одам

⁵³ Злотий – Польша пул бирлиги.

эътиборсизлик билан савол берар, гўё олдиндан жавобини билгандек қайта сўрамасди.

– ...Онангиз ва отангизнинг фамилияси... Дини? Қачон, қаерда ва нима учун чегарадан ўтдингиз? Қўшма Штатларга нима мақсадда келдингиз? Шундай! Пул – маблағингиз етарлими? Бу мамлакатдан қачон чиқиб кетмоқчисиз?

Ранглари ўчган ва кўрқиб қолган Леон тутилиб-тутилиб жавоб берар ва ҳамюртини раҳмдил бўлишга ундарди. Лекин у хирапашшага йўлиққандек ўзини ундан четга олар эди.

У қандай шиддат билан гап бошлаган бўлса, саволларини шундай тез тўхтатиб, ўрнидан турди. Леонга ручкасини узатиб, унинг олдида қоғоз суриб қўйди. Эсноғини босиб, тез-тез гапирди:

– Пан Колинский, сиз Америка Қўшма Штатларининг мухожирлик қонунларини буздингиз. Сиз камоққа олиниб, маъмурий тартибда ватанингизга жўнатиб юбориласиз. Бу ерга қўл қўйинг... Хайр!

«Қамоқ... Маъмурий тартибда ватанга қайтиш... – бу кўрқинчли сўз ҳали ҳам қулоғи тагида жаранглаб турар эди. Леоннинг фикрлари чувалашиб кетди... – Қочиш керак... Лекин Казимира-чи? Балки ҳозир пастда полициячи ҳали ҳам пойлаб тургандир».

Зинадан оғир қадам товушлари эшитилди. Эшик очилди. Меҳмонхона хожаси, пани Буртянская ҳеч қачон бу ерда турувчиларнинг эшигини тақиллатишни лозим топмас эди. Бу – меҳмонхона соҳибаси, яқинда эри ўлиб, бева қолган америкалик семиз аёл, қирқ йил олдин бу жойга келиб қолган полякка тегиб, «Варшава» меҳмонхонасини биргаликда бошқарар эди. Аёл қирқ йилдан бери ҳам тушуниб бўлмайдиган инглиз ва поляк тилларини аралаштириб гапирарди – у бошқача қилиб гапира олмас эди. Лекин меҳмонхонада турувчилар америкаликларга қараганда унинг гапларига яхши тушунардилар.

– Гап тамом, – деди ҳеч кимга мурожаат қилмай ва

Казимирага синовчан назар ташлади. – Синглингиз неча ёшда, пан Колинский?

– Ўн учда... Бошимизга ташвиш тушиб қолди, пани Буртянская...

– Ҳаммамизнинг ҳам ташвишимиз бор, – деди у ва Казимирага имлади. – Етимчами?

– Ҳа.

– Бу яхши. Демак, эрка эмас. Айт-чи, қизча, пол ювишни биласанми?

– Ҳа, пани.

– Айтдим-ку, – деди у Леонга мурожаат қилиб, – энг муҳими биз учун етимчалиги. Мен ўзим ҳам етим ўсганман. Ҳеч қачон ишдан бўйин товламаганман...

Пани Буртянская Казимирани хизматга олиши аниқ эди.

– Биласизми, пани Буртянская... – деди ниҳоят Леон. – Ҳозиргина полициячи келиб кетди.

– Мен? Биладан? Гапини қаранг? Бу сизга ёқадими? Албатта биладан! Мен ўзим чакирганман.

– Сиз!?

– Ҳа мен. Нимасидан қўрқасиз? Қўйинг! Сиз, албатта, нималарни хаёл қилаётирсиз... Сизни яна Польшага жўнатиш осон деб, ўйлайсизми? Сизнинг у ерда кимга ҳам керагингиз бор! Турма дейсизми? Турма нима бўлибди? Бир йил, икки йил ўтирарсиз. Кейин полиция сизни нима қилади, яна бошига урадими? Йўқ, пан Колинский, сиз энди яширин яшаётганлигингиз аникланиб қора рўйхатга тушдингиз. Ишонинг, энди сизни ҳеч ким сезмайди. Сиз энди йўқсиз. Ҳа, ҳа! Сиз гўё ҳавосиз. Сиз энди ҳаёт эмассиз. Менга раҳмат айтинг! Лекин сиёсатга бурнингизни тикманг, касабанингизга ўтманг, иш ташламанг. Сизга очикчасига айтман. Буни кечиришмайди. Мени тушундингизми?... Яхши. Хўш, синглингиз неча ёшда? Ўн бешдами?

– Ўн учда.

– Ҳечқиси йўқ. Кўриниши ўн беш ёшга ўхшайди.

Ўйлашга ҳам номус қиласан. Леон бир йилча

Казимиранинг Буртянская меҳмонхонасида ишлаб топган пули билан кун кўрди. Катта корхоналарга фақат касаба иттифок аъзоларини қабул қилишарди, икки-уч ишчиси бўлган корхоналардаги «яширин яшовчилар» ичида Леонга қараганда тажрибалироқ рақиблар топилиб турарди. Энди у Леон эмасди. Инглизчада сал-пал гаплашадиган бўлиши биланок ўзини Лой Коллинз деб атай бошлади. Мана шунда, ҳар ҳолда, унинг эмигрант эканлигини, бунинг устига поляк эканлигини таниш кийин бўларди.

Кейин у Кони-Айлендда ишлай бошлади. Вақтинча, албатта. Доимий иш топиш бахтига муяссар бўлгунча.

Шундай қилиб, ўн бир йил ўтиб кетди.

Шу вақт ичида кичкина Казимира кўхлик қизга айланди, пани Буртянская кейинги йилларда унга меҳр қўйиб «Варшава» меҳмонхонасининг барча ташвишларини унга юклади. Ҳамма иш жойида эди-ку, лекин бир куни эрта билан пани Буртянская эшигини тақиллатишганда ҳеч ким очмади...

Кўмиш маросими америкачасига ўтди. Кўмиш маросимини ўтказувчи фирма барча ташвишларни ўз устига олди: арзон лекин безатилган тобут олиб келди, қариндошларига хабар берди, марҳумани махсус жиҳозланган мурда қўйиладиган залга олиб борди, тувакларга ўтқазилган гулларини ижарага берди, поляк бутхонасидан ксендзни таклиф қилди ва жанозадан кейин қабристонга таклиф қилинган барча қариндошларини ичига қора мато сирилган кенг лимузинларда олиб борди.

Буртянскаянинг «Варшава» меҳмонхонасини меросга олган қариндоши ҳам ишчанлик кўрсатди. Дафн маросимидан кейин у Казимирага ҳеч нарса қолдирмаганлигини маълум қилиш учун уни васиятнома билан таништириб, ўз вазифасини бажараверишини таклиф қилди, лекин, афсуски, «Варшава» меҳмонхонасининг янги хўжайини учун Казимира жуда мафтункор ва ниҳоятда беҳуқуқ эди...

– Польшага қайтиб кетамиз! – илтимос қиларди акасидан. – У жойда ҳозир бошқача. Уёқдан келган хатни ўзим ўқидим. У жойда истаганингизча иш топилади. Лекин Лой Коллинз ғамгин эди...

– Йўқ, сингилчам, биз учун энди ҳамма жой бирдай. Биз Америкада қанчалик нокерак бўлсак, Польшада ҳам шундай нокеракмиз. Янги Польшада ҳам шундай бўлади! Бунинг устига ҳеч қаёққа кета олмаймиз – ҳеч ким бизга паспорт бермайди, Биз киммиз? Ёруғ дунёда яширин яшаётган кишилармиз! Эсингда борми, пани Буртянскаянинг: «Сиз энди йўқсиз. Сиз ҳеч нарса, ҳавонинг ўзисиз...» – дегани.

Улар Нью-Йоркнинг марказий парки бўйлаб бетон ётқизилган йўлда сайр қилишарди. Бу ерда бурунга гудрон ва автомобиллар иси келиб турар, манзарали буталар, дарахтлар эса тош ва асфальт билан қатъий чегараланган парча-парча ерда ўсар эди. Казимира тўхтаб, акасининг кўлини олди.

– Леон, – деди у, – мен бундай, яшай олмайман. Истамайман...

Лой Коллинз ерга қаради. Синглисининг кўлчалари жажжи ва ожиз эди. Ўзи эса бир вақтлар онасини дафн қилиб, қабристондан келаётгандагидек маъюс ҳамда ожиз кўринарди.

– Кўй, кўй, синглим, хафа бўлма! Биз кетамиз, кўрасан. Кетишимиз керак!..

Лой Коллинз ҳар қандай заиф ва ожиз кишилар каби ноумидликдан умидворликка тез ўтар эди. – Бир бошдан бошлаймиз: америка фуқаролигига ўтамиз, кейин Вишневскийлар қилганидек, Польша Халқ Республикаси элчихонасига мурожаат қиламиз... Эсингда борми, сенга айтиб берган эдим, а? Ҳа, ўшалар-да, цирклари билан шу ерда қолганлар бор эди-ку. – У борган сари рухланиб гапирарди. – Қара, менга эсдаликка қолдирган нарсаларини...

У эски ҳамёнини ковлаб, икки томонига қалин ҳарфлар

билан ёзилган откриткани олди.

– Ма, ўқи! – деди унга акаси. Гапининг оҳангига кўра шу қалин қоғоздан қилинган бежирим квадратча улар истикболи, бахтига гаров эди. Сўзлар полякча ёзилган эди. Казимира ўқиди:

БОЛЕСЛАВ МИХАЛЕК.

АДВОКАТ.

Америка Қўшма Штатлари Адлия министрлиги ҳорижий ишлар департаменти вице-директори.

Фуқароликни расмийлаштиради. Чет элликларнинг мамлакатга келиши, кетиши учун қоғозлар – визалар беради. АҚШда яшаётган ҳар қандай миллатга мансуб хорижийларни мамлакат фуқаросига айлантириш ишларини бажаради.

Тез! Арзон! Тўла кафолатли!

– Хўш, қалай? Вишневскийларга қоғозни шу киши тўғрилаб берган. Асли польшалик. Аммо анча нуфузли киши! Ҳукумат амалдорлари орасида катта обрўси бор. У Вишневскийларга бор-йўғи икки ҳафта ичида барча ҳужжатларни тўғрилаб берди. У Адлия министрлигида унинг айтгани айтган, дегани деган...

– Ҳа, биламан. Шу хилдаги откриткалар «Варшава»га ҳар куни келиб турарди. Айтишларича, бу жуда қиммат турар экан!

– Нима бўлибди? Бу иш қанчалик қиммат турмасин, пулни ишлаб топиш мумкин! Вишневскийлар жамғаришди-ку. Бошқалар ҳам... Энг муҳими аниқ мақсадинг бўлсин!

– Мен уч юз доллар йиғдим. – Казимиранинг ҳам кайфияти акасиникига ўхшаркан. – Биласанми, Леон, мен ҳисоблаб чиқдим, агар ҳар ҳафтада беш доллардан йиғсам бир йилда икки юз эллик доллар бўлар экан...

– Кўрдингми? Сен – икки юз эллик доллар йиғсанг, мен

– икки юз эллик доллар йиғаман. Ҳаммаси ярим минг. Бу анча пул.

Уларнинг иккаласи ҳам йиғилиши керак бўлган суммани очиқчасига айтишдан ҳайиқишарди: беш минг доллар. Чакки эмас. Бу яна Америкада ўн йил яшаш деган гап. Ўн йил!

– Менга қара, Леон, Кони-Айлендда менга ҳам иш топасанми? Топа қол, Леон! Эртагаёқ ишга боришга тайёрман...

– Топиш мумкин... – Лой Коллинз ташвиш билан пешонасини тириштирди. – Биласанми, у жойда бир аттракцион бор. Ёмон ҳақ тўлашмайди. Лекин, билмадим... Яна қандай бўларкин?..

Шундай қилиб, Казимира «Айланма каравот» аттракционидида ишлай бошлади. У мисс Кэйзи Уайтга айланди, сочларини бўяди. Янги иши на малака, на тажриба талаб қиларди. Аттракцион соҳиби аттракцион ихтирочиси ҳам, чорловчиси ҳам ўзи бўлиб, кам гап босиқ бир киши эди. У Казимирага янги вазифаси тўғрисида гапираркан: «Ўнг ёнингиз билан ётинг, полга ағдарилганингизда бурнингизни пачоқ қилмасликка ҳаракат қилинг», – деди. Бу аттракцион катта муваффақият қозонди. Ҳатто бегим кунлари ҳам унинг олдидан одамлар аримас эди. «Ялқов қизни уйғотинг, уни полга ағдаринг! Ялқов қизни уйғотинг!..» – дея кун бўйи кичқирарди чорловчи. Казимира эса эски кўрпага ўралиб ётар, бу ярамас каравотнинг ағдарилиб кетишини кутарди. Аммо каравот қачон ағдарилиши унга аён эмасди.

Кечалари ҳам каравотда ётиши тушига кириб чиқарди. Одамларнинг бакириғи, коптокнинг тўсиққа урилиши қулоғига чалиниб турарди. Уйғонганда одатланиб қолгандек йиқилиб лат емаслик учун қўлини ерга чўзарди. Казимира кундан кун уйқусини йўқотди, озиб кетди, лекин ишдан воз кечмади. Тўғри, ҳамёни қаппая бошлади. Ҳафтада олти хатто етти доллар жамғаришга имкон туғилган эди.

Синглисининг бу ишда узоқ ишлай олмаслигини Лой

Коллинз биларди. Лекин синглисининг гўзаллигига бирор дурустрок, пулдор киши эътибор берар, деган хомтаъмаси ҳам йўқ эмасди. Ҳа, Кони-Айлендда қизга кўплар жазман бўлди. Улар орасида яхши йигитлар ҳам бор эди. Лекин қиз ҳеч кимга эътибор бермади. У фақат Польшани ўйлар эди. Унинг бутун истикболи Ватанига қайтиб кетиш билан боғлиқ эди.

Лой Коллинз бир нарсда янглишмаган экан. Бу ерда Казимиранинг ҳусндорлиги тез тилга тушиб унинг қадри ортди.

– Леон, – деди у бир куни акасига. – Менга янги иш таклиф қилишяпти. Доимий. «Мум ҳайкаллар» музейида... – Шундан кейин у нима иш қилиши кераклигини айтиб берди.

Синглисини Коллинзнинг таниши музей швейцари мексикалик Рамон Монтеронинг ўрнига таклиф қилишаётган эди. Бу, албатта, «Айланма каравот»да ишладан қулай ва доимий иш эди. Лекин жамғарилиши керак бўлган беш минг доллар тўғрисидаги умид илгаригидек узоқ ва мавҳум эди.

– Бор, албатта! – деди у синглисига. – «Мум ҳайкаллар» музейи – бой аттракцион...

Бу гапни унга Рамон Монтеро айтган эди. Наҳотки у билмаса, ахир у ўн беш йилчадан бери музейнинг дарвозаси олдида ўралашган, хўжайиннинг ишончини қозонган. Бой аттракцион!

Шу пайт Лой Коллинзнинг калласига бир фикр келди. Ярамас, даҳшатли фикр! Лекин у бу ўйни миясидан қувишга қанчалик уринмасин, бу фикр уни тобора эгаллаб борар эди.

«Пул. Уни ҳар қандай йўл билан топиш керак. Ҳар қандай йўл билан! Ахир керакли маблағни, гарчи Казимира «Мум ҳайкаллар» музейидан доимий иш топган бўлса ҳам, сира жамғара олишмайди. Бир йўл қолади – қандай ҳам бўлмасин бу пулларни олиш керак. Ўғирлаш керак. Ҳа, ўғирлаш керак! Агар бу ишни ақл билан қилинса, бармоқ изларини қолдирмаслик учун қўлқоп кийилса, полиция

унинг изини топа олмайди. Шу вақт ичида у Казимира билан Америкадан узоқда бўлишади – адвокат Михалек уларнинг қоғозларини тўғрилаб беришига ҳаммаси бўлиб икки ҳафта кетади. У пулни қандай топганини синглиси сира ҳам сезмайди. У отчопарда ёки бирор жойда ютдим, дейди... Қизик, бу оддий фикр нима учун унинг калласига аввалроқ келмадийкин? Ахир ҳамма жойда ҳам пул бор-ку! Ҳар қанақа катта аттракционнинг темир сандиғида бир ҳафтада бир неча минг доллар пул тўпланади... фақат ҳамма нарсага, тайёр турадиган яхши шерик топиб олиш лозим...»

Айрим вақтларда нажотсизлик иродасиз кишиларни ҳам довюрак қилиб юборади. Лой Коллинз ўз планини икир-чикиригача ўйлаб чиқди.

«Мум ҳайкаллар» музейини у бежиз танламади. У жойда Лой ўз томонига осонликча оғдириб олиши мумкин бўлган киши ишларди. Музейнинг швейцари мексикалик Рамон Монтеро мана шундай киши эди. Фақат Казимира мистер Губинер билан иш тўғрисида узил-кесил келишиб олиши ва бу тўғрида Рамон Монтеро билиши керак эди. Мана шунда уни кўндириш осон бўлади. Ишидан айрилганини билган Рамон, наҳотки ўлжа пулнинг ярмисини олишдан воз кечса...

Лой ҳақ бўлиб чиқди. Рамон Монтерони у жуда ташвишли ҳолатда учратди. Мексикалик пиллапояда бошини кафтига олиб ўтирарди. Тушлик овқат энди бошланган, музей бўм-бўш. Вақт зик. Шунинг учун Лой эшикни беркитиб олиб, очикчасига гаплашди.

– ...Биласанми, сен ҳеч хатарга қолмайсан – мен сени маҳкам боғлаб, калитни оламан-да, пулни ўғирлайман. Кейин келишиб олинган жойга ярмини қўяман. Қара, мен ҳаммасини назарда тутганман, ҳатто из қолдирмаслик учун қўлқоп ҳам кийиб олдим... Бизни ҳеч вақт бирга кўришмаган. Агар сен менинг белгиларимдан бошқачароқ белгини сал семиз ёки новча, ёки кулранг костюмли – киши менга тажовуз қилди десанг, полиция бизни узоқ вақт топа олмайди. Унгача мен Америкадан чиқиб кетган бўламан, ҳеч

ким ҳеч нарсани исбот қила олмайди. Тезда ҳал қил! Наҳотки сен йўқчиликни афзал кўрсанг? Жуда бўлмаса оилангни ўйла. Улар қандай ҳаёт кечиришади? Ахир шу қаққайиб туришдан бошқа ҳунаринг йўқ-ку! Қаерга борасан, хўш қаерга? Бу шунақанги ишки, сен рад қилсанг ҳам, полициячига айтиб берсанг ҳам кўрқмайман. Ҳеч ким сенга ишонмайди – гувоҳ йўқ...

Лой Коллинз гапирар экан, Монтеро бирор марта ҳам кимирламас, бошини кўтармас эди. Нимани ўйлаётган экан? Муваффақиятли чиқишиними ёки шунчаки хайратланиб қолдимикан? Ё балки, хўжайиннинг пулларини сақлаб қолишни ўйлаётганмикин, шунда уни ҳайдамасмикин?

Хуллас, Лой Коллинз мексикаликнинг юзини кўтарганда иш барбод бўлганлигини тушунди. Фикр амалга ошмади...

Кейин бўлиб ўтган воқеа шунчалик бемаъни ва кутилмаган эдики, шуларнинг ҳаммаси содир бўлганига ақл бовар қилмайди. Кутилмаганда Монтеро сапчиб ўрнидан турди-да: «Полиция! Полиция!» – деб бақириб Лойни кучоқлаб олди. Ўз рақибидан анчагина кучсиз бўлган Лой тисарилиб кетидан мум кўғирчокни судраганича йиқилди. Учаласи мармар зинадан пастга думалади. Лат еган, мексикалик гангиб қолган бўлса керак. У рақибини кўйиб юборди. Лекин Лой қочмоқчи бўлиб ўрнидан турганида, бақиршини бас қилмай яна унга ёпишди.

– Жим бўл! Жим бўл, аҳмоқ!.. – гўлдиради Коллинз.

У мексикаликнинг оғзига бир нарса тикқандек бўлди. У шу заҳоти бақиршдан тўхтаб, кўлини бўшатди. Лой ўрнидан тургандагина кўлида мармар парчасини қаттиқ сиқиб турганини сизди. Монтеро хириллар эди... Лойга кимдир эшик олдига келгандек бўлди. Гарчи эшик ичидан ситилган бўлса ҳам у кўрқиб зинадан юқорига югуриб чиқди. Тепада у бир оз ўзига келди. «Нима бўлса, бўлди, – деди у. – Швейцардан сейфнинг калитини олишим керак». Мурдани титиб, калитларни олди ва сейфни очишга уринди. Лекин пастда эшик тақиллаётганини эшитиб, деразадан

қараб бино олдида оломон тўпланаётганини кўрди. У қайсидир деразадан ёмғир бошланаётганда сиқилиб ўтганини эслайди. Кўп ўтмай у ўз ишига етиб келди...

Икки кундан кейин Лой Коллинз полиция ундан шубҳа қилаётганини сизди. Улар баланд товуш билан «Мум ҳайкаллар» музейида бўлиб ўтган воқеа тўғрисида, қотил жазодан қочиб қутулмаслиги тўғрисида гапиришар, қотилнинг белгиларини айтишар эди. Бу белгилар Лой Коллинзнинг белгилари билан тўла-тўқис мос тушар эди. Лой уларни чалғитиш учун бекорга уринди. Бунинг устига у автобусдан тушиб, метрога чиқар, одамлар орасида бир неча эшикли магазинларга кириб адаштирмоқчи бўлар, лекин бу одамлар бир зум ҳам гапдан тўхтамай, унинг олдида пайдо бўлардилар. Уни лифтда кузатишар, иш вақтида ёнида туришар, уйга қайтаётганда кетидан боришар эди. Кетига тушганлар бир кунда бир неча марта алмашишар, лекин уларнинг ҳаммаси бир хил гапни қайтараверишар эди...

Лой Коллинз ўзини тузоққа тушгандек ҳис қилди. У «ўз ихтиёри» билан қотиллигини бўйнига олишга полиция мажбур қилишини, чунки уни айблаш учун бевосита исбот йўқлигини тушунди. У яна Казимира мана шундай таъқибга учрашини ҳам тушунди, чунки у қотиллик содир бўлган куни музейга келган. Худди мана шу кейинги ҳолат уни мексикалик Монтерони ўлдирганини бўйнига олишга мажбур қилди. У ўзи учун ҳеч қандай шафқат кутмайди. — Ахир ер юзида қонундан ташқари яшаб турган «оламда йўқ», пани Буртянская айтгандек, «ҳаводек ҳеч нарса» бўлган киши учун турма ёки ҳатто электр стули нима деган нарса?

Лой Коллинз фақат бир нарсани, бу ишга синглисининг аралаштирмаслигини илтимос қилди. Казимира акасининг режаларидан беҳабар, унинг ҳеч қандай айби йўқ...

Бу гапларнинг ҳаммасини мен булутли якшанба куни эрта билан «Дейли Глоб» газетаси жиноий хабарлар бўлимининг репортёри — дўстим Жозеф Кэсиди оғзидан

XI БОБ. Иқроф

эшитдим. Демак, менинг вазифам тамом бўлди. Энди мен хўжайиним мистер Рэндольф Грейтс талаб қилган репортажимни қандай ва нима тўғрисида ёзишни билар эдим.

Мен ҳақиқатни ёзаман. Фақат ҳақиқатни...

– Биласанми, – деди Жо, – ҳар ҳолда сен Карриган билан гаплашишинг керак. Ҳар ҳолда у Лой Коллинзни расмий сўроқ қилди, балки, бирор қизикрок воқеани билган бўлса керак. Қария гапирганидан кўпроқ нарсани билади... Дарвоқе, хали ҳам сенга телефон қилмаганига хайронман. Ҳақиқатан иш тамом бўлди-ку!

– Ҳа, тамом бўлди! – хўрсиндим. – Агар Монтеронинг беваси, Лой Коллинз, унинг синглисини назарга олмаганда... Улар учун иш энди бошланади!

– Мен Лой Коллинзга синглиси учун кўлимдан келган барча ишни қиламан, деб ваъда бердим. – Жо бу сўзларни ҳаддан ташқари қатъий қилиб гапирди.

– Сенми?..

Менинг саволим уни қандайдир фикрлардан чалғитди. Ҳатто хижолат бўлди.

– Ҳа, мен. Ҳар ҳолда. Сен албатта, Карриган билан учрашишинг керак. Жуда бўлмаганда бечора қизни полиция эътиборидан ҳимоя қилиш учун ҳам учрашишинг керак. Энди сен бу эътибор нимадан иборат эканлигини биласан! – деди Жо телефон номерини тераётиб. – Алло! Илтимос, мистер Карриган... Мистер Карриган? Бир минутга сиз билан «Дейли Глоб»дан Мак Алистер гаплашмоқчи...

Мен телефонни узиб қўймоқчи бўлдим. Қаёқда, дейсиз! Мен Карриган билан нима ҳақда гаплашишни билмас эдим. Ўзи телефон қилмагандан кейин, мен телефон қилишим зарур эмас деб ҳисоблардим. Лекин Жо менга трубкани тикиштириб, юзларини бужмайтирар эди.

– Алло! – дедим иложи борича хушмуомалалик билан Жога мушт ўқталганимча: – Салом, Карриган...

– Алло! Мак Алистер! – полиция инспекторининг бўғиқ

ХII БОБ. Якшанба кунги ташриф

товуши эшитилди. Софдилликнинг кувноқ товуши. – Жуда хурсандман!..Қандай янгилик бор дейсизми? Ҳа, у-бу янгилик бор. Лекин, худо шохид, инглизлар айтганидек, ҳеч қандай янгиликнинг бўлмаслиги, энг яхши янгилик. ...Биласизми? Бизникига келинг? Уйда бир ўзимман. Тушлиқдан кейин ҳамма тарқаб кетади: хотиним худойихоналар мажлисига, қизим пойгага, ўғлим ҳам қаергадир кетади... Ҳақ гап, келинг. Мен икки соатдан кейин ибодатхонадан қайтиб келаман. Тинчгина гаплашамиз, асл шотланд вискиси ичамиз...

Очиғини айтганда, мен қатъий рад қилмадим. Клубдаги учрашув тўғрисида чайналдим, лекин рози бўлдим, чунки полиция инспектори қандай шароитда яшабини кўришга қизиқдим. Ҳозирги детектив ёзувчилар негадир изкуварларнинг шахсий ҳаётлари тўғрисида сира ёзмайдилар. Менинг бу соҳадаги ягона маълумотим машҳур Шерлок Холмснинг узоқ, шу билан бирга жуда аниқ бўлмаган ўтмишига оид гаплардан нари бормасди.

ХII БОБ. ЯКШАНБА КУНГИ ТАШРИФ

Карриган Нью-Йорк чеккасида ишбилармон қурилиш кампанияси арзон уйчалардан шаҳарча бунёд қилган жойлардан бирида яшар эди. Эшик ва деворлари очиқ рангга бўялган, ялтироқ черепица⁵⁴ томли, гир атрофи теп-текис, ям-яшил газон билан ўралган бу уйчалар қандайдир сунъийлик касб этганди. Тор кўчаларда ҳеч ким йўқ – жимжит. Аҳён-аҳёнда кескин бурилишларда автомобиль шинасининг визиллаши эшитилар эди.

Ҳаммаси Нью-Йоркнинг бойлари яшайдиган районлардагига ўхшайди. Лекин шундай бўлса ҳам, ҳатто бир кўрган киши ҳам бу уйларнинг жуда кичкина, боғчалари

⁵⁴ Черепица (русча) – асосан, бино томига ёпиш учун ишлатиладиган қурилиш материали. Черепицаларнинг аксарияти сопол, цемент ва кум қоришмасидан тайёрланади.

жуда тор, йўлаклари жуда энсизлигини пайкаб оларди. Полициячилар ҳам автомобиль ҳайдовчиларга нисбатан жуда қаттиққўллигини дарров билиб олиш қийинмасди. Бу жойда эҳтиёжи катта-ю, имконияти оз кишилар яшар эдилар. «Мум ҳайкаллар» музейининг кассири мисс Паризини мана шундай уйга эга бўлишни бир умр орзу қилар эди.

Карриганнынг бир қаватли уйи тик черепица томли бўлганидан бошқаларга қараганда баландроқ кўринар эди. Калта қирқилган газоннинг ингичка тасмаси деворни пастак панжара тўсиқдан ажратиб турар эди. Кўнғироқ товуши ҳам ўзига хос, лекин улуғвор жаранглайди. Бутхона кўнғироқлари товуши каби узоқдан эшитилаётгандай.

Эшикни уй хожасининг ўзи очди. У боодоб католикларга хос якшанбалик қора костюм кийган, худди шундай рангда галстук таққан эди.

Уйда ёғоч лаки ва сигара хиди анқиб турарди. Жихоз замонавий, ҳатто ҳаддан ортиқ замонавий. Бироқ «оркада қолибсан» деган гапни эшитиб қолишдан жуда кўрқадиган кишиларникида шундай бўлади.

– Хуш келибсиз, Мак Алистер! Сизни ўз уйимда кўрганимдан жуда хурсандман. Қани, марҳамат. Менинг хонамга ўтамиз, ўша ер тинчроқ.

Одатдагидек суст ва лоқайд бўладиган полиция инспектори шу куни қандайдир асабий ва ховлиққандек кўринди. Мен уни ўзимча қонуний хурсандлиги деб тушундим. Бўлмасам-чи? «Мум ҳайкаллар» музейи тўғрисидаги иш ниҳоясига етди. Қотил турмада ўтирибди, у ўз айбини батамом бўйнига олди. Афсус! Мен унинг шодлигига шерик бўлмадим. Адолат ғалаба қилса, нима бўлибди? Бу билан Монтеронинг беваси ёки мисс Паризини, ёки бахти қаро Казимира Колинскаянинг тақдирида бирор бир ўзгариш бўлармиди? Қотилнинг ўзи ҳам шафқатга муҳтож киши бўлиб чикди.

Биз пастаккина ялтироқ мебель қўйилган, деворнинг

ХП БОБ. Якшанба кунги ташриф

ярмини оладиган каттакон расм осилган меҳмонхонадан ўтдик. Карриганнинг кабинети унча катта бўлмаган хона эди. Афтидан эски услубда ишланган мебель намуналари сақланиб қолган ягона хона шу эди: иккита чарм қопланган кресло, қадимий ўймакорлик столи, суянчиғи баланд худди шундай стул қўйилган. Стол суянчиғига чарм ёстик сирилганди. Афтидан, Карриган «сақлаб қолган» буюмлар шу эди. Қолганлари ўта замонавий услубга мансуб эди. Паст новвотранг стол ва унинг ёнида суянчиғи гул баргига ўхшаш иккита стул. Худди замонавий мебель рекламасида тасвирлангандек китоб жавони. Китоб йўқ, ўрнига ваза ва майда-чуйдалар қўйилган.

Биз гўё олдиндан белгилаб қўйилганидек чарм креслони танладик.

– Сизнинг келганингиз яхши бўлди. Хавотир қила бошлагандим.

– Хавотирланиш? Бирор нарса бўлдимиз? – ўз саволим билан Карриганнинг Коллинз тўғрисидаги ҳикоясини бошлашига кўмаклашмоқчи бўлдим.

– Сигара чекасизми? – Карриган, афтидан фақат якшанба кунлари чекадиган Гавананинг ажойиб «Корон» сигара қутисини мен томонга сурди-да, бирданига эсига тушиб қолиб деди: – Айтгандек! Сиз трубка чекасиз-ку, эсимдан чиқибди.

У сигаранинг учини кичкина махсус кескич билан узгунча, мен трубкани ёқиб, гапларини тинглашга тайёр бўлиб, креслога суяндим.

– Биласизми, бутун мендан телефон орқали: бирор янгилик йўқми деганингизда, севиниб кетдим. Кейинги кунларда қаергадир йўқолиб кетдингиз, мен бўлсам... – Карриган шу пайт сўзини тўхтатди-да, ҳаяжонланиб сўради: – Балки, ёзаётгандирсиз?

– Биласизми? – дедим гапни чалғитиб, – мен ҳали нима тўғрисида ёзишни ҳам билмайман.

Менинг жавобим меҳмондўст уй хожасини

тинчлантирди. Балки, у ҳозир полиция инспектори Карриганнинг «Мум ҳайкаллар» музейининг сирини очишдаги ажойиб ишини газеталар муносиб қадрлашлари, бу ишда қотил дучор бўлган таъкиб тўғрисида ҳеч нарса айтилмаслиги ҳақида ташвишланаётгандир.

Карриган эътибор билан сигарасини чекди ва оғзидан бурукситиб тутун чиқарди.

– Бугун кечкурун, – деди у бўлиб-бўлиб, – Лой Коллинз Рамон Монтерони ўлдирганига иқроф бўлди.

– Нима деяпсиз? – Мен бу «янгиликдан» ҳайрон қолганимни ёки жуда бўлмаганда ғоят қизиққанимни кўрсатмоқчи бўлдим. – Бу жуда муҳим. Демак, иш тамом бўлдими?

Лекин Карриган менинг сўзларимга эътибор бермади.

– Балки, бу воқеа сизга маълумдир. – Унинг таъби хиралиги кўриниб турарди. – Ҳар ҳолда, дўстингиз Жо Кэсиди бу янгиликни мenden олдин билди.

Мен жуда нокулай аҳволда қолдим, лекин Карриган жимликни узоққа чўзмади.

– Мен... мен сизни безовта қилмоқчи эмасдим. Бунинг устига бугун қандайдир нохуш англашилмовчилик бўлдики, бу... Врачлар диагноз қўйишда кўпинча адашишларини биласиз. Бунинг табиий ҳол деб билишади. Лекин полиция янглишса... қисқаси Лой Коллинз ёлғон гапирган. У ҳеч кимни ўлдирмаган.

Жуда чуқур ва юмшоқ кресло менинг сапчиб туришимга ҳалакит берди. Фақат трубкам тушиб кетди.

– Ёлғон гапирган? – ғўлдирадим гиламга тушган чўғларни оёғим билан эзиб, – бунинг унга нима фойдаси бор?

– Ташвишланманг, – эсанкиради Карриган менга ёрдам бериб, – ўтда ёнмайдиган материал. Қўйинг... Биласизми? Келинг, кадимги шотланд вискасини содалик сув билан бир ҳўпландан ичамиз. Кейин ҳаммасини айтиб бераман.

Карриган стол ёнига келди-да, кофқоғини очди. Унинг

ичидан сеҳрлангандек ёркин этикеткалик шиша, газ сувлик сифон, рюмка, фужерлар юкорига қалқиб чикди. Биз гул баргли креслоларга ўтиб ўтирдик.

Суҳбатни бошлашдан олдин менинг бокалимдаги вискининг миқдорини, биринчи ҳўпламдан кейин, «ичимлик»ни макташ учун чуқур ўйлаш билан вақтни ўтказдик. Ниҳоят Карриган узилиб қолган суҳбатни давом эттирди.

– Ҳа... – у ранжиган ҳолда қўлидаги бўш бокални айлантириб ҳўрсинди. – Лекин, афсус! Жиноятни осонгина бўйнига олиш суд учун етарли эмас.

– Лекин бу қандай бўлди? Балки, йигит сизнинг намоишкорона таъкибингизга чидай олмай ўзини тузокқа илинтиргандир?

– Йўқ. Унинг иқрори жуда ўйланган ва мантикий. – Карриган хафаҳол кулиб қўйди. – Жуда мантикий деб айтиш мумкин! Лой Коллинзнинг айтган ҳамма гаплари жиноятчининг иқрори эмас. Бу – тахмин. Яъни содир бўлиши мумкин бўлган тахмин.

– Нима учун сиз бунга ишонасиз?

– Чунки бу – менинг тахминим, наҳотки тушунмасангиз? Ахир у деярли ҳамма газеталарда босилган. Коллинз уни ҳафсала билан ўрганиб менга айтиб берди.

– Тушунмадим. Ахир ҳақиқатда ҳам воқеа сиз ўйлагандек бўлиши мумкин эмасми?

– Йўқ. Бундай бўлмайди. Бўлиши мумкин эмас!

Айрим тафсилотларида уйғунлик бўлганидек, айричалик бўлиши ҳам мумкин. Ахир тахмин – ўзак, макет. У фақат полицияга маълум бўлган факт асосида курилади. Лекин полицияга маълум бўлмай, фақат жиноятчига маълум бўлган фактлар ҳам бор-ку. Шунинг учун ҳақиқий воқеа тахминда маълум даражада четга чиққан ҳолда ривожланиши зарур. Иккинчи томондан, яна шундай аниқликлар ҳам борки, улар бизга маълум бўлиши билан бирга жиноятчига ҳам маълум. Лой Коллинз худди мана

ХП БОБ. Якшанба кунги ташриф

шунда қоқилди. Мен ундан қўлқоп канақа эди деб сўрасам, у «қора» эди, деди. Сўнг мен яна ичкарига киргандан кейин эшикни қандай ёпганини сўрадим. У: «Ичкарида осилиб турган калит билан», – деди. – Карриган ўз бокалини столга секин қўйди-да, афсусланиб елкасини қисди. – Ўзингиз биласиз, қўлқоп оқ, эшик бўлса ичкаридан илгак билан, ташқаридан эса осма қулф билан беркитилади. Қанча кўп савол берсам, шунча янглишаверди. Маълум бўлишича, Коллинз музей хоналари қандай жойлашганини билмас экан. У музейда сира ҳам бўлмаган! Ниҳоят, у адашиб кетиб, ўзига-ўзи айб тақаганига иқроп бўлди.

– Лекин нима учун? Нега бундай қилди?

– Бу энди жуда мураккаб масала. Бу саволга жавоб бериш учун инсон эҳтирослар дунёсига бир оз саёхат қилиши керак. Сиз полиция буни билолмайди деб ўйлагансиз, шундайми? – Карриган кўзойнагини олиб, уни ҳафсала билан арта бошлади. Унинг кўзлари кечаси билан ухлолмаган кишининг кўзлари каби қизарган эди. У ўзининг ҳафалигини яширмас эди. – Айниқса, биз марҳумнинг шахси билан кам қизиққанимиз, унинг беваси тўғрисида ҳеч нарса демаганимиз сизга ёкмади.

Мен ўзимга бир бокал содалик сув қуйиб, бир кўтаришда ичиб юбордим.

– Балки, жиндек виски ичарсиз?

– Йўқ, йўқ, раҳмат. Давом этинг...

– Яхши. Мен очикчасига гапирганим учун, сиз мени кечиринг. Шундай қилиб сиз полиция мисс Паризини ва унинг қайлиғига бепарво қарайди деб ўйларсиз? Биз котиллик содир бўлишдан олдин охирги билетни олган «илоннусха» билагузук таққан сирли хотинни ҳам кидирдик, бу аёл Лой Коллинзнинг туғишган синглиси бўлиб, у: «Айланма каравот» аттракциониди ишлашини хаёлимизга ҳам келтирмаганмиз. Лекин қисман...

– Ҳа, ҳа! – деб юбордим. – Буларнинг ҳаммасини билармидингиз.

– Ҳаммасини эмас, айрим нарсаларни мен бугун кечаси Лой Коллинздан билиб олган эдим. Лекин сиз ҳақсиз, буларнинг ҳаммасига биз кам эътибор берганмиз.

– Нима учун? Сиз ҳозир гапираётганларингизнинг ҳаммаси жуда муҳим-ку. Буларнинг ҳаммаси қотилликка бевосита алоқадор!

– Биласизми? – Карриган аччик кулди. – Бизнинг ишимиздан кўнглингиз тўлмади. «Полиция ёмон ишляпти, деган ҳаёлга бориб, ҳаммасини ўзим аниқлайман» дедингиз. Ишонаманки, сиз жуда кўп нарсаларни билиб олдингиз. Балки, бизга ёрдам бериш ҳам кўлингиздан келади. Нега бўлмасин...

Мен суҳбатга ўз муносабатини билдиришни истамаган кишилардек кўлимни силтадим. Карриган мени суҳбатни давом эттиришга ундамади ҳам.

– Лекин гап бунда ҳам эмас, – Карриган сигарасининг кулини тушурмаслик учун эҳтиётлик билан уни кулдонга қўйди. Пўрдоқ бармоқларини чалиштириб, қорни устига олиб борди ва оёқларини чўзиб, ялтиратиб тозаланган ботинкасининг учига қаради. – Мен истардимки, сиз бу ишда бизни тусмоллаб ҳаракат қилди ёки баъзи муҳим ҳолатларга етарли баҳо беришмади, деб айбламассиз. Мен ишимиздаги айрим принципларни айтиб бермоқчиман...

– Ҳа, ҳа албатта! – Мен ҳақиқатан ҳам Карриган айтмоқчи бўлган гапларга қизиқиб қолдим.

– Биласизми, Мак Алистер, ҳар қандай жиноятни тергов қилаётганда биз турли қимматга эга бўлган маълумотларни тўплаймиз. Одатда бу маълумотларни икки категорияга – аҳамиятли ва эмоционал категорияга бўламиз.

Карриган қизишди. У ишонч билан кўп гапириб маҳмадоначиликка ҳам ўтди. Айниқса, ҳозир Лой Коллинзга қўйилган айблар тасдиқланмаган бир пайтда у гапириши, тажрибали криминалист сифатида билимдонлигини исбот қилиши лозим эди. Мен уни қизиқиб эшитдим.

– Аҳамиятли ҳужжатларга, -- давом этди Карриган, -- биз

инкор қилиб бўлмайдиган фактлар, ашёвий далиллар, жинойтчини кўрган кишиларнинг аниқ гувоҳликлари, хуллас, судланувчининг айбини аниқлашда суд маслаҳатчилари инобатга оладиган материаллар киради. Ҳаяжонли маълумотларга келсак, уларга бевосита далиллар, масалан, текшириш мумкин бўлмаган овозалар, мураккаб, психологик ва социал хулосалар, симпатия⁵⁵, антипатия⁵⁶ каби субъектив ҳиссиётлар, даъвогар ёки айбдорнинг фожиали тақдири ва бошқалар киради. Буларнинг ҳаммаси ёрдамчи материаллар бўлиб, унинг аҳамиятига ортиқча баҳо бериб юбормаслик керак. Исботли далилларсиз бу олди-қочди гаплар ҳеч нарсага арзимаydi, амалий чора кўриш учун асос бўла олмайди ҳам.

– Агар сиз «ҳаяжонли маълумот» деб айтган далиллар ёрдамида мустақил, мантикий хулоса чиқарилса-чи?

– Шундай! Бундай бўлганда улар терговни фактлардан четлаштиради. Ашёвий далиллардан ишончлироқ нарса борми? Бундан ташқари шуни эсда тутиш керакки... «тергов ўз характер эътибори билан фақат жиноий ҳаракатларни текшириш билан кифояланиши керак, яъни мазкур ишга тааллуқли томонларини текшириш билан кифояланиши лозим...» – Жумлаларнинг вазминлигига қараганда, Карриган қандайдир полиция уставидан цитата⁵⁷ қистирди-ёв.

– Лекин қайсиси бу ишга тааллуқли, қайсиниси тааллуқли эмаслигини аниқлаш қийин-ку! – Карриганнинг сўзини бўлдим. – Қайси ҳаракат ёки воқеа ўз характери билан жиноий, қайсиниси йўқ...

⁵⁵ Симпатия (грекча: *sympatheya* – мойиллик, ёқтириш) – бирор шахсга, нарса-буюмга, воқеа-ҳодисага ва шу кабиларга барқарор ички мойиллик ҳиссиёти.

⁵⁶ Антипатия (грекча: *antipatheya* – ёқтирмаслик, рад этиш) – бирор шахсга, нарса-буюмга, воқеа-ҳодисага ва шу кабиларга ички ёқтирмаслик, жирканиш ҳиссиёти.

⁵⁷ Цитата (лотинча: *citare* – келтирмак, эълон қилмоқ) – бирор асардан сўзма-сўз олинган парча. Цитата баён қилинаётган фикрни ишончли фикр билан қувватлаш, муайян фикрни танқид қилиш учун ҳамда муҳим фактик материал мисол сифатида қўлланилади.

– Худди шундай! – Мен қанчалик эътироз билдирсам, Карриганнинг товуши шунчалик ишончли ва такаббуруна жаранглар эди. – Шунинг учун ўз ишимизни конкрет таҳлил қилиб кўрайлик. Монтеро ўлдирилгаи. Аҳвол маълум. Қотилнинг сирини очадиган бир неча ашъвий далиллар костюм материясининг толаси, соч, қотил ўлдиришда ишлатган тош ва бошқалар бор. Энди кўрайлик-чи, марҳум қандай киши эди. Деярли ўн беш йилдан бери кўтирчоқ бўлиб турган. У ташқи томондагина эмас, ички томондан ҳам қотиб қолган: кулиш, йиғлашни эсдан чиқарган, меров бўлиб, одамларга кўшилмаган.

У фақат бир нарсани, ўринда қимирламай туришни билади. Бу фожиами? Шубҳасиз! Лекин бу унинг шахсий фожиаси. Бу фожиа унинг ўлиmidан анча илгари пайдо бўлган ва мана шу анъанавий трюк кўрсатиладиган барча мум тасвирлар музейида мавжуд. Бу фожиа билан унинг ўлдирилиши орасида ҳеч қандай алоқа йўқ. Ашъвий далиллар билан ҳам! Кейин Кэйзи Уайт, шунинг ўзи Казимира Колинская Қўшма Штатлар территориясида яширин яшаб турган шахс, белгилари қотилнинг белгилари билан мос тушган кишининг синглиси. Бу энди кишини ўйлантириб қўяди. Унинг тақдири ҳам енгил эмас – фуқароликлик йўқ, «Айланма каравот» аттракциониди ишлаш оғир, хўрлик иш...

Жо ҳақ эди. Лой Коллинз синглисининг тақдири Карриганнинг қаттиқ қўлларида эди. Мен хавфни бартараф қилмоқчи бўлдим.

– Бу билан ҳеч нарса исбот қилинмаган! – Полиция инспекторининг сўзини бўлдим. – Сиз ўзингиз, ишонарли далилларсиз кишига айб қўйиш мумкин эмас дедингиз-ку.

– Ҳа, ҳа! Ҳамма гап шунда-да!

Лой Коллинз бугун кечаси ошнангиз Жо билан суҳбатлашган вақтда айтмаган айрим тафсилотларни айтиб берди. У айтдики...

Карриган менга тикилиб, бир оз жим турди.

– ...У менга қотиллик содир бўлган куни синглиси бўлғуси иши тўғрисида, Губинер билан гаплашгани музейга борганини айтди. Лекин Монтеро унинг нима мақсад билан келишини билган, шекилли, ичкарига киргизмаган. Кейин у билет олган. Билети бор кишини киргизмасликка эса унинг ҳаққи йўқ. Лекин Монтеро қизнинг билети бўлса ҳам уни ичкарига киргизмаган. Уни ҳақорат қилган ва агар яна кўзига бир бор кўринса, зинадан улоқтириб ташлашини билдирган. Қиз каттиқ хафа бўлиб акасининг ишхонасига борган ва уни четга чақириб олиб, бўлган гапни айтиб берган. Кейин тинчланиб, қатъият билан: «Барибир музей хўжайинининг олдига кираман! Барибир!» деган-да, чопиб чиқиб кетган. Бир неча минутдан кейин Рамон Монтеро ўлдирилган. Экспертиза, ўзингиз биласиз, қотил аёл киши бўлишини инкор қилмайди...

– Бу мумкин эмас! – Мен эсанкираб қолдим. Қизнинг айбдор эканлигига ишонмадим, ишонишни истамадим ҳам. – Ифлос Коллинз ўзида шубҳа қолдирмаслик учун айбни ўз синглиси бўйнига ағдарибди-да. У қиз бундай ишни қила олмайди, кўлидан келмайди.

– Сиз бу иш қиз боланинг кўлидан келмайди деб, ўйлайсизми? – осойишта сўради Карриган. – Нима учун қила олмас экан? Аксинча, агар унинг бундан олдинги ҳолатини назарга олсак, у жаҳл устида зинада ётган мармар парчасининг бири билан мексикаликни урган бўлиши мумкин.

Карриганнинг далиллари жуда ишонарли эди. Шундай бўлса ҳам мен савол беришга журъат этдим.

– Қўлқоп-чи? Жинойтчи қолдирган излар-чи? Буларнинг ҳаммаси... шубҳаларга мосми?

Карриган менга жавоб беришдан олдин бокалларимизни тўлдирди ва биттасини менга узатиб, тантанавор гап бошлади:

– Энди, Мак Алистер, сизнинг криминалистика соҳасида олган билимларингиз учун ичайлик. Сиз бизнинг

ишимиздаги энг асосий нарсани аниқлаб олдингиз. Асосийси – бу ўз ихтироси, айби ва сахийлиги бўлган инсон эмас. Бу ҳатто айрим шахс ёки бутун жамоатнинг фожиаси ҳам эмас. Бу – фактлар. Яланғоч, совуқ фактлар, буюмлар, нарсалар, мурда, пул, излар, сочлар, қон, пичок, тош...

Бу масала юзасидан Карриган билан баҳслашишга мажолим йўқ эди. Мени шу пайт Кэйзи Уайтнинг тақдири кизиктирарди. Унга нима бўлди?

– Сиз ҳақ бўлиб чиқдингиз. Кэйзи Уайт ҳеч кимни ўлдирмаган. Лекин мен бу қиз менга ёққанлиги учун ёки у... «бу ишни қила олмайди», деган фикр билан шундай хулосага келганим йўқ. Аксинча! У музейда ишлаш ҳуқуқини ҳимоя қилиб, Рамон Монтерони ўлдириши мумкин эди. Бу ҳақиқатга шунчалик яқин эдики, ҳатто унинг акаси шунга ишонди... ва айбни ўз бўйнига олди! Лекин Монтерони Кэйзи Уайт ўлдирмаганлигини мен сиз билан «Айланма каравот» аттракционда учрашганимдаёқ билганман. Эсингизда борми? Шу куни мен «илоннусха билагузукли» қизнинг белгилари қотил жиноят вақтида қолдирган изларга сира ўхшамаслигини дарров сезиб олганман. Мен буни Лой Коллинзга билдириб, унинг синглиси айбдор эмаслигини айтганимда, ўша захоти у бўшашиб тушди ва синглисини қутқариш учун айбни ўз бўйнига олганлигини очиқчасига айтди. Кўрмаяпсизми воқеалар ҳаммаси оддий!

– Уҳ! – дея снгил тортиб хўрсиндим ва пиво тўла бокалимни бўшатдим. Мени жуда алдадингиз-да! Яна мени бечора кизни аллақачон турмага ўтказиб қўйган деб ўйламанг.

– Йўқ. У бизни энди қизиктирмайди. Ҳозир Колинскийлар билан эмиграцион полиция шуғулланаяпти...

– Нега, уларни барибир камайдиларми?

– Хў-ўш... Нима десам экан! Жуда ҳам унчалик эмас, албатта. Лекин ўзингиз ўйлаб кўринг, мамлакатимизда яширин яшаётган кишилар шундай жиддий ишга аралашиб

ХII БОБ. Якшанба кунги ташриф

қолганларидан кейин... Хуллас, уларни маъмурий тартибда бирор жойга юборишади ёки бирор кишига гаровга беришади. Хеч қанақа кўрқинчли ери йўк! Сиз ёзувчилар, ҳамма нарсани мураккаблаштиришни яхши кўрасизлар. – Карриган ўз фикрлари менга қаттиқ таъсир қилганидан мамнун бўлиб илжайди. Унинг товуши энди ишонарли, ҳатто масхараомуз жаранглари эди. – Очиғини айтганда, ҳаётда ҳамма нарса оддий ва табиий. Албатта, Риплей ўзининг «Тирик мўъжизалар» кўргазмасида кўрсатадиганлари бундан мустасно. Бор гап ҳақиқатан ҳам шу. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг.

Карриганнинг қувноқ товуши менга таъсир қилди.

– Сиз ҳақсиз! – дедим жаҳл билан. – Лекин сиз «Электр стулида қатл» аттракциониди кўрсатганларини эсингиздан чиқариб қўйгансиз, чоғи.

Карриган менинг кайфиятимни сезмади.

– Сиз ўз кўзингиз билан кўрдингизми! – қизиқиб сўради. – Лекин буларнинг ҳаммаси бўлмағур гаплар! Бунинг тўғрисида ҳеч нарса билмайдиган кишиларга мўлжалланган. Электр стулининг ўзини олайлик. Тўғри, ҳамма жойда: кинофильмларда, расмларда уни мана шундай дабдабали, кўрқинчли қилиб кўрсатишади. Лекин сизни ишонтираманки, у электр ўтказгич симларсиз, чамларсиз ҳақиқий стул. Асли ҳеч ким эътибор бермайдиган оддий ёғоч кресло. Мен қатл қилиш тартибини гапирмайман. Қатл тартиби чиндан ҳам оддий тарзда ўтказилади.

– Сиз... сиз қандай амалга оширилишини биласизми?

– Бўлмасам-чи? Мен ўз фаолиятимни «Синг-Синг» турмасида бошлаганман. Ўн икки йил!.. – кейин фахр билан қўшиб қўйди: – Ҳозир у жойда ўғлим ишлайди.

– Шунаками! Ўғлингиз ҳам полициячими?

– Йўк, у руҳоний, Турма бутхонасида.

Агар шу пайт телефон қаттиқ жирингламаганда, суҳбатимиз қаерга бориб тақалиши маълум эмасди.

Карриган ёзув столи олдига келди.

– Алло! Ҳа, ҳа салом... Ҳозир! – трубкани менга узатди.
– Сизни, бу Жо.

«Ҳозир нотўғри маълумот бергани учун кечирим сўрайди...» – ўйладим, лекин янглишмабман. Бизнинг қисқа суҳбатимиз тўлиқ ёзишга арзийдиган суҳбат бўлди.

– Қария, сенда ўн минг борми? – Жо ҳар галгидек ортиқча гапни аралаштирмай, бирдан мақсадга ўтди. – Эшитяпсанми? Менга зудлик билан ўн минг доллар керак! Жуда бўлмаганда беш минг!

– Эсингни едингми? Шунча пулни мен қаердан оламан?

– Хўп бўпти. Шундай бўлгани яхшидир. Гап бундай. Ўн олтинчи кўчада Гринвичдаги «Тиволи» кафесига кел. Бир соатдан кейин. Хайр. Ҳозирча! Албатта кел...

Мен унга шошилишнинг кераги йўқ, Лой Коллинзнинг айби йўқ, умуман «янгилик»лар бугунга етади демокчи эдим, трубкадан қисқа гудок эшитилди. Жин урсин! Энди ҳар ҳолда бу ердан кетишим учун баҳона бор эди.

– Биласизми, Карриган, афсуски бир соатдан кейин Гринвичда бўлишим керак экан.

– Машинада келганмисиз?

– Йўқ.

– Бўлмаса улгурасиз. Ер ости йўли шундай ёнгинамизда. Манхэттенгача тез боради, йигирма беш минутда. Мен ҳам бугун Кони-Айлендга бориш ниятидаман.

– Янами?

– Нима ҳам қила олардинг! Жиноятчи ҳамиша жиноят содир бўлган жойдан бошлаб қидирилади. Биз ҳозир қидирувни бошлаган жойдан нарига силжиганимиз йўқ.

Лекин ҳамма тахминлар...

– ...Нотўғри бўлиб чиқди, демокчимисиз? Сиз ҳақсиз. Ҳар ҳолда ўша ашёвий далилларнинг ўзи қолади. Биз ўша қотиллик қилган вақтда тўқ зангори костюм кийган ўрта яшар, ориқ, кўнғирсоч кишини қидирамиз.

– Янги тахмингиз борми?

Биз меҳмон билан йўлак устида хайрлашишга тайёр бир

пайтда тик туриб суҳбатлашар эдик. Лекин ҳаммага маълумки, энг қизиқ суҳбатлар мана шундай дақиқаларда бўлади.

– Биласизми... – дея Карриган ўйланқираб пешонасини силади. – Биринчи тахмин барбод бўлгандан кейин, қолганлари ҳам қандайдир асоссиз бўлиб кўринади. Мен музей кассирини жуда кўп ўйладим.

– Мисс Паризининими?

– Ҳа, Тўғрироғи унинг қайлиғи Чарлз Ларротини. Ундаги белгилар: бўйи, сочининг ранги, костюми, хатто... қўлқоплари ҳам қотилдаги аниқланган белгилар билан мос тушади. Гап шундаки, у официант. У ишлайдиган ресторанда ҳамма официантлар биз музейда топиб олган қўлқопга ўхшаган қўлқоп кийишади.

– Қотиллик бўлган куни уни қаерда бўлганини ҳам текшириш мумкинми?

– Текширдим. Кони-Айлендда бўлган. – Карриган савол беришимга йўл қўймай, давом этди. – Қайлиғи олдига кирган. Бир ўзи. Уни бир неча киши кўрган. Шу жумладан... Газетангизга интервью берган тиш врачини эсласангиз керак? Ўша музейда «тирик қўғирчоқ»ни кўрдим деган-ку?

– Ахир, бу ғирт реклама-ку?

– Биладан. Лекин аниқланишича, қотиллик бўлган куни шу одам музейда бўлган. Чарлз Ларротини ўша ерда икки марта кўришган.

– Бўлмаса, нима учун мисс Паризини ўзи ҳақида газетага ёзишларини, албатта, суратини ҳам босиб чиқаришларини илтимос қилган? Фикримча, ҳақиқий жинойтчи ўзини бундай тутмаса керак.

– У қиз шундай илтимос қилдими? – Сўзимни бўлди Карриган. – Қизиқ! Афсус буни менга сал илгарироқ айтмагансиз. Йўқ, йўқ! – У менинг нокулай аҳволда қолганимни кўриб кулди. – Бу факт ўз-ўзича ҳеч нарсага арзимаيدди. Бу ҳам эмоционал ҳолатга киради! Балки, мисс Паризинини матбуот ҳамда полиция тасодифий деб

ҳисоблайдиган гувоҳлар қаторига ўтиб олишни истагандир? Бунга сизнинг фикрингиз қандай?

– Қотил сакраб тушган дераза олдидан топиб олинган Кони-Айленд ходимининг значокига нима дейсиз?

– У мисс Парзининики бўлиши мумкин. Дарвоқе, негадир у значокини тақиб юрмайди.

Очиғини айтганда, мен эмас Парзинининг қайлиғи билан илк танишганимда унинг менга ёқмаганлигини эсладим. Ўша чоғлардаёқ пул ва буюмни ҳамма нарсадан ортиқ кўядиган бу киши ҳеч нарсадан қайтмайди, деган хулосага келган эдим. Мен ҳатто унинг қоматини, бўйига қараб шу эмасмикин деган гумонга ҳам бордим.

– Бўлмаса бу тахмин нима учун асоссиз бўлади? – сўрадим ундан.

– Мухим бир маълумот бор. Кассир музей кассасида кўп пул бўлмаслигини ҳаммадан ҳам яхши билиши керак.

– Лекин Губинернинг қандайдир бебаҳо аттракцион тўғрисида айтганлари-чи...

– Бекорчи гап! Ишончим комилки, янги аттракцион қариган Монтени ёш, гўзал Кэйзи Уайт билан алмаштиришдан бошқа нарса эмас.

– Шунақами? Сиз бунга ишонасизми? Сизни табриклайман, Карриган! – дедим кулиб. – Кўриб турибман, сиз ҳам ҳис ва туйғулар хуружига тарафдор бўлар экансиз. Бу гал сиз Губинерга ишонмасангиз, бунда сизга тамоман қўшиламан, субъектив антипатия ҳиссиётга асосланган.

Карриган паришонлик билан илжайди.

– Йўқ! Сиз «Оға-ини Дани ва Компания» фирмаси тўғрисида эшитганмисиз.

– Биринчи марта эшитяпман.

– Бу фирма қарз олишга қобилиятли шахслар тўғрисида маълумот беради. У банклар ҳисобига яшайди ва, асосан, уларга хизмат қилади. Лекин бизлар ҳам кўп вақт уларга мурожаат қиламиз. Фирманинг Губинер тўғрисидаги маълумотларига қараганда, у доимий равишда тўлов мажбу-

риятларини бузади, музей бир неча марта гаровга қўйилган, унинг хўжайини пулга жуда мухтож, банкда унинг пул миқдори фақат уч хонали сондан иборат. Кўрдингизми, Губинернинг иши яхши эмас. Албатта, қотиллик туфайли бўлган шов-шув бирмунча пайт яшаб туришига имкон беради. Кейинги кунларда музей яхши пул топмоқда. Лекин бу вақтинчалик даромад. Кўп ўтмасдан Губинер яна кийналиб қолади. Агар унинг ҳақиқатан ҳам даромад борасида ошиғи олчи бўлганда эди... Истикболи йўқ. Буни «Оға-ини Дани ва Компания» фирмаси дарров пайкаб олади. Пул деганда ўзини томдан ташлайди улар. Сира янглишмайдилар. Гап шундай, Мак Алистер, – Карриган суҳбатини якунлади. – Губинернинг бошидан ўтказган кўнгилсиз воқеалари, Монтеронинг фожиали ҳаёти, Лой Коллинз ва синглисининг фожиали тақдири, мисс Паризинининг оғир турмуши, буларнинг ҳаммаси қотилликка ҳеч қандай алоқаси бўлмаган кишилар ҳаётининг хусусий томонлари!

ХІІІ БОБ. ЯГОНА ЧОРА

Унча катта бўлмаган «Тиволи» ресторани остонасидан ўтиб улгурмасимданок Жо менга отилди. Мен унинг ҳаяжонланганини сездим ва менга қандайдир имо-ишора килганига эътибор бермадим.

«Маҳкам бўл, азизим! – ўйладим ичиқоралик билан. – Ҳозир сенга эрталаб менга айтган ҳайратда қолдирувчи янгилигинг нима бўлганини айтиб бераман...»

Мен залнинг ўртасида тўхтадим ва Жонинг тирсагидан ушлаб унга дилсиёхлик-ла дедим:

– Жо Кэсиди, мен сизни алдамчиликда айблайман! Аввал сиз менга Лой Коллинз тўғрисида нотўғри маълумот бермоқчи, кейин мендан ўн минг доллар ундирмоқчи бўлдингиз...

– Жим бўл, эшак! – шивирлади Жо кулоғимнинг тагида, кейин уялгандан кизариб кетганча илжайиб давом этди, –

Таниш, Мак. Бу мис Уайт. Мисс Кейзи Уайт...

Мен эндигина бежирим киз ўтирган стол ёнида турганимизни сездим. Агар Жо унинг исмини айтмаганда, албатта, мен танимас эдим. Жин ургур! Қачон у билан танишиб олди? Унинг кўзлари коп-қора, қошлари ўсиқ ва майин эди. Ундан кўз узиш қийин эди. Худди мана шу қошлар унинг юзларида меҳрибон ва кўнгилчанлик ифода қилар эди. У ўзини эркин тутар, унинг уялиши ясама ва ноқулай эмасди.

– Ё худо, кўришсангиз-чи, ахир, ваҳший!

Мен эсимни йиғиб олиб Кэйзи Уайтнинг қўлини сиқдим. Мен уни хурсанд қилмоқчи бўлдим. Мен стулга ўтириб, гап бошладим.

– Сиз билан танишганимдан жуда хурсандман, мисс Уайт. Бунинг устига сизга ёқимли янгилик ҳам айтаман. Биласизми, акангиз...

Лекин Жо кўполлик билан сўзимни бўлди:

– Ҳа, ҳа! Мак! У айбдор эмас. Мисс Кэйзи ҳаммасини билади. Биз эрта билан Лойнинг олдида бўлдик, у ҳаммасини айтиб берди.

– Шунақами! Демак, ҳаммасини биласиз? Бўлмаса мен сизни чин қалбимдан табриклайман!

Лекин Жо менинг қўлимни силтаб ташлади:

– Шошма, Мак!

Мен хайрон бўлиб, дўстимга қарадим. Одатда асов отдек бир жойда ўтира олмайдиган Жо ўзини ҳозир беҳад босиқ ҳолда тутар эди. Тунд, камгап ва нимадандир уялгандек эди у. Яна мен Кэйзи томонга қарамаётганини ҳам сездим. У сездирмасдан пешонасига тушган паришон сочларини ётқизмоқчи бўларди.

– Биласанми, Мак, гап шундаки, Лой Коллинз билан Кейзини, яъни мисс Кейзини эртага хорижий фуқаролар билан ишлаш полиция бошқармасига чақиртиришган...

Э, худо қандай қилиб эсан чиқарардим! Карриган бу тўғрида гапирган-ку.

– Хўш-хўш, тушунарли. Демак, сен менга телефон қилганингда гаровни назарда тутгансан-да... Ҳм. Ўн минг...

Мен ўйлаб қолдим. Бунақа пул менда ҳам, Жода ҳам йўқ, ҳеч қачон бўлмаган.

– Балки, РГКдан сўрарсан? – деди Жо, қатъиятсизлик билан ва Кэйзига тушунтирди. – Бу бизнинг хўжайинимиз. Макнинг фронтдош ўртоғи. Миллионер.

«Фронтдош ўртоғи...»

Мен бир зум кўзимни юмдим ва ўртоғим Рэнд ҳамда ўзимни Францияга десант тушириш пайтимиздаги ҳолатда тасаввур қилдим. Бу вақтда барчамиз Француз қирғоғига келиб тақалган эдик. Бизлар атака сигнаolini кутар, ҳаммамиз барча солдатлар ҳис қилганидек, асабий қалтирар, бирор кулгили воқеани айтиб, ичак узилгунча кулиш хоҳишида эдик. Янги орлеанлик, узун бўйли, сарик рота котиби ўз кўркувини яшпрмаган ягона шахс эди.

– Нималар бўляпти ўзи? – дерди у гоҳ биттамызга, гоҳ иккинчимизга қараб. – Мен йиғлашни билмасам ҳам жанг қилишдан қочмайман. Аммо шу сувга сакрашларингиз чатоқ. – Бу пешонангга милтиқ тираб отиш билан баробар.

Унга жавобан ҳазиломуз кулги билан жавоб беришарди.

– Лангарни ушлаб ол, йўқолиб қолмайсан...

– Сен бизларга кўп ачинаверма, иложи бўлмагач, котибсиз ҳам яшайверамиз.

Кейин атака бошланди. Тўплардан шунақанги ўқ отилдики, кулоқларни қоматга келтирди. Қаердандир осмонга ракета учди. Солдатлар жон талвасасида барча кемалардан ўзларини сувга ота бошладилар. Совуқ кўкракни қисар, нафасни бўғарди. Сув белдан келар эди. Гоҳида одамлар сувга шўнғиб кетар ва кўзларини пирпиратиб сув юзасига чиқар эдилар. Ярадор бўлганларни куч билан душман томондаги қирғоққа олиб чиқардилар. Улар тинимсиз бақиришар, баржа томонга ўзларини отишар эди. Ўлганлар ўша заҳоти чўкиб, кўринмай кетар эди. Ҳамма жойда тўнкарилган каска, қутқариш белбоғлари, яшиқлар

сузиб юрарди...

Сариқ котиб, Рэнд ва мен автоматларимизни юқори кўтарган ҳолда ёнма-ён борар эдик. Қирғоқ яқинлашиб қолди, лекин бирданига... ўпқон! Сувдан шўнғиб чиқиб, фақат сариқ котибни кўрдим. Сув унинг бўйнича келар, лекин у оёққа босиб турарди. Рэнд йўқ... Котиб менга ниманидир қичқириб, автоматини берди-да, чуқур нафас олиб, сувга шўнғиди. У Рэнднинг ёқасидан ушлаб юзага чиқди.

Маълум бўлишича, уста сузувчи Рэнд қоқилиб кетиб автоматини кўлидан тушириб юборибди ва уни қидириб, топиш учун шўнғибди. Чўкишни сира ҳам хаёлига келтирмаган экан.

Котибнинг оти Гардон Ли эди. Икки йил олдин у «Глоб»га келган эди. Унинг тинчлик вақтидаги касби-кори, ҳарбийдаги вазифасига сира ўхшамасди. У тинчлик пайти автобус кондуктори бўлган экан.

– Ҳа, ҳа, эсимда бор! – деди унга Рэндольф Грейтс кичкина. – Ўша вақтда сиз автоматимни сувдан олишга халақит бергансиз, сизга мен чўкиб кетаётгандек бўлиб туюлганман. Ҳа, ажойиб пайтлар экан! Лекин сизнинг илтимосингизга келсак, сизни хафа қиларманми деб ўйлайман. Ҳозир сизга мос келадиган бирорта ҳам бўш иш жойи йўқ, Сира ҳам...

Мен кўзимни очдим.

– Йўқ, – дедим Жога, – РГКга айтишнинг фойдаси йўқ. Бошқа йўл қидириш керак.

– Йўл бор... – деди Жо бошини куйи солиб секин. – Биз ҳозир шу тўғрида гапираётган эдик.

– Йўқ, йўқ! – Кейзи кафти билан юзини беркитиб, калласини қимирлатди. – Бу ақлсизлик! Мен бунга рози бўла олмайман.

– Нима учун? – Афтидан, Жо бу саволни биринчи марта бераётгани йўқ эди. Унинг товуши қандайдир ғамгин ва маҳкумона эшитилар эди.

– Сиз ахир мени яхши билмайсиз! Кейин бу... бу ваҳшийлик. Йўк, бу сира ҳам мумкин эмас! Мен сиздан бундай фидойиликни қабул қила олмайман.

– Фидойилик!? Мен ахир қувонч билан... Э, худо нима деяпман! Мени кечиринг, Кейзи, лекин мени сизнинг иложсиз аҳволингиздан фойдаланяпти деб ўйлаш мумкин, чунки... чунки... Лекин ҳақ сўзим, бу фақат расмият, Мақдан сўранг! У ҳам мен айтган гапларни айтади!

– Қария, сен мени эндигина келганимни эсдан чиқарган бўлсанг керак... деб гап бошлаган эдим, ҳеч ким кулоқ солмади.

– Йўк, мистер Кэсиди, керак эмас. – Қиз қўлини Жонинг қўли устига қўйди ва ерга қаради. – Мен сизнинг яхши ниятларингизга ишонаман ва жуда миннатдорман, лекин ишонинг, менга шундоқ ҳам яхши.

Кейзининг бу хилда қарашидан Жо тамоман ўзини йўқотиб қўйди. У қизариб кетиб, қизга бир сўз ҳам дея олмади. Улар бир-бирларига шунчалик берилиб, қандайдир қизиқ суҳбатга киришиб кетган эдиларки, менинг борлигимни ҳам унутиб қўйишгандилар. Кейзининг қўли ҳали ҳам Жонинг қўли устида ётар эди...

Мен ўзимни бу ерда ҳозир ортиқча эканлигимни ҳис қилдим. Лекин жимлик қанчалик узоққа чўзилса, бу жимликни бузиш мен учун шунчалик ноқулай эди. Мен йўталдим ва менинг товушим уй сокинлигини бузиб, жуфтлар ҳаловатидаги сеҳрга ҳалақит берди. Жо тикилган кўзларини олиб қочиб, мижжа қокди. Кэйзи бўлса, қўлини тортиб олди.

– Хўш, қанақа йўл топдинг!? – сўрадим кўполлик билан. Гўё ҳеч қандай ғаройиб суҳбат ва кўзни сузиб қарапшлар, узоқ жим қолишлар бўлмагандек.

Жо менга жавоб беришдан олдин мен уни тўғри тушунишимга ишонч ҳосил қилмоқчидек бўлиб менга тикилди.

– Никоҳ! – деди у. – Мен мисс Кэйзига..., яъни агар у

америкаликнинг никоҳига ўтса, ўз-ўзидан Қўшма Штатларнинг фуқароси бўлиб қолиши мумкинлигини тушунтирдим. Шунда унга ҳар қандай хорижийни назорат қилувчи полиция қўрқинчли бўлмай қолади. Албатта мен ҳақиқий никоҳни назарда тутаётганим йўқ. Айтмоқчиманки, Кэйзи... мисс Кэйзи ўз ҳаётини ихтиёрсиз равишда бирор шахс билан боғлаб қўйишга мажбур эмас. Бу ёлғондакам никоҳ. Аммо Репо шахрида никоҳни бузиш қийин эмас, фуқаролик ҳукуки эса унда бир умрга қолади. Тушуняпсанми мени, Мак?

Мен тушунмаяпманми? Албатта, тушунаяпман! Энди менга ҳамма нарса аниқ эди. Никоҳ оғир аҳволдан қутулишда энг табиий ва энг яхши усул. Лекин бу Кэйзининг ҳозирги руҳиятига тўғри келмасди. Жога зимдан бир қараган кишига кизни қаттиқ севиб қолганини билиб олиш қийин эмасди.

Мен гап бошладим. Умрим бино бўлиб, мен бунча кўп ва маънодор қилиб гапирмаганман, денг! Аввал Жо менга хайрон боқиб кулоқ солди, кейин Кэйзига тикилди, унинг ҳозирги руҳиятини кузата бошлади. Қиз ҳеч нарсага қарамай жим турар, мен бўлсам тинмай гапирар эдим...

– Ҳўш, Леон нима бўлади? – сўзимни бўлди қиз шижоат билан.

Биз уни ишонтириб қўйганимизни тушундик. Жо нимагадир шошиб, менинг зажигалка ва тамакиларимни ўз чўнтагига сола бошлади.

– Мен Кэйзи тўғрисида дўстим терговчи билан гаплашиб кўрамай. Бундан ташқари, у мени ишонтириб айтдики, котил топилиши билан хорижий фуқароларни назорат қилувчи полиция Лой Коллинзни тинч қўяр экан. Менинг ўйлашимча, бу тезда ҳал бўлади.

– У ковлайвериб бирор нарса топдими? – сўради Жо.

– Ҳа, нимадир борга ўхшайди, – мен ёлғон гапирдим. – Жин урсин! У билан кўришишга кечикяпман. Кетдим! Сиз вақтни бой бермай эртанинг ўзидаёқ Гудзоннинг нариги

XIV БОБ. Негрга тегиз

томонига⁵⁸ ўтинг. Қўшни штатда ҳеч қандай расмийлик талаб қилинмайди, У жойда сизни бир зумда никоҳлаб қўйишади...

Мен шу куни кечкурун ўзимнинг «бўйдоқларга» хос сокин кулбамда, нимадандир дилгир ва ўзимни беҳад ёлғиз, нотаовн сезар эдим.

Бирмунча вақтдан кейин Жо кириб келди. Ҳарҳолда, нима учундир унинг, албатта, қайтиб келишига ишонар эдим. Ҳатто нима тўғрисида гапиришини ҳам билардим.

Мен янглишмаган эканман. У Кэйзи тўғрисида, унга бўлган муҳаббати ҳақида гапирди. У кекса оламдек азалий ва ҳар гал қўшиқдек жаранглайдиган сўзларни гапирди. Мен унинг сўзларини қайтармокчи эмасман, нима кераги бор?

XIV БОБ. НЕГРГА ТЕГИЗ

Кутганимиздек, «Глоб»нинг янги умидидан ҳеч нарса чиқмади. Бунга кўп нарса халақит берарди: сайлов олди кампанияси ва ҳаммага маълум жоҳил, авлод-аждоди Грейтслар концерни билан алоқадор бўлган, эътиборли молиявий зўравоннинг «фазилатлари»ни кўкларга кўтариш, кейин бутун мамлакатни ўз мулкига айлантириб қўйган АҚШнинг йирик мева кампаниясини айблаган кичкина латин америкаси мамлакатига таҳдид солиш... Қисқаси бизнинг газетамиз «Тўғри далиллар!» тамғаси билан чиқаётган бўлса ҳам, қилинадиган ишлар эскича эди. Баъзи бир фактлар тўғрисида индамасак, бошқаларини бўрттирардик, учинчиларини ўйлаб топар эдик. Ҳар ҳолда ўша кунлари менинг хужжатли қиссам Грейтс кичкина ўйлаб топган қилмишларини эслатиб турар эди. Қиссанинг бошланиши «Глоб» газетасининг якшанба сони иловасида босилиб чиққан эди. Қиссани мен «Қўғирчоқлар орасидаги қотиллик» деб номлагандим. Биринчи бобларида газетхонни

⁵⁸ Гудзоннинг нариги томони – Нью-Йорк яқинида Гудзон дарёсининг нариги томонида Нью-Джерси штати бор.

асосий воқеалар, иштирок этувчи шахслар билан таништирдим. Уларнинг орасида полиция инспектори Карриган асосий ролни ўйнар эди. Асарнинг биринчи боблари чиққан вақтда автор ҳам, ношир ҳам бу қисса қандай ривожланиши, нима билан тамом бўлиши тўғрисида тўлиқ бир тасаввурга эга эмас эди. Ана шундай шароитда давомли қиссани эълон қилиш эҳтиётсизлик эканини мен яхши тушунардим. Аммо шу қалтис шароитнинг ўзи мени олға ундарди. Мен Рамон Монтеронинг фожиали ҳаёти тўғрисида элга ҳақиқатни сўзлаш учун мистер Рендольф Грейтс кичкина томонидан енгилтаклик билан берилган имкониятдан фойдаланмоқчи бўлдим.

Рэнд, афтидан, менинг шу дунёда борлигимни тамом эсдан чиқарган. «Глоб» газетаси якшанба сони иловасининг редактори бўлса (дарвоқе, у менинг бу ишимга жуда лоқайд қарар эди) мен бошлиғимизнинг шахсий топшириғини бажараётганимни била туриб, мени безовта қилмасди. Лекин бу менга қўл келарди. Шу имкондан фойдаланиб, мен жинойтнинг сирли ҳолатларини синчиклаб ўрганар, жинойтга дахлдор кишилар билан танишишга ўзимни бағишлай олардим.

Шуни айтиш керакки, Карриган ўзининг хотиржамлиги билан мени ҳайрон қолдирар эди. Муваффақиятсизликлар уни таъвишлантормас ва умидсизлантормасди. У ишнинг муҳим томонларини синчиклаб ўрганишни давом эттирарди. У кўпроқ ашёвий далиллар, янги-янги мураккаб лаборатория текширувларини кўздан ўтказарди, қотиллик содир бўлган куни музей яқинида бўлган ўнларча кишилар қаттиқ сўроқ қилинмоқда эди.

– Ёшлигимда – суҳбатлашган бир полиция инспекторнинг гапларини ҳали ҳам эслайман: «Биринчи муваффақиятсизликка учраганимда калаванинг учини йўқотиб қўйиб, нима қилишимни билмай қолганман. Йиллар ўтиши билан мен шу нарсага амин бўлдимки, агар тергов тўғри криминалистика қонунларига биноан олиб

борилаётган бўлса, ҳар бир чиқариб ташланган хабар охири муваффақиятга бўлган ишончни оширади. Ҳар гал тергов пайтида биз тажриба орттирамиз ва қайси йўлдан юрмаслик кераклигини билиб оламиз».

Масаланинг бу тахлитда кўйилиши мени ҳеч ҳам илҳомлантормасди. Карриганнынг расмиятчилик фаолиятини кузатиш мени зериктирарди. Мен ажойиботлар паркига тез-тез бориб турар, у жойдан ҳужжатли қиссам учун ҳамиша бирор қизиқ маълумот топар эдим.

Дўстим Жони деярли кўрмас эдим. Кундалик репортёрлик иши унинг кўп вақтини олгани учун эмас, балки Кэйзи билан ажралмас дўст бўлганлари учун мен хурсанд эдим. Мен уларга халақит бера олмасдим.

Тан олишим керакки, Жосиз мен Кони-Айлендда жуда қийналардим. У ерда илгаригидек йўлни топа олмасдим ва оломоннинг шовқини, бақирикдан гаранг бўлиб, ажойиботлар орасида адашиб юрар эдим. Интилганга толе ёр деганларидек, толе ёр бўлди. Фурсат ёрдам берди.

Бир кун қандайдир томошахонанинг олдида жарчининг бўғиқ овози эшитилди.

«ХОНИМЛАР ВА ЖЕНТЛЬМЕНЛАР!

ЎЗ ҒАНИМИНГИЗНИ ЎЛДИРИНГ! У СИЗДАН
ЎЧЕНИ ОЛМАСДАН ОЛДИНРОҚ ЎЛДИРИНГ! ЎЗ
ДУШМАНИНГИЗНИ ОЛДИНРОҚ ЎЛДИРСАНГИЗ,
ҲАМИША СИЗГА БАХТ ЕР БЎЛАДИ УНИ ШУ ЕРДАН
ТОПАСИЗ... ЁВИНГИЗНИ ДАФ ЭТСАНГИЗ, ОСОЙИШТА
ЯШАЙСИЗ!»

Мен бу ерда – Кони-Айлендда сўзнинг қудратли кучига бир неча марта ишонч ҳосил қилганман. Мен жарчининг нима деяётганини, қандай душманлар тўғрисида гапираётганини билишни жуда-жуда истардим. Шунинг учун тирсакларим билан ўзимга йўл очиб, товуш келаётган томонга сурила бошладим.

Афсус! Бу энг оддий тир эди. Тўсиқ олдида ҳаво билан отиладиган бир неча милтиқ ётар эди. Томошахонанинг ичида ярқироқ тунука нишон қўйилган эди. Мен тикилиб караб, унинг нима эканлигини дарров пайқаб олдим. Жарчилар «ўлдириш»га чақирган «душманлар» эди. Улар жуда кўп, ҳамма дидларга мосланган душманлар! Ёпиқ фабрика дарвозаси тасвиридаги «ишсизлик» нишонига ўқ тегизилганда, у очилиб кетади. Мўлжалга тегизсангиз, негрми, ё кук-лукс-кланми, миршаб ёки ўғримми шу захоти ўлади-ю, ағдарилиб тушади, ё дорга осилиб қолади, ё дўзахга ағдарилади. Бу нишонлар орасида «юқори баҳолар», «солиқлар» ва насяга сотилган мол учун ҳақ йиғувчининг манфур тасвири. Бунда Кремль девори орқасидан пилиги ёник бомба тутган «Москва қўли» ва букри кампир тасвиридаги «омадсизлик» рамзи, фашизмнинг манфур юзи ва қирғий бурунли яҳудий ва «адолатсизлик» дея ном қўйилган нишон (унга ўқ тегизилганда нечундир пул ёғилар эди)...

Йўқ, чақирувчи алданмаган эди. Бу ерда паркка келган ҳар бир кишининг кўзи тез илғамайдиган ҳамма нарса бор эди. Мен кузатиб турдим ва навбатдаги мерган қайси нишонни тез мўлжаллашини билиб олишга уринардим. Қизик, аммо ўша мерганни тезда аниқлай олмас эдим.

Мана шинам кийинган ёши қайтиб қолган бир киши келди. «Албатта, — ўйладим, — бу «юксак солиқ»қа ёки «рақиб»га отади. Лекин у кетма-кет энг юқори баҳо қўйилган мол сони гўштига ўқ узар эди. Бу «кимматчилик» белгиси бўлиб, ҳар гал нишонга тегизилганда нарх бир оз тушарди... Хўш, бу одамнинг ўзи ким? Ишсизми? Эҳтимол. Албатта, дўкондор эмас? Балки биржа даллолидир? Мана кимдир «Москва қўли» нишонига ўқ узмоқда. Мерганнинг юзи кўришмайди. Оёқ кийими чириб кетган, чўнтаклари осилиб кетган эски костюм кийган. Фашистми? Собик

гитлерчилар⁵⁹ мамлакатларидан бўлган эмигрантми?

Йўқ! Бундай одамлар Штатларда ёмон кун кўрмайдилар. Албатта, бу ҳамма оғир кунлар учун Москва айбдор деган фикрни калласига жойлаб юрган калтафаҳмлар, албатта.

Мана шундай фақирона томоша фикрлашга мажбур килишига ҳайрон қоласан. Лекин худо ҳаққи «душманингни ўлдир» тири Америка Қўшма Штатларидан сиёсий кайфият чалкашликлари тўғрисидаги ҳар қандай лекциядан ҳам аниқроқ эди.

...ДУШМАНИНГИЗ СИЗНИ БИР ЁҚЛИ ҚИЛМАСДАН
ОЛДИН УНИ ЎЗИНГИЗ ЎЛДИРИНГ – деб чақирар эди
чорловчи.

Тир тўсиғи олдиға ташвишли кишилар келишарди... Солдатлар ва қизлар, кексалар ҳамда ўспирин йигитчалар, негрлар ва оқ танлилар, қайғули кишилар ёки ўз хиссиётларини нотабий кулги, бепарволик ниқоби остиға яширган кимсалар. Ҳар гал улар мўлжалға тегизганларида гўё қалбларидаги юксак ниятлари амалға ошгандек бўларди.

Барча мўъжизаларни одамлар яратишарди. Оддий одамлар, менинг ватандошларим...

Худди мана шу жойда, мазкур бобнинг бошланишида биз айтган тасодиф юз берди. Ҳарҳолда, бу тасодифми, тасодиф эмасми, аниқ билмайман. Афсуски, мамлакатимда бундай ҳодисалар тез-тез бўлиб турарди.

Бир неча томоша талаблар, шу жумладан, мен ҳам, тинмай сақич чайнаб негр тасвирига ўк отаётган олифта йигитни кузатиб турар эдик. Кетма-кет муваффақиятсизликдан хафа бўлган йигит милтиқни

⁵⁹ Гитлер – (Ҳитлер) (ҳақиқий фамилияси Шиклгрубер) Адолф (1889-1945) – Германия фашистик давлати бошлиғи (1933-йилда рейхсканцлер бўлган, 1934-йилдан бу мансабни президент лавозими билан бирлаштирган), фашистлар национал-социалистик партиясининг фюрери (дохийси; 1921-йилдан). Германияда оммавий фашист режимини ўрнатган. 2-жаҳон урушини бошлаш, СССРға ҳужум қилиш (1941-йил июнь) талаббускори. Совет қўшинлари Берлинга киргач, ўз жонига қасд қилган. Нюрнберг суд жараёнида асосий ҳарбий жиноятчи деб топилган.

тўсиққа ташлади ва кескин бурилиб ўн уч ёшлардаги негр кизига дуч келиб қолди. Қиз сут шишаси кўриниб турган сумкаси билан одамлар орасидан ишонч билан ўтиб борар эди. Ўз «душмани»ни ўлдира олмаган йигит аламини ундан олмоқчи бўлди, кутилмаганда кизнинг пешонасига шартиллатиб чертди.

– Қора моховга ахир тегиздим-ку! – Кулди у менинг караб турганимни кўриб.

Мен индамадим. Ўгирилиб кетмоқчи бўлган эдимки, киз ўзини хафа қилган кишига ташланди ва йигитнинг болдир суягига чунонам ўхшатиб тепди. Йигит бақириб, бир оёқлаб сакрай бошлади. У ғазабланиб кетиб, кизнинг калта, тикка-тикка бўлиб кетган сочига ёпишди. Кичкина негр қизни қутқариш учун бир неча киши ёрдамга шошилди. Шар сотувчи, ориқ кампир, мен... Ҳа, мен ҳам ҳатто, унинг олдига келдим. Унчалик тез ва катъий бўлмаса ҳам, ҳар ҳолда, унинг олдига келдим. Жабр кўрган йигитнинг ҳам «тарафдор»лари топилди. Улар бақириб сўкинишар, кичқиришар ва қизга ўдағайлашар эди. Юзаки қараганда улар кўпчилик эди, лекин улар қўлларига эрк бермасдилар, чунки четда индамай турган кишилар бирор ҳодиса юз берса, калтак еб қолишларини яхши тушунардилар.

– Юр, – дедим қизга, – кузатиб қўяман.

– Қўйинг! – У оппоқ тишларини кўрсатиб кулди. – Мен улардан сира ҳам кўрқмайман, бу ерда миллионта ўртоғим бор!..

– Шунаками! Демак, мен бугун миллионер қиз билан танишибман-да?

Қиз шарақлаб кулиб юборди. Биз ёнма-ён юриб, суҳбатлашар ва ҳазиллашар эдик. Мен унинг қўлидан ушлаб олганим кулай эди, чунки оломон бизни кўпинча ажратиб юборарди. Лекин мен бундай қилмадим, бунга ўзимни мажбур қила олмадим! Ҳа! Энди буни ўйлаш ҳам менга уят. Лекин қиз қора бўлгани учун мен унинг қўлини ушламадим: балки, биров уни менинг қизим деб ўйлаши мумкин!

Кўп ўтмай қиз тўғрисида ҳамма гапни билиб олдим. Унинг отаси шу ерда ишлайди, у кўпинча отасига нонушта олиб келади. У актёр. Қизнинг оти Луиза! Луиза Брайан, лекин уни Лу деб аташлари ёқади. Ўн уч ёшда, ҳозирча мактабда ўқийди, кейин, албатта, ўқитувчи бўлади. Мен нима иш қиламан? Китоб ёзаман? Лекин эртақ ёза олмайман. Йўқ? Нега? Бу жуда осон-ку, лекин жуда қизик бўлиши керак! Уларнинг уйлари қаршисида иккита жаҳон чемпиони яшайди, биттаси тўсиқлардан сакраб чопиш бўйича, иккинчиси сузиш бўйича. Рекорд қўйган. Улар жуда таманно! Худди, Африка элчиларига ўхшайдилар. Қандай? Наҳотки билмасам?! Африка элчилари Вашингтоннинг оқтанлилар яшайдиган районида туришади, Қўшма Штатлар президентининг ўзи улар билан қўл беришиб кўришиши керак. Бўлмаса, Америка билан Африка ўртасида уруш чиқиб кетиши мумкин. Унинг ўзи бу йил мактабда узунликка сакраш бўйича биринчиликни олди, уни коллежга қабул қилишлари мумкин. Агар мамлакат чемпиони бўлиб қолса, ҳар қандай университет уни бепул қабул қилар эди... Ниагара шаршарасида бўлганманми? Йўқ! Бу мумкин эмас. Ахир мактабда мисс Карлсон бу жаҳондаги энг гўзал жой, ҳар бир америкалик бу билан фахрланиши керак, деган-ку! Балки, мен чет элликдирман! У – Лу университетни тамом қилиши билан, албатта, Ниагара шаршарасини кўргани боради.

– Хў, Қўшма Штатларнинг байроғи хилпираб турган жойни кўряпсизми? – сўради Лу менинг сўзимни бўлиб.

– Ҳа, – дедим, – кўряпман.

– Шу байроқнинг остида отам ишлайди, – деди қиз фахр билан.

Унга жуда яқин келганимиздан кейингина у томида иссиқ ҳавода қилт этмай осилиб турган мамлакатим байроғи ўрнатилган, ярқироқ бўёқли ёғоч томошахона эканлигини кўрдим. Бу машҳур «Негрға тегиз» ажойиб сайлгоҳи эди. Америкадаги жуда кичкина ярмарка ҳам бу ердаги

томошагоҳсиз ўтмас эди. Биз томошахонага яқинлашиб борганимиз сари жарчиларнинг шовқинлари орасидан битта жарчининг товуши ажралиб борар эди.

НЕГРГА ТЕГИЗИНГ! ХОНИМЛАР ВА
ЖЕНТЛЬМЕНЛАР, АҲМОҚ НЕГРГА ТЕГИЗИНГ ВА БИР
ШИША АЪЛО НАВ ВИСКИ ОЛИНГ! АМЕРИКА
ТОМОШАГОҲИДА «НЕГРГА ТЕГИЗИНГ!» УЧТА
КОПТОК ЭЛЛИК ЦЕНТ! ФАҚАТ ЭЛЛИК ЦЕНТ ВА БИР
ШИША ВИСКИ СИЗНИКИ! АМЕРИКА
ТОМОШАХОНАСИ...

Биз томошахонада ёнма-ён ўтирган эдик. Бизга ёғоч тўсикдан қилинган туйнук ортидан ўзига хос тирда отаётган негрнинг боши кўриниб турар эди. Унинг оқ бўёқ чапланган юзлари катта оқ тиши, кулоқларигача чўзилган кўзлари ва қип-қизил чаккаси жуда кулгили кўринарди. Негр нималардир деб бақирар, кўзларини олайтирар ва калласини камзули ичига тортар эди. Тўсикнинг олдидаги токчада арзон виски шишалари терилган. Жикка терга ботган тўлачадан келган жарчи, бақиришдан тўхтамасдан олдидан ўтаётган одамларга копток чўзар эди.

– Бир оз кутишимиз керак бўлиб қолди, – деди қиз, бир нарсани сезгандек, – келинг, бир четга ўтайлик. Ҳозир халакит бериб бўлмайди. Шу ердан яхши кўринади.

Мен ҳеч нарсани кўрмасдим. Тўсикнинг олди илгаригидек бўм-бўш. Одамлар томошахонанинг ёнидан ўтар экан, албатта қадамини секинлатарди. Шунга ўхшаган томошахона ҳеч кимни ҳайрон қолдирмасди. Бунинг устига кони-Айлендда бу хил томошахоналар бир нечта эди. Лекин қандайдир қизиқ кийинган қишлоқи, ўнг ва чапга анграйган ҳолда кўрқа-писа қадамини секинлатди. У бўш қолган виски шишаларига ҳайратомуз боқди.

Кичкина Лу оғзини беркитиб пичирлади.

– Бу Пит, Пит! – деди у шивирларкан. Мени имлаб ўзи

томон энгаштирди. – У одамларни қизиқтирарди. Ух томошанинг қизиқлигини қаранг. Ҳар гал бир янгиликни ўйлаб топади...

Шунда мен бу томошанинг маъносига тушундим. Кўз олдимда «Қишлоқи йигит» асари кўйиларди. Ажойиб актёр ўйнар эди. У ўз ролини жуда ҳам берилиб ижро этарди. Йўлдан ўтаётган кишилар ихтиёрини у тезда ўзига жалб этарди. «Тарбия кўрмаган» қишлоқи йигитнинг ҳаракатлари беҳад қизиқарли. У атрофга шубҳа билан аланглаб, камзули тугмасини ечди. Инглиз тўғнағичини ечиб ич чўнтагига кўлини тикди. Унда яшил лента билан ўралган ҳамён бўлиб, у йўғон занжир билан камзул астарига боғланганди. Йигит ўз ҳаракатини томошабинлардан яширмоқчи бўлар эди-ю, аммо ҳамма қилмишларини одамларга аён этиб «бекитар» эди. Ниҳоят, у жарчига бир неча букланган доллар қоғозларини узатган пайти тўсиқ олдида анчагина одам тўпланиб қолган эди.

Томошабинга маълум ҳар нарсага анграйса, актёр бу дамларда бунча қизиқиш уйғотмайди. Бу эса бир неча секундда шунча кўп одамни тўплаб олдики, биз Лу билан томошахонанинг ёндеворига сиқилиб қолдик.

Йигит узок вақт шубҳаланиб пул қайтимини санади. Тангалардан бирини, ҳатто одамларни ҳайрон қолдириб, тишлаб ҳам кўрди, кейин қалбаки эмасми дегандек ўнг ва чап томондагиларга кўрсатди. Ҳазил ва кулги борган сари зўрайди. Жарчининг товуши эшитилмай қолди. Ниҳоят моҳир фокусчи учта коптокни олиб, ишга киришди. У узок мўлжалга олди, кўл ишораси билан одамларга ҳалақит бермасликка ундади. Йигит бир неча марта кўлини силтади-ю, лекин коптокни отмади. Унинг юзлари жуда жиддий ва қўрқинли эди. Мен ҳаммага кўшилиб ростакамга кулар эдим. Биринчи коптокни қандайдир ўнғайсиз равишда тўғридаги бир хотинга отди, аммо мўлжалга тегизди. Оломон кўтарган қий-чув унга далда берди. Иккинчи коптокни отишда ҳам шу хил мўлжал олди. Негр тўхтамай бакирар ва коптокни ўзига

тегизмаслик чорасини кўриб калласини тинмай айлантитар эди. Қарангки, иккинчи копток ҳам тегди. Одамлар шовқин солишарди. Ҳамма бақирар, ўзича ҳар ким маслаҳат қилиб «қишлоқига» ёрдам бериш истагини билдирарди. У учинчи копток отиши олдидан ҳамма жимиб қолди. Чорловчи ҳам жим бўлиб, гоҳ негрға, гоҳ «қишлоқи йигитға» тинчсизланиб боқарди. Негрнинг юзи тердан ялтирарди.

– Йўқ, сэр! Бу гал тегизолмайсиз! Йўқ, сэр!

«Қишлоқи» учинчи марта ҳам нишонға тегизиб, бир шиша виски ютганида, оломон шундай ҳам шовқин кўтардики, бундай қийқириқ фақат бейсбол⁶⁰ майдонида бўлар эди. Мен ҳам бақирдим. Шу жойда, кўз олдимда мўъжиза содир бўлди. Чорловчига пул ушлаган кўллар узатилди. Ҳамма копток отишни истар эди. «Қишлоқи йигит» қаёққадир ғойиб бўлди. Ҳар ҳолда, уни энди ҳеч ким эсламасди ҳам.

Негрға томон коптоқлар улоқтириларди. Болалар, эътиборли хонимлар, кексалар ва ёшлар копток отишарди. Актёр энди бошини унчалик сарак-сарак қилмасди. Лекин фақат бир кишигина уч бора тегизди. Оломон аста-секин сийраклашди. Тўсиқ олдида ўнтачагина одам қолган, улар орасида кенг соябонли шляпасини энгсасига томон сурган ёши ўтиб қолган бир кимса ҳам бор эди. У негрдан кўз узмас, ҳеч кулмасди ҳам. Қараши ўта совуқ ва маъносиз.

– Уриниб кўрса бўлади, – деди. – Мен уларнинг одатини биламан. Қанчалик калласини бурмасин, мен уни бурдиргани қўймайман.

У жанублилар каби секин ва сўзларини чўзиб сўзлар, жанублилар каби имиллаб, лапанглаб юрар эди. У чўнтагидан бир қисм пул олиб, қарамасдан биттасини жарчига узатди.

⁶⁰ Бейсбол (инглизча: baseball) – копток ва таёқча билан ўйналадиган спорт ўйини. Чиллак ўйинини эслатади. Ҳар бири 9 (Шимолий Америкада) ёки 11 (Уэльсда) кишидан иборат 2 жамоа майдонда коптокни чиллак билан ўйнаб, устунликка эришишга ҳаракат этади.

XIV БОБ. Негрга тегиз

– Ҳаммасига! – деди у негрдан кўзини узмай.

– Ҳа, сэр, ўттизта копток, сэр! Яна ким бор жентельменлар? Учта копток – эллик сент! Ахмок негрга тегизинг! – Эллик цент – учта копток!

Одамлар яшиндек тезлик билан тўсик олдига тўпланди. Энди жанублик одамлар диққат марказида эди. Мен савол аломати билан Луга карадим. Бу энди одамларни кизиқтирадиганлар хилидан эмаслигига иқрор бўлдим.

Жанублик шошмай камзулини ечди, кўйлак енгларини шимарди.

Негр эса хомуш турар, кўзларини жанублидан узмасди.

Жанублик битта коптокни ўнг қўлига, иккитасини чап қўлига олди.

– Хўш, нега каллангни қимирлатмайсан-а? – гўлдиради у. – Қимирлат, қимирлат!..

У оркасига тисланиб куч билан коптокни улоқтирди, лекин тегизолмади. Негр килт этмади. У илгаригидек жанубликка бақрайиб караб турар эди. Бўялган юзи, нима учундир кулгили кўринмас, осойишта, беҳад осойишта эди...

Оломон ҳам жим эди. Шу тинчликда ок майка кийган бесўнақай одамнинг бақариши эшитилар эди, холос.

– Эҳ, укувсиз, шу пулга ичиб, кейин шишасини қора моховга отсанг бўларди, ўшанда тегизардинг.

Жанублик жавоб бермади. У нафратини яширмай негрга каради ва бирданига ғазаб билан тез-тез коптокни улоқтира бошлади. Копток негр томон учар, лекин унга тегмас эди.

– Мана, сенга, мана! – дерди жанублик коптокни улоқтириб, – мана! Мана!..

Алқисса, копток тугади.

– Тамом бўлди, сэр. Яна бир дюжина берайми? – Чорловчи ўта илтифотли кўринар, гўё у миждзининг ҳолатини сезмагандек эди.

Кимдир одамлар орасида қаттиқ ҳуштак чалди. Тўпланганлар яккама-якка жангга кизиқишини йўқотиб, жанубликка масхараомуз караб тарқалишдилар. Унинг

ранги оқарган, камзулининг енгига сира кўлини киргизолмас эди...

– Юринг, отамнинг олдига, – деди Лу ва чорловчига кўлини силкиди. – Салом Фред! Юринг, уялманг. Ҳозир танаффус бошланади.

Негрнинг боши кўздан ғойиб бўлди. Тўсиқдаги юмалок туйнук ичкаридан жилвали мато билан ёпилди. Лу билан томошахонанинг орқасига айланиб ўтдик. Негр бошини чиқарадиган хона эшиклари кока-коланинг бўш шишалари тахланган кимсасиз майдонга қараган тор хужра эди. Негр остонада турар, у девқоматли, бўйдор. Устидаги оқ кўйлагининг енгларини шимариб олганди. Лу корзинасини ерга қўйиб, чопкиллаб унинг кучоғига отилди. Отаси юзидан чўлпиллатиб ўпди-да, секин ерга қўйди.

– Салом, дада! Топинг-чи, кимни олиб келдим. Сира ҳам топа олмайсиз! Питнинг қилиғидан шунақаям кулдик-ки! Мен уни бунақа қилиқ қилганини сира ҳам кўрмагандим. Нега танишмаяпсиз? – Қиз отаси ўпгандан сўнг қора юзига оқ бўёқ юққанини сезмас эди. – Пит қани? У бизлар билан овқатланмайдими? Э, худо, ивирсиб кетганингни қара!

Камзул шалпайиб осилган, галстук ерда, ҳаммаёқда тамаки қолдиқлари... Қиз бизни қолдириб, уйни йиғиштира бошлади.

Негр менга улкан кўлини узатди.

– Глен Брайан, сэр, – таништирди у. – Танишганимдан беҳад хурсандман. Лекин Лу ҳақ. Сизнинг ким эканлигингизни тополмасам керак. Лекин гаров бойласам, у сиздан Ниагара шаршарасида бўлган-бўлмаганингизни, албатта, сўраган!

Биз кулдик. Мен унга тасодифан Лу билан танишиб қолганимни ва у билан паркни айланиб келаётганимни айтдим. Мен Питнинг актёрлик маҳоратига қойил қолганимни ғурур билан айтиб бердим.

– Биласизми, ҳозиргина сизга копток отган кишини ҳам актёр деб ўйладим, лекин кейин у актёр эмаслигига

ишондим. Айтгандек, Брайан, нима учун у сизга тегиза олмаслигига ишондингиз? Сиз бошингизни кимирлатмасдан турдингиз.

– Ҳа, ана у шляпа кийганми? Арзимаган нарса! Биласизми, бундай одамларнинг кўзига негр қараб турса, уларнинг жаҳлини чиқаради, буни мен билиб олганман. – У гримни суркатиб юбормасликка уриниб, эҳтиётлик билан бутерброд еб, сут ичар эди. – Фақат осойишта қараш керак. Асосийси, ундан сира кўз узмаслик лозим.

– Ишингиз жуда оғир! – дедим, нима учундир ноқулайлик билан, гўё унинг ишида мен айбдор эдим. – Чарчайсизми?

– Сизга нима десам экан... У лабини чўччайтириб, кўлларини ёзди. – Оддий иш. Бошқа ҳар қанақа ишдан ёмон ҳам эмас, яхши ҳам эмас. Мен албатта Кони-Айленддаги ишни айтаётирман. Мен бу ердаги ҳар бир томошахонани биламан. Мана, масалан каруселни, шайтон ғилдирагини ёки «Мум хайкаллар» музейини олайлик...

– Сиз Рамон Монтерони билармидингиз?

– Бўлмасам-чи? Биз у билан бир неча йил бир ховлида турганмиз. Тўғри, кейинги пайтларда кам учрашардик, – у самимий кулди, гарчи уни ҳар куни шу пайтда кўрсам ҳам.

– У сизнинг олдингизга тез-тез келиб турармиди?

– Йўқ. Мен ҳам, у ҳам бир-биримизнинг олдимизга келмас эдик. Мен уни тўғри шу ернинг ўзидан кўрардим.

– Шу ердан музей кўринадими? – ҳайрон бўлиб, атрофга қарадим.

– Йўқ, бу ердан кўринмайди. – Глеи Брайан ўрнидан туриб, соатига қаради. – Ана у ердан кўринади... – Боши билан хужрани кўрсатди.

Мен шундагина Глен бошини чиқарадиган туйнук ердан анча баландда эканлигини сездим. Иш вақтида у ердан бир метрча баланд қилинган супачада турар эди. Унга ҳозир Лу чиқиб, отаси ишлаган вақтида тирсагини кўйиб турадиган йўғон ходадаги тамаки колдикларини терар эди.

Қиз отасига ўгирилиб, қатъий деди:

– Агар яна сен шу хил чекар экансан, ойимга айтиб бераман. Биласанми, қанча чекинди териб олдим?

– Оҳ даҳшат-ку? – самимий кулди Глен Брайан. – Чекиндиларни санагандан кўра, мисс Луиза, ойнага бир қарасангиз бўларди...

Қиз чаққонлик билан ерга сакраб, тўнкарилган яшик олдига келди. Унинг устига очик грим каробкаси ёнида кичкина кўзгу турар эди.

– Дада, тагин мени бўяб қўйибсиз! – У кулиб менга мурожаат қилди. – Ҳар гал шунақа. Мен бўлсам, эсимдан чиқариб қўяман!

Глен Брайан яна чўнтак соатига қаради, уни силкиб кулоғига тутди.

– Лаънати соат! Гоҳ олдин кетади, гоҳ кейинда қолади. Илгари ана у жойдан қарар эдинг, – у девордаги туйнукка имлади, – агар музей ёпиқ бўлса, демак, уч, биз бошлашимиз мумкин... Рамон бу борада жуда батартиб эди. Ҳозир улар танаффуссиз ишлашади. Одам жуда ёғилиб кетган. Ҳозир соат неча, сэр?

Мен соатимга қарайим:

– Тўрт минути кам уч. Демак, шу куни сиз газеталарда ёзганларнинг ҳаммасини кўрганмисиз.

– Деярли ҳаммасини. Полиция келиб улгурмасданок, парктагиларнинг ҳаммаси музейда қотиллик содир бўлганини билар эди. Одам жуда кўп тўпланди! Бечора Рамон! Мен уни тирик кўрган охирги киши бўлсам керак: роппа-роса учда ҳар галгидек тушиб, кириш эшигини беркитди. Сизга айтсам, мистер, ишончим комилки, қотил олдиндан музейга яшириниб олган. Сиз нима дейсиз?

– Шундай бўлиши мумкин... – деди ва Карриганнынг олдинги маълумоти шунга ўхшашини, кимдир билет олган, Губинернинг кетишини пойлаб турган ва Рамон Мотерони ўлдирган деганини эсладим. – Кулоқ солинг, Брайан, қоровул эшикни бекитгандан кейин музейга ҳеч ким

кирмаганига ишончингиз комилми?

Чорловчи микрофонни улади ва уни чертиб, бўғик товуш билан чақира бошлади. Глен Брайан мен билан суҳбатни давом эттириб, кўзгуни олди-да, оғзи атрофидаги гримни тузата бошлади.

– Менимча, ҳеч ким! Биласизми, ўша якшанба куни одам кўп эди. Биз вақтида танаффус қила олмадик. Мен дам олмасдан ишладим. Албатта, мен сезмай қолган бўлишим мумкин – ахир, мен ҳамиша бир томонга қараб турмайман-ку! Лекин у ёққа полициячи кирганини кўрдим...

Тўсиқни тақиллатишди. Бу чорловчи эди.

«ҚАНИ НЕГР, ҲУРМАТЛИ КИШИЛАРГА АФТИНГНИ КЎРСАТ! ЖИНГАЛАКСОЧ БОШИНГНИ ЧИҚАР! АҲМОҚ НЕГРНИ ТОМОША ҚИЛИНГ, ХОНИМЛАР ВА ЖАНОБЛАР», – бақирарди у.

Глен Брайан супачага чиқди, лекин туйнукдан бошини чиқаришга шошилмади. У гапида давом этди.

– Лекин ўша вақтда мен нима бўлганини билмагандим. Оддий полициячи, Кони-Айлендда улар камми. Кейин қарасам, иш бошқача... Оломон тўплана бошлади. Одамлар қаёқдан билар эканлар-а! Одамлар эсини йўкотгандек музей томонга югурди. Кўп ўтмай бу ерни оломон босиб кетди. Ҳатто ёмғир ҳам уларни тарката олмади. – Негр пардани очди ва калласини чиқармасдан олдин деди: – Йўк, мистер мен аминман, қотил музейга олдин кириб олган. Мана кўрасиз!

Негрнинг боши кўздан йўқолгач, мен ўзимни ноқулай ҳис қилдим. Аввал шу ерда эди-ку, ҳозир лекин йўқ эди...

Хайрлашмасдан кетиш одобсизлик бўлар эди. Афтидан, Лу менинг ноқулай ҳолатда қолганимни сизди, шекилли, у менга уй эгасидек муомала қила бошлади.

– Сабр қилинг, дадам ҳозир бўшайдилар. Бу пайтда кўп иш бўлмайди. – Қиз бўш яшиқдан отаси турган супа

XV БОБ. Оқ қўлқоп

зинасига ўтиб ўтирди. – Марҳамат ўтиринг! – Менга яшиқни кўрсатди. – Жиноятчи ва изқуварлар тўғрисида ёзмаганмисиз? Уриниб кўрмаганмисиз? Ҳечқиси йўқ, ўрганасиз? Мен бир кун кино кўрганман унда бир ёзувчи жиноятчилар тўғрисида ёза олмас эди. Кейин бир гангстер билан танишиб қолади. У ўз ҳаётини ёзувчига айтиб беради. Ёзувчи китоб ёзиб, миллионер бўлиб кетади.

Бу кинони мен ҳам кўргандим. У яхшилик билан тамом бўлмас эди...

– Кино нима билан тамом бўлади? – сўрадим.

Лу хўрсиниб, хафаланиб менга қаради.

– Гангстер ёзувчини ўлдириб, ҳамма миллионларини ўғирлаб кетади.

Мен кулиб юбордим. Лу ҳам кулди. У ҳазилни тушунар эди.

Глен Брайан биз томонга ўгирилиб, суҳбатимизга аралашиб турарди. У гапга уста суҳбатдош, собиқ солдат ва менга ўхшаган бейсболга ишқибоз эди. Биз фақат мухлис командамиз жиҳатидан келиша олмадик. Мен «Индейец»ларга, у бўлса, «Шер»ларга мухлис эди... Бу ҳолат фақат суҳбатимизга ҳалакит берар эди: Глен Брайан ишлаган вақтда унга копток улоқтирилар, копток тегганда. эса унинг танаси силкинар эди. Айниқса, тўсикқа ирғитилаётган тўпларни айримлари ногаҳон мўлжалга тегганида жонимиз ачинар эди.

XV БОБ. ОҚ ҚЎЛҚОП

Шу куни мен Карриганни ҳам, Жони ҳам кўргим келмади. Кони-Айленддан иккаласига телефон қилиб, янгилик йўқлигини билганимдан кейин, таксига ўтириб уйимга кетдим.

Ҳайдовчининг ёнида ўтириб, ёнимиздан тинмай ўтаётган турли рангдаги автомобиль ва светофорларнинг кишини чарчатадиган даражадаги липиллашидан ярим мудраб борар эдим. Ҳаракатни тартибга солувчи

полициячилар оч сарик рангли лимузин таксиларга нафрат билан қарашар, кўпинча оқ кўлқоп кийган кўлнинг бир силкиниши чорраҳаларда узок тўхтаб қолишимизга сабаб бўларди. Ҳамма Нью-Йорк таксичилари каби гапдон ва маҳмадона шофёр ҳар бир учраган полициячини ўзининг бруклин шевасида болохонадор қилиб сўкар эди.

– Эҳ, тўппонча билан тўқмоқнинг боласи! – Сенга оқ кўлқоп бериб кўйишгандан кейин ҳар нарсага сукилаверасанми! – ғўлдиради у. – Мана бунинг башарасига қаранг, уста! У дастпанжаси билан болаларни қўрқитмаслик учун кўлқоп кийган бўлса керак.

«Оқ кўлқоп... – эриниб ўйладим, – полициячиларнинг кўллари исиб кетар... Қизик, Глен Брайан қўрган полициячи ҳам оқ кўлқоп кийганмикин? Нима?! – Мен силкиниб қаддимни ростладим. Фикрим аниқ ва тез ишлай бошлади. – Глен Брайан осонгина музейга кирган полициячини қандай қўрган бўлиши мумкин? Ахир, эшик ичкаридан ёпиқ бўлгани учун полициячилар кира олмаган-ку! Аввал эшикни синдириб, кейин кирган. Энг муҳими бу вақтда музейни оломон ўраб олган эди».

– Тўхтанг! – дедим шофёрга, – Орқага Кони-Айлендга, тез!

– Тушунарли! – Шофёр кулиб ёнидаги жин кўчага бура бошлади. – Бирор нарсангизни ўмариб кетишмабдими! Бу ахир – Кони-Айленд, мистер! Яна нима истайсиз? Ахир Кони-Айленд тўполонида ўғирлашмаса, қаерда ўғирлашади? Биласизми, бир кун мен бир йўловчини олиб юрдим. Уни Бродвей билан қирқ иккинчи кўча бурчагида тунаб кетишган экан.

Бу маҳмадона шофёр ўйлашимга ҳалақит берар эди. Мен ҳозиргина эсимда турган фикрнинг калавасини йўқотиб қўйган эдим.

– Кечирасиз, – дедим унга, – орқа кабинага ўтиб ўтираман. Бошим оғриб кетди...

Шофёр афтидан жаҳли чиқди, шекилли, шундай тормоз

бердики, олдинги ойнага бошимни уриб олишимга сал қолди.

Мен ўтиб ўтирдим ва фикримни бир жойга қўйиб ўйлай бошладим.

«Хўш... Нима тўғрисида ўйлаётган эдим? – ...Глен Брайан қотилликни билиб қолганларидан олдин музейга кирган полициячини ўйлаётган эдим. Яна ниманидир билмоқчи эдим? Э, худо, шофёр энг кизик жойида фикримни бўлиб юборди!.. Ҳа!.. Мен Глен Брайандан у кўрган полициячи оқ қўлқоп кийган киймаганлигини билмоқчи эдим. Ахир Карриган қотил қолдирган қўлқоп официантлар, солдатлар ва полициячилар киядиганлардан деган эди-ку. Ҳа, ҳа, полициячилар! Мен буни яхши эслайман!»

«Негрга тегиз!» томошахонасига етиб келганимда Глен Брайан қизгин иш устида эди. Лу кетиб қолибди. Мен тўсик олдида одамлар орасида турсам, мени тезроқ кўради деб ўйлаб, беш ёшлардаги бола олдида туриб қолдим. У қўлига копток ушлаб афтлари бўялган қувноқ негрга сеҳрлангандек қараб турар эди. Глен Брайан унга афтини буриштирар ва ҳазиллашарди. Боланинг отаси ёши ўтган, қадоқ қўлли киши коптокни қандай отиш кераклигини ўғлига кўрсатиб берар эди. Тўсик ёнида турган бизлар болага қараб илжайишар ва унга далда берар эдик. У коптокни болаларча ноқулай отди, лекин қўлини олдинроқ очиб юборди. Копток осмонга учди, агар Глен бошини ўзи тўғрилмаганда, у, албатта тегмас эди. Одамларнинг тақдирлаши болага эмас, негрга қаратилгани аниқ эди. Иккинчи копток ҳам Брайан туфайли мўлжалга тегди. Бола бахтли ва мағрур эди. Отаси кулиб, тўсик олдида турганларга кўзини қисар эди. Лекин, афсус, бола учинчи коптокни шундай ёмон отдики, Глен Брайаннинг ҳар қандай хийласи ҳам ёрдам бермади. Шунда биз ҳатто чорловчи ҳам баравардан «ҳисоб эмас!», «ҳисоб эмас!» деб бакира бошладик. Навбатдаги копток ҳам тегмади. Шунда бола афтини буриштириб йиғлаб юборди. Уни тинчитиб, яна копток беришлари қор қилмади.

У хафа бўлиб Глен Брайанга муштумини ўқталди ва ёшини ютиб юборди:

– Ярамас негр... ёмон кўраман сени, ёмон кўраман.

Отаси уни олиб кетди.

Тўсиқ бўшаб қолиши билан Глен Брайанга қўлимни силкидим ва айланиб ўтаман дегандек имладим. У калласини қимирлатди ва бир минутдан кейин хужрада, газета билан елпиниб кутиб олди. Бўялган юзидан тер куйилиб келар эди.

– Кечиринг мени, Брайан, – дедим, – уйга кетаётганимда калламга бир фикр келиб қолди... Айтинг-чи, сиз кўрган полициячи оқ қўлқоп кийганимиди?

Глен Брайан узоқ ўйламади.

– Ҳа, ҳа! Буни яхши эслайман. У оқ қўлқоп кийган эди.

– Ўрта бўйлимиди?

– Ҳа, сиздек.

– Ориқ?

– Йўқ, ориқ эмас! Семиз эди. Нега сиз буларни сўраяпсиз? Ахир полиция қайси полициячи олдин музейга кирганини билмайдими?

Мен уялдим, лекин ўйлаганимни айтдим.

– Биласизми, Брайан, ишончим комилки... Буни ҳали ҳеч кимга айтганим йўқ. Лекин... Гап шундаки, сиз... қотилни кўргансиз!

Глен Брайан сапчиб тушди. Унинг юзига қараш ачинарли эди. Унинг юзи кулгили эди. Лекин куюқ грим ҳайронлик ва ташвишини яшириб турганини тушунардим.

– Ҳар ҳолда бу менинг шахсий фикрим, лекин ўзингиз ўйланг, полиция эшикни синдиргунча одамлар музей атрофига тўпланган эди-ку.

Мен унга ўз мулоҳазаларимни айтдим. Брайан индамас эди. Шу вақт ичида уни бир неча марта чақиришди. Ҳар гал у супага чикиб, калласини туйнукдан чиқарар, танаси эса силкинар эди.

– Биласизми... – деди у ниҳоят. – Албатта, бу сизнинг

ишингиз. Сиз журналистсиз, шу билан кун кўрасиз. Агар мумкин бўлса. Айтмоқчиманки, агар жоиз бўлса, меҳнат ҳақингиз куймаса, менинг тўғримда ҳеч нарса ёзмасангиз яхши бўлар эди... Кўркканим ёки бирор нарса бўлади деганим учун эмас! Лекин ўзингиз тушунасиз, агар бунақа ишларга негр аралашса, иши жуда чатоқ бўлади.

Мен Глен Брайанга унинг айтган гапларини ҳеч қаерда, ҳеч кимга айтмасликка қатъий сўз бердим. Қизик, мистер Рэндольф Грейтс кичкинанинг вазифасини бажарар эканман, учинчи марта мана шундай сўз берар эдим.

Шунақа бўлса «Мум ҳайкаллар» музейидаги қотиллик тўғрисида нима ёзишим мумкин?

Мен Глен Брайанни ҳам, унинг ёқимтой кизи Луни ҳам бошқа кўрмадим. У ўқитувчи бўлганмикин? Ниагара шаршарасига боришга муяссар бўлганмикин? Ахир у, Ниагара шаршараси америкаликлар фахри, деганди-ку... Ҳар гал улар тўғрисида ўйлаганимда қалбимда акс-садо бераётган узоқдан келган товушни эшитардим:

«ХОНИМЛАР ВА ЖАНОБЛАР! АҲМОҚ НЕГРГА ТЕГИЗИНГ! УЧТА КОПТОК – ЭЛЛИК ЦЕНТИ АМЕРИКА АТТРАКЦИОНИ – НЕГРГА ТЕГИЗ!

XVI БОБ. АЁЛ МАНТИҒИ

Жо менга шунақанги керак эдики! Бундан бир неча кун аввал кечкурунлари уни қидириб топишга уринмаса ҳам бўларди. Шунақа пайтда у Нью-Йорк касалхоналари, полиция участкалари, ўликхоналари бўйлаб тентираб юрар эди. Энди бўлса, Кэйзи Уайтга, ҳозир эса у мисс Кэсидига телефон қилинса бас, бир соатдан кейин менинг қидираётганим унга маълум бўларди. Қанақа қилиб уни топиши битта худонинг ўзига маълум эди!

– Кэйзи, – дедим мен ўша куни кечкурун, – мен иккалангизни ҳам кўришим керак. Қанчалик тез бўлса, шунча яхши.

Кўп ўтмай учаламиз кичкинагина «Тиволи» кафесиди

ўтирар эдик. Бу жой кейинги пайтларда бизнинг учрашадиган жойимиз бўлиб қолган эди.

Кафеда биздан бошқа яна бир бизга оркасини ўтириб газета ўқиб ўтирган семиз, пакана киши бор эди.

Мен ўз дўстларимга бугунги кашфиётимни батафсил гапириб бердим. Жо бу гал типирчиламади, кўлига тушган нарсасини ўйнамади, бир стулдан иккинчисига ўтиб ўтирмади. Гох-гоҳда Кэйзига, гўё у йўқолиб қолмаётганига ишонч ҳосил қилмоқчи бўлгандек, кўз қирини ташлаб қўяр эди. Кэйзи эътибор билан тинглади. Унинг бир оз чимирилган майин қошлари яна ҳам қуюқ бўлгандек эди.

– Албатта, – деди охири, – энг тўғри йўл зудлик билан Карриган билан маслаҳатлашиш керак эди. Унинг ўзи бу ишни ҳал қилсин. Лекин мен Брайанга сўз берганман!..

– Тўғри иш қилгансан! – деди Жо. – Негаки бирор полициячини ёмонласа, унга нима бўлишини тасаввур қиласанми? Брайан полициячига қарши гувоҳлик бермоқда!

– Сен ҳаксан, Жо. Лекин бошқа томондан, бу бизлар ўйлагандек, бунчалик мураккаб эмасдир. Полициячи музейга тушлик пайтида нима учун кирар эди? Балки, у жойда беш секундгина бўлгандир! Кирган, швейцардан соатни сўраган-у, қайтиб чиққан...

Жо шубҳа билан калласини қимирлатди.

– Бунақа бўлмаса керак. Агар полициячи у жойга тасодифан кирган бўлса, нима учун шу ишни олиб бораётган полиция инспектори – Карриганга бу тўғрида гапириб бермади. Ахир, шу куниёқ Кони-Айленддаги полициячиларгина эмас, бутун Нью-Йорк «Мум ҳайкаллар» музейи швейцари ўлдирилгани тафсилотини билган-ку!

– Секин! – дедим Жога ва қимирламай ўтирган кишига имладим. – Сенинг гапларингни ҳар ўткинчи эшитиши лозим эмас.

– Балки, негр янглишгандир? – журъатсизлик билан сўради Кэйзи Уайт. – Балки, полициячи музейга тушликдан олдин киргандир?

XVI БОБ. Аёл мантиғи

– Лекин тушликкача музейнинг эшиклари ланг очик бўлади, шундайми? – Жо жавоб беришдан кўра савол бергандек гап бошлади. (Кэйзи тасдиқлаб калласини кимирлатди.) – Макнинг айтишича, негр оқ кўлқоп кийган полициячининг эшикни итариб очганини аниқ кўрган. Демак, одатда эшик тушлик пайтида ёпик бўлади.

Оғир жимлик чўкди. Жо менюнинг орқасига нимадир чизар, Кэйзи бўлса аллақачон совиб қолган кофени қошиқ билан ковлар эди. Мен бўлсам, ўзимизнинг ожизлигимиздан тушқинликка тушиб кетган эдим. «Балки, – ўйладим, – агар биз Карриганга айтганимизда, у баъзи кизик ва муҳим хулоса чиқарган бўларди».

– Бу тўғрида Глен Брайанни аралаштирмай Карриганга айтиш мумкин эмасмикин... – ишонқирамай гапирдим.

Жо кутилмаганда кескин гапирди:

– Қария сен ўйлагандек содда эмас! Сен бу маълумотларни қаердан олганингни дарров билиб олади. Келинг, олдин ўзимиз полицияни аралаштирмай текшириб кўрайлик. Ахир бу мантиқий масаладан бошқа эмас. – Жо сергакланди. – Нима бўлганини яна бир қараб чиқайлик. Шундай қилиб, негр Брайан кўрган полициячи танаффус бошланиши билан кирган, тахминан соат уч-у ўн минутда. – У менюнинг орқасига шу рақамни ёзиб қўйди. – Лекин полициячи музейдан қандай чиққанини ҳеч ким кўргани йўқ. Шундай эмасми?

– Шундай, – дедим.

Кэйзи ҳам тасдиқлаб калласини кимирлатди.

– Яна шуниси ҳам маълумки, соат уч-у ўттиз минутда кассир аёл музей эшигини ичкарасидан бекитганлиги ва қоровул жавоб бермаганлигини билиб қолади. Шундайми? Кейин... суд медицина экспертиза маълумотига биноан қотиллик уч-у ўн беш минут билан уч-у ўттиз минут ўртасида содир бўлган. Бу ҳам факт. Демак.

Шу пайт менинг эсимга Карриганнинг тезисларидан бири келди ва умидсизлик билан юзимни буриштирдим.

XVI БОБ. Аёл мантиғи

– Ҳеч қанақа демаги йўқ! – Жонинг сўзини бўлдим. – Биз қандай тахмин қилмайлик, қандай хулоса чиқармайлик... – Мен Карригандан эшитганларимни сўзма-сўз қайтараётганимни сезмас эдим... – Ҳамиша бизнинг мулоҳазаларимиз билан мос тушиб зарур бўлган ашёвий далиллар қолади.

Жо ҳайрон бўлиб менга қаради. – Ҳа, ҳа! – дедим қайсарлик билан. – Деразанинг рангидаги изларни қаерга қўясан, буталар орасидан топилган Губинер кабинетининг калитини нима қиласан. Ахир, булар қотил қочиб кетганлигини шаксиз исботлайдиган ашёвий далиллар-ку! Тушунасанми. Қочиб кетган. Деразадан!

– Йўқ тушунмайман, – Жо елкасини қисди. – Одамга ўхшаб гапиргин-да!

– Лекин негр кўрган полициячи деразадан қочиб қутулолмас эди. У анча семиз!

– Семиз? – сўради Кэйзи. – Мен нимагадир тушунмайман.

– Фақат энг ориқ кишигина музей деразасидан ташлаб қочиши мумкин, – тушунтирдим. – Бу полисмен эса тўладан келган. Буни Брайан яхши эслаб қолган.

– Лекин кўлқоп, тўқ ҳаворанг, ёзлик форма, бўйи мос келади. – Жо гап бермас эди.

– «Лекин» деганинг нимаси? Агар бирорта ашёвий далил мос келмаса, барча маълумот яксон бўлади. – Буни менга Карриган айтмаган эди. Ўзим ўйлаб топган эдим. Шу топганлигимдан мамнун эдим.

– Бўлмаса, сенингча, нима бўлган? – сўради саросимага тушиб Жо.

Мен уялиб, ерга қарадим.

– Билмайман... – дедим секин ва ҳеч кимга билдирмай Кэйзига қарадим. Криминиластика соҳасида билимдон эканлигимни кўрсатдим-у, лекин охир пировардида бирор маънолик гап айтмаганлигимни тушунардим.

Орага яна чуқур жимлик чўкди. Бу гал жимликни Кэйзи бузди.

– Рамон Монтерога бунчалик шафқатсизлик қилган полиция қандай сабабларга асосланган бўлиши мумкин.

– Полициями? – кайта сўрадим. – Очиғини айтганда, ҳеч ким уни назарда тутмаган. Шу пайтгача биз полициячи тўғрисида гапирдик. Кулоқ сол, Жо, балки, Кэйзи ҳақдир?

– Тўхтанг, дўстлар, тўхтанг! Гапни чувалаштирмайлик. Келинг, таҳлил қилиб кўрайлик. – Жо менюнинг орқасига ёзган рақамларни шиддат билан чиза бошлади.

Мен унинг сўзини бўлдим.

– Менга қара, Жо! Сен полициячи танишларингдан Глен Брайан айтган полициячи Кони-Айлендда ишлаш-ишламаслигини билиб ололмайсанми?

– Бундан осон иш борми. Мен буни эртагаёқ қиламан. Лекин нима фойдаси бор? Айтайлик шунақа одам ишлайди. Шунда биз нима қиламиз? Орқасидан тушамизми? Сўроқ қиламизми? Бунақа полициячи умуман Кони-Айлендда ишламаса-чи... Йўқ, бу иш бўлмайди. Гапимни бўлиб қўйдинг. Мен демокчи эдимки, биз ҳамма ҳолатларни бирма-бир ўйлаб чиқиб, нима нарсани биламиз-у, нимани билмаймиз, аниқлаб чиқишимиз керак.

– Яхши, кел, бўлмаса... – хўрсиндим.

– Полиция ўрта бўйли, ориқ, қорасочли кишини кидиряпти. У жиноят вақтида тўқ ҳаворанг костюм ва оқ кўлқоп кийган эди. – Жо бир оз тўхтаб энгагини ишқади. – Бу одам соат уч билан уч ярим орасида «Мум ҳайкаллар» музейида бўлган, деразадан ўзини ташлаб номаълум жойга яширинган. Бу – жиноятчи тўғрисида полиция билган нарсалар. Энди кўрайлик-чи, биз нима биламиз...

Жо ўз белгилари учун менюдан фойдаланмоқчи эди, лекин у жуда чизилиб кетганидан, столдан бирор нарса топмоқчи бўлди, ниҳоят қўлига чой қошиғини олди.

– Биринчидан, – у қошиқни кўтариб силкитди, – биз ўрта бўйли, тўқ ҳаворанг костюм ва оқ кўлқоп кийган кишини биламиз. Бу полициячи. Биз бу одамнинг кундуз соат учдан кейин музейга кирганини кўрган гувоҳни

биламиз. – Жо қошиқни дастурхондан сирпантириб ликопча четига олиб борди-да, ундан чашкасига ташлади. – Шундай қилиб, биз соат учдан бир неча минут ўтганда музейда бегона одам борлигини биламиз.

Кэйзи билан иккимиз Жонинг чашкасига ўта қизиқиш билан қараб турар эдик. Унда «шубҳали» қошиқча ялтираб турар эди. – Биз яна, – давом этди Жо, – соат уч яримда музей эшиги ичкаридан бекитиб олинганини биламиз! – Жо чашкасини қўли билан беркитди. – Одам жиноят қилди. У қочиши керак. Лекин музей деразалари жуда тор. Одам ундан чиқиб кетолмайди, у жуда семиз...Жо қошиғини тортди, лекин унинг қабарик жойи унинг бармоқлари орасидан чиқмади. – Энг асосийси! Биз эшикни синдирилганини биламиз! – Жо тезлик билан чашкадан қўлини олди. – Лекин музейда ҳеч ким йўқ эди.

Биз Кэйзи билан чашкадан кўзимизни узмадик. Афсус! Ҳеч қандай мўъжиза бўлмади. Қошиқ чашканинг ичида жимгина турар эди. Мен елкамни қисдим.

– Қошиқ, аниқроғи одам қаерга кетди, бўлмаса?

– Худди мана шуни биз билмаймиз, – деди Жо. – Очиғини айтганда, биз билмаган ягона нарса мана шу.

– Арзимаган нарса-я! – жаҳлим чиқиб гапирдим. – Шу нарсани билмасак, ҳеч нарсани билмаган бўламиз!

Кэйзи бизларга ўта ҳайронлик билан қараб турар эди.

– Нима деяпсизлар? Жо, Мак, наҳотки ҳеч нарса аниқ бўлмаса?

Жо билан бир-биримизга қараб қўйдик. Кўринишимиз жуда кулгили кўринган бўлса керак, Кэйзи илжайди.

– Наҳотки ҳеч нарсани кўрмаётган бўлсангиз, – у бармоғи билан чашкадаги қошиқни кўрсатди. – Наҳотки кўрмаётисиз қошиқ чашканинг ичида қолганини? У ҳеч қаёққа йўқолиб кетмаган ва йўқолиши мумкин ҳам эмас.

Ўзимни ноқулай ҳис қилдим. Афтидан, Кэйзи ҳеч нарсани тушунмаган эди.

– Азизим, – деди Жо жилмайишга ҳаракат қилиб, –

албатта, менинг қошиғим ҳеч қаёққа йўқолиши мумкин эмас. Чунки фокусчи эмасман. Одам-чи? Ахир одам ҳақиқатан музейда йўқ бўлиб кетди-ку!

– Э, худо, одам ҳеч қаёққа кета олмайди! – деди Кэйзи.
– Агар қошиқ йўқолиб кетмас экан, одам ҳам йўқолиб кетмайди. Наҳотки тушунмасанглар? Қани, ўйлаб кўринглар...

– Лекин излар одам шунчалик йўқолиб кетмай деразадан қочганини, йўлда буюмларни ташлаб кетганини кўрсатади, бу... – Жо унга тушунтирмоқчи бўлди, лекин Кэйзи унинг сўзини бўлди.

– Бемаънилик, – деди у осойишта ва қатъийлик билан. – Бундай бўлиши мумкин эмас!

– Лекин факт фактligича қолади, – дедим. – Музейда ҳеч ким йўқ эди. Полиция эшикни бузиши билан бино ичини синчиклаб қидириб чиқишди...

– Нима бўлибди? Демак, ёмон қидиришган.

Кэйзининг аёлларча мантиғига эътироз қилиб бўлмас эди.

– Албатта, полиция янглишиши мумкин, – тушунтиришга уринади Жо, – худди мана шундай ҳодиса юз бермаслиги учун музей хўжайинини таклиф қилишган эди.

Шунда мен ўрнимдан сакраб туриб, пешонамга бир урдим.

– Губинер! – қичқирдим, шундай бақирган эдимки, кафедра ўтирган ягона киши сапчиб туриб кўлидаги газетани тушириб юборди. – Тўхта, тўхта, Жо, ўйлаб олай... – Ўтириб кафтим билан кўзимни ёпдим. – Ҳозир ҳаммасини айтиб бераман... Менимча, Кэйзи ҳақ. Ҳа, ҳа, у шубҳасиз ҳақ. Албатта, Губинер! Лекин жин ургур, уни исбот қилиб бўлмайди. Лекин эртага! Мен ҳаммасини эртага билиб оламан!

Эртасига нима иш қилиб қўйганимни ўлгунимча кечирмайман. Бунга фақат ўзим айбдорман. Фақат ўзим!

XVII БОБ. ТУЗАТИБ БЎЛМАЙДИГАН ХАТО

Губинернинг хонаси анча ўзгариб кетган эди. Эзилиб кетган диван ўрнига бежирим журнал столчаси ва оч-яшил мато қопланган иккита пастак кресло қўйилган эди. Улкан қадимги сейф қайта бўялган, эски бўёқдаи тозаланган фирманинг номи «Кэртис ва ўғли» ёзилган бронза тахтача олтиндек ялтирар эди.

Губинер ҳам ўзгариб кетган эди. Унинг ҳаракатларида ўзига ишонч ва хотиржамлик, сусткашлик пайдо бўлган эди. У мен билан учрашганда креслодан сакраб турмади ва гарчи мен билан илтифотли бўлса ҳам илгаригидек кўзимга тикилиб қарамади. Ундан атир ҳиди анқиб турарди.

– Сизни кўрганимдан жуда хурсандман, Мак! – мени «Мак» деб бетакаллуфлик қилиши товушининг самимий ва эҳтиромли бўлиши билан ювилиб кетди. – Марҳамат, ўтиринг... Бирор нарса ичмайсизми?

Мен ташаккур айтиб, ўтирдим ва Губинерга тикилдим.

– Юрагим сезиб турибди, – деди у, – бирор янгилик топгансиз.

Мен бошимни қимирлатдим. «Мум ҳайкаллар» музейи хўжайинининг ҳақиқий башарасини тасаввур қилиш учун унга тикилдим. У менинг келишим сабабини айтиб беришимни сабр билан кутиб, суҳбатни оксуяқларча давом эттирар эди.

– Буни қаранг, полиция ҳали ҳам қотилнинг изига тушгани йўқ! Очиғини айтганда, бу мени ташвишлантирмайди. Бундан кейин нима ёзишни билмайсиз, деб қўрқаман ва газетада чиққан боблари билан унинг давоми ўртасида узилиш бўлиб қолади. Одамлар эсдан чиқаришлари мумкин...

– Йўқ, нега, одамларнинг эсидан чиқаришига йўл қўймаймиз, бунинг устига қисса деярли тамом бўлган.

– Шунақами? – Губинер мен кутгандек самимий ва ташвишли ҳолатда ҳайрон бўлди. – Демак, полиция мендан ҳақиқатни яширган экан-да! – Кечагина Карриган билан

XVII БОБ. Тузатиб бўлмайдиган хато

кўришдим, у ҳеч қанақа янгилик йўқ деганди-ку.

– Биз ҳар хил нарсалар тўғрисида гапиряпмиз, Губинер. Мен қисса тўғрисида, сиз эса полиция тўғрисида...

– Лекин... Менинг тушунишимча, сиз фақат фактларга, ҳақиқий маълумотларга асосланган қисса ёзишингиз керак. Шунинг учун сизнинг ишингиз терговнинг боришига боғлиқ деб ҳисоблайман.

– Биласизми, Губинер, кўпинча адабиётчилар ҳақиқатни бошқалардан олдинроқ кўрадилар ва бошқалар кидирмайдиган жойдан топадилар.

Губинер енгил тортиб хўрсинди.

– Ҳа, ҳа... Тушунарли! Демак, ўз қаҳрамонларингизнинг рухиятига кириб бориш, дедуктив хулоса ва бошқа шунга ўхшаган гаплар... Нима дердик, мен санъаткорнинг уйдирмалари тарафдориман. Ниҳоят, ёзувчи ҳақиқатни қанчалик ростгўйлик билан тасвирламасин, фактлар уйдирмалар занжири билан боғланмай ажралиб туради. – Губинер кимнингдир фикрини қайтарар ва ўз товушига мамнуният билан қулоқ солар эди. – Лекин мен сизни огоҳлантириб қўяй, Мак – жуда эҳтиёт бўлиш керак. Сиз музейдаги «Бекси Роддаги қотиллик» деб номланган кўғирчоқлар группасини кўрганмисиз. 1924-йилда қатл қилинган гангстер Жек дель Пипонинг қизи «туҳмат» қилгани учун отасини судга берган. Маълум бўлишича, унинг отаси художўй католик бўлиб, балоғатга етмаган болаларни сира ҳам ўлдирмаган. Бу ишни унинг ёрдамчиси Али Хусайн қилган. Бизнинг тасвиримизда эса дель Пипонинг ўзи ёш болаларни қийнамоқда. Ишонмайсиз, жуда кўнгилсиз воқеа бўлган. Шунинг учун маслаҳатим, Мак, тахминларингизни яхшилаб текшириб чиқинг.

– Ташаккур, Губинер, мен сизнинг маслаҳатларингизга амал қиламан, бунинг устига мен фақат шунинг учун ҳам бу ерга келганман.

– Агар менинг ёрдамимни кўзда тутаётган бўлсангиз, менга бемалол ишонаверинг. Бу менга жуда манзур бўлади.

XVII БОБ. Тузатиб бўлмайдиган хато

Ҳамма билганларимни, марҳамат, сўранг, хизматингизга тайёрман.

– Йўқ, яхшиси мен сиздан сўраб ўтирмасдан охирги, бунинг устига жуда муҳим жиноятни очиб берадиган бобларидан бирини қандай ёзмоқчи эканлигимни сизга гапириб бера қолай. Сиз мана шундай суҳбатга қарши эмасмисиз?

– Нима деяпсиз? Албатта, қаршимасман. Кулоғим сизда...

– Олдинги бобларни қайтариб, сизни вақтингизни олмайман. Унда Рамон Монтеронинг оғир ҳаёти, омади келиб, сизнинг паноҳингизда доимий ишга эга бўлганлиги, у ўзининг мумдан ясалган тасвирида уни яна кўчага улоқтириб ташламасликларига ишонч ҳосил қилгани... ҳақида гапирилади.

Губинер диққат билан тинглар ва ғамгин жилмайиб калласини қимирлатар эди.

– Мен Рамон Монтеронинг иш билан таъминлайдиган кўғирчоқ энг яхши дўстдан аста-секин ашаддий душманга айланиши ҳақидаги жойларни ҳам гапирмайман. Ахир, йиллар ўтади, Рамон Монтеро кексаяди-ку, кўғирчоқ кексаймайди. Улар ўртасидаги фарк борган сари ёрқинроқ кўрина бошлайди.

– Ажойиб, Мак, ажойиб! – Губинер ҳаяжонланиб сўзимни бўлди, – яна бундай дейишингиз мумкин. «Кўғирчоққа қанчалик жон кирарди!» А? Ёки шунга ўхшаган бирор гап. Нима дейсиз? Томошабинни, яъни айтмоқчиманки, газетхонни олдин раҳмини келтириб қўйиш керак, кейин унга нима десангиз бўлаверади. Кўғирчоқ билан одам ўртасида мана бу психологик нарсаларни яхши ўйлаб топгансиз. Ажойиб! Бу кишига таъсир қилади. Хўш, хўш, кейин нима бўлади?

– Кейин бир неча бобни Кони-Айленддаги аттракционларга бағишлайман.

– Фойдали! Жуда фойдали!

XVII БОБ. Тузатиб бўлмайдиган хато

– Билмадим! Лекин ҳар ҳолда тўғри ёзилган. Кейин мен билан учрашган кишилар тўғрисида ҳикоя қиламан, ниҳоят газетамиздаги жиноят хроникасида босилган хабар билан бошланадиган бобга ўтаман. У жуда кичкина боб. Ишонаманки, шуни ўқиб берсам қийнаб қўймайман.

– Марҳамат, Мак! Музей тўғрисида нимани ёзишса, нима дейишса, ҳаммасини бажонидил эшитишга тайёрман!

Мен чўнтагимдан блокнотимни олдим, унинг бир жойини очиб, ўқиган киши бўлдим-да, гапира бошладим:

...Музей эшиклари синдириб очилгандан кейин, полициячилар хонани синчиклаб кўздан кечира бошладилар. Аммо бир неча юз мум қўғирчоқлар орасидан тирик одамни топиш мушкул иш эди. Полиция мистер Оскар Губинер ёрдамига муҳтож эди. У ўз музейи ундаги ҳар бир қўғирчоқни ўзининг беш панжасидек биларди. Лекин афсус? Музейни ахтариш ҳеч қандай натижа бермади! Лекин полиция қотил жуда кўп излар қолдириб, деразадан ташлаб қочганини аниқлади. Бу излар лабораторияда синчиклаб ўрганилади. Ҳозирча қотил тор деразадан ўта оладиган даражада ориқ эканлиги маълум. Бори шу, – мен бошимни кўтариб, Губинерга тикилдим, у жуда осойишта эди. Э, худо наҳотки адашган бўлсам?

– Ҳмм... Яхши эслай олмайман, лекин шунақа бўлганмиди. Ҳа-да, бўлганди. Менга полициянинг имиллаши ёқмаяпти. Шу вақтгача бирор натижа йўқ. Лекин гапиринг, қолганини гапиринг. Кейин сюжетни қандай ривожлантирмоқчисиз? Жуда қизик!

Мен трубкамни тутатиб қуюқ тутун чиқардим. Афтидан, тамаки хиди Губинерга ёқмас эди, чунки афтини сал буриштириб қўйди. Бунга хижолат бўлмадим. Бир оз муддатдан кейин гапни давом эттирдим.

– Кейин воқеаларнинг ривожланиши зарур бўлганича тасвирламоқчиман. Қулоқ солинг: полиция сизнинг орқангиздан юриб, музей залларини кидиради. Полициячиларнинг асаблари таранг: кўрқинчли қотиллик

кўринишлари эса машхур жиноятчиларнинг таниш юзларини эслатарди. Қуролланган кўғирчоқлар ҳар қадамда томошабинларни пойлайди, ўлганларнинг юзларида кўркув, полициячиларнинг жасадлари...

– Ҳа, ҳа! Ҳаммаси шундай бўлган эди! Жуда тўғри. Худди шундай ёзинг! Музей залларини мана шундай тасвирланг. Бу, ахир, реклама! Кони-Айленддаги «Мум ҳайкаллар» музейи учун ажойиб реклама!

Мен давом этдим:

– Сизнинг кетингиздан келаётган полициячилар мум ҳайкаллардан чўчиб тушардилар. Полициячи О'Хара биттасини отиб қўйишига сал қолди. Атрофингиздаги полициячилар жуда ботир йигитлар эди, лекин уларнинг ҳаммаси художўй ирландияликлар эди, албатта, улар арвоҳларга, нариги дунёга ишонардилар. Улар бу кўркинчи мум одамлар орасидан тирик одамлар олдига чиқишга шошилардилар. Сиз ҳам, гарчи кўғирчоқлар сизга хавфли бўлса-да, ҳар бирини, музейнинг ҳар бир бурчагини биласиз. Сиз тирик одамдан, қотилдан кўркяпсиз. У шу ерда, кўғирчоқлар орасида яширинган...

Мен гапдан тўхтаб, трубкамни чекдим ва ер остидан Губинерга қарадим. У калласини куйи солиб, пресс-папъени ўйнар эди. Унинг юз тузилишини кўра олмадим-у, лекин ранги ўчиб кетганини сездим. Мен жўрттага жим туравердим, лекин Губинер ҳам жимликни бузмас эди. Энди мен ўйлаганларим тўғри эканлигини билардим.

– Бирданига сиз уни кўриб қолдингиз! – дедим шартта, ҳаяжондан энтикиб. – Худди кўғирчоқлар орасида... бу тўладан келган, бўйдор киши, ҳозиргина Рамон Монтерони ўлдирган киши полициячи формасида эди.

Мен, гапдан тўхтаб, Губинерга қаттиқ тикилдим. У илгаригича, бошини кўтармай ўтирар эди. Факат пўрдок қўлларидан пресс-папъе тушиб кетди.

– Кейин нима бўлди? – Губинернинг саволи совук эшитилди.

– Кейин мен нима учун қотилни кўриб кўрмаганга олганингизни, уни яширинишга имкон яратганингизни батафсил ёзаман.

– Нега энди? – Губинер калласини кўтармаган ҳолда бепарволик билан сўради.

– Мен қискагина айтиб бераман, чунки тафсилотини мендан яхши биласиз... – Губинернинг қимирламай ўтириши ва осийишта сўзлари менинг ғашимга тегар эди. Энди мен унга бўлган ғаразимни яширмай гапирар эдим. – Сиз тажрибали бизнесменсиз, Губинер. Агар сиз қотилни фош қилсангиз, уни шу ерда тутиб олишса, газеталарнинг музейингизга бўлган қизиқиши шу заҳоти сўнишини дарров тушундингиз. Жанжал авжга чиқмасдан, ўчиб қолади. Ҳамма нарса ўз ўрнига тушади – қотил тутилади, у ҳаммасига иқрор бўлади. Ҳеч қандай сир, ҳеч қандай муаммо қолмайди. Сизга бўлса, реклама керак эди. Сизга ҳар қандай йўл билан бўлса ҳам реклама лозим эди! Ҳатто айбсиз одамларнинг номуси ва азоб чекиши ҳисобига сизнинг айбингиз билан қотилликда гумон қилинган кишилар ҳисобига бўлса керак, реклама керак эди. Сиз туфайли, сизнинг жиноий сукутингиз туфайли шу одамлардан бирини бадарға қилишди, иккитаси полиция назорати остида турибди. Бу сизга қўл келади! Ахир бутун Нью-Йорк, бутун Америка сизнинг эскиб қолган «ттракционингиз тўғрисида гапириши сизга фойдали-да! Сизга газеталарнинг «Мум ҳайкаллар музейида сирли қотиллик!» «Қотилнинг сирли ғойиб бўлиши» деган улкан сарлавҳалар билан чақирилган одамлар, оломон керак... Давом эттирайми? Ҳаммаси равшандир, энди?

Губинернинг елкалари силкинди. Секин узиб-узиб ингради. У яна бошини қуйи эгди.

«Йиғлаяпти!» – ўйладим ва ўзимни қандай тутишимни билмай қолдим.

Губинер аста-секин бошини кўтарди. У энди баландрок, чўзиброк инграр эди. Лекин бу нима? Наҳотки? Ё худо! У...

XVII БОБ. Тузатиб бўлмайдиган хато

у кулар эди! Ҳа, ҳа! У кулгидан нафаси қайтган ва қон қуйилган кўзи қип-қизил эди. Юзи сўлгин, энгаги титрар эди.

– Ҳа, ҳа, ҳа! Қаранг, Мак Алистер, ҳазилкаш чиқиб қолдингиз-ку. Наҳотки сиз бу гапларга биров ишонади, деб ўйлайсиз? Шундай ҳеч қанақа далилларсиз-а? – Губинер кулар, лекин кўзлари совуклигича қолган эди. Бу одам ўзини тутиб тура оларди.

– Гап шундаки, битта гувоҳни сиз эсингиздан чиқариб қўйдингиз...

– Шунақами? – Губинер кулгидан тўхтамай, кўзи билан мени еб қўйгудек бўлди. – Бу гувоҳ ким? Ўзингиз эмасми?

– Йўқ, мен эмас. Бу гувоҳ – қотилнинг ўзи. У суд олдида борганида ҳаммасини айтиб беради.

Губинер кулгидан тўхтади. Унинг ранги ўчмаган бўлса ҳам, оддий ғазаби очик-ойдин кўриниб турар эди.

– Сиз мендан нима истайсиз? – жаҳл билан сўради ва ўрнидан турди.

Мен ҳам ўрнимдан турдим ва ўзимни иложи борица осойишта тутиб дедим.

– Сиз Карриганга қўғирчоқлар орасида яширинган полициячини кўрганлигингизни айтасиз. Полиция шубҳа қилаётган кишиларни тинч қўйиши керак.

– Шунақами? Сиз шундай ўйлайсизми? – савол ҳақоратомиз берилган эди. – Агар шундай қилмасам-чи?

– У пайтда қиссада фақат «Мум ҳайкаллар» музейидаги фожа тўғрисидагина эмас, сизнинг тўғрингизда ҳам бор ҳақиқат очиб ташланади. Сиз пушаймон бўлиб қоласиз...

Губинер стол орқасидан чиқиб, менинг олдимга келди. У мендан анча баланд эди, мен ундан кўзимни узмаслик учун калламни юқори кўтардим.

– Гапимга қулоқ солинг, жаноб ҳақиқат изловчи... – У бу сўзларни нафратдан бўймайган калинлаблари орасидан сизиб чиқарар эди. – Мен сизнинг дўқларингиздан сира қўрқмайман. Мени судга беринг, мени истаганингизча

XVII БОБ. Тузатиб бўлмайдиган хато

айбланг. Мен ҳеч нарсадан кўркмайман! Бунинг устига, хурсанд бўламан! Ҳа, ҳа! Менинг музейимдаги қотиллик гуфайли жанжал қанчалик авжга чиқса, менга шунча яхши. Менга улкан реклама керак деб, ўзингиз айтдингиз, шундай эмасми? Мана шунинг учун мен ҳамма нарсага тайёрман. Топдингиз! Мен ҳамма нарсага тайёрман!

– Турма ҳам сизни кўрkitмайдими?

– Турма? – Губинер сурбетлик билан бармоғини шиқиллатди. – Қўғирчоқлар орасида яшириниб ётган қотилни кўрмаганим учун авахтага тикиб қўядиган судни кўрсам бўларди.

– Лекин сиз уни кўргансиз!

– Сиз уни исбот қилинг. Хатто ҳозир сизга иқроп бўлганимдан кейин ҳам исбот қилинг. Ҳа, мен уни кўрдим. У полициячи. Ўрта бўйли, тўладан келган одам, қорасоч. Мен уни танимайман ҳам... У Аль-Капоне тўдасига полиция ҳужуми тасвирланган қўғирчоқлар орасида ётар эди. Лекин судда ҳам буларнинг ҳаммасини рад қиламан. Ҳозирги суҳбатимизни ҳам, лекин сиз ўзингизнинг адабий ҳунарингизда менинг шаънимга бирор доғ туширадиган бўлсангиз, мен судга мурожаат қиламан ва тухматингиз учун сиздан анчагина пул ундираман! Исбот қилиш мумкин бўлмаган нарсаларнинг барчаси тухмат ҳисобланишини билмайсизми? Шахсан мен мана шу икки вариантга, розиман. Сиз бўлсангиз! Ҳар ҳолда, ишга киришмасингиздан олдин, адвокатингиз билан маслаҳатлашиб олинг! Энди хайр!

Ҳа... Ярамас Губинер ҳақ эди! Мен буни тушунишим учун ҳеч қандай адвокат билан маслаҳатлашишимнинг ҳожати йўқ эди. Уни ҳар қанақа йўл билан бўлса ҳам қўлга тушириб бўлмасди. Лекин барибир! Мен ҳақиқатни билганимдан хурсанд бўлардим. Рамон Монтерони полициячи ўлдирган эди. Ўша, негр Брайан, кейин тинтув вақтида Губинер кўрган, ўша полициячи. Энди нима қилиш керак? Албатта, бор гапнинг ҳаммасини Карриганга айтиб

бериш керак, лекин... эҳ, агар Брайан негр бўлмаган-да! Йўк. Қизишмаслик, керак. Жо билан маслаҳатлашиш зарур.

Губинер билан учрашганимдан кейин мана шулар тўғрисида ўйладим. Бу суҳбат мен учун қандай оқибатларга олиб келишини ҳаёлимга келтирмас эдим.

XVIII БОБ. ЮЗМА-ЮЗ

Жин урсин! Бу гал мен Кэйзи билан Жога, «Тиволи»да учрашамиз, деганимда учрашув вақти тушликка тўғри келишини сира ўйламаган эканман. Бу пайтда кафеда одамлар тўла ва ғала-ғовур эди. Идиш-товоқлар шарақлар, хўрандалар баланд товуш билан сўзлашар, куч билан сурилган стуллар ғиртиллар эди. Орик, кекса официант столлар орасида ўралашиб юарди. Ошхонадан ошпаз тайёр таомларнинг номини тантанали равишда айтиб бақирарди. У таомлар номини шунчалик тантанавор айтардики, гўё Капитолия олдида денгиз пиёда аскарлари парадига кўмондонлик қилаётгандек эди.

Бахтимизга бўш жой топила қолди. Овқат исидан бизнинг ҳам иштаҳамиз очилиб кетди, овқатланиб олмоқчи бўлдик. «Тиволи»да овқатни жуда сифатли пиширишар эди. Бизга кофе, Кэйзига крем сода келтирганларидан кейингина мен Губинернинг олдига борганимни айтиб бердим. Бу вақтга келиб кафе деярли бўшаб қолган эди. Икки-уч хўранда бу жойда қолган бўлиб, улар орасида кеча кўрган кишимиз ҳам ўтирар эди. У худди кечагидек бизга орқасини ўгириб ўтирар ва кечагидек газета ўқир эди.

Мен ўз ҳикоямни тамом қилар эканман, Жо ҳаёл суриб совиб қолган кофесини қошиқ билан айлантирар, Кэйзи бўлса ёш болалардек лабини чўччайтирар ва кўзларини сузиб, сомон найча орқали крем содани сўрар эди.

– Губинер билан қилган суҳбатингизни Карриганга айтсак, нима бўлади? – сўради Кэйзи оғзидагини ютиб.

– Энди музейга полициячи кирганини негр Брайан кўрибди, деб айтиш шарт эмас.

– Тўғри, Мак... – Жо унинг ёнига тушди. – Энди Карриганга ишониш мумкин деб ўйлайман. Губинер икром бўлгандан кейин негр Брайаннинг гувоҳлик бериши унчалик муҳим эмас.

Мен дарров жавоб бермадим.

– Масала равшанку-я, лекин Карриганга мурожаат қилишдан олдин тасодифий одамнинг эмас, Рамон Монтеро қотилининг изига тушганимизга ишонч ҳосил қилишимиз керак.

– Ҳали ҳам шубҳаланасанми? – сўради Жо.

– Биласанми... биз, бизгина эмас, ҳатто полиция ҳам, камида уч марта, ундан кейин мисс Паризини, куёви билан... Янглишдик. Йўқ, олдин ўзимиз ишонч ҳосил қилайлик!

– Сиз ҳаққа ўхшайсиз, Мак. – Кэйзи стаканини суриб қўйиб, хўрсинди. – Кимлардан шубҳа қилишмади! Шу ифлос Губинердан бошқа ҳаммани шубҳа остига олишди. Нима учун? Нима учун ҳаммасига айбдор шу эканлиги ҳеч кимнинг калласига келмади? Сиз Мак, Жо ҳам бу қотилликдан фойда кўрган одам шу Губинер деб айтгансиз-ку. Э, худо, буни унинг ўзи ҳам инкор қилмаяпти.

– Далил, далил керак! Кэйзи! – деди Жо энтикиб. – Гап шундаки, Губинерни қотилликда айблаб бўлмайди. Унинг ажойиб далили бор. Далили, – қайтарди у, – яъни жиноят содир бўлганда бошқа жойда бўлганлигининг исботи бор.

– Яхшиси, келинг, кечагига ўхшаб фикрлашайлик, – дўстларимнинг сўзини бўлдим. – Ахир, биз бугун кечагига қараганда, кўп нарсани биламиз. Келинглари, Жо, «кўрайликчи, нимани биламиз-у, нимани билмаймиз», деб айтардинг-ку.

– Жо ҳам жуда муҳим нарсаларни билиб келган, – деди Кэйзи, – Жо, нега индамай ўтирибсан?

Жо гапни шундай бошладики, гўё унинг маълумоти ҳеч қандай аҳамиятга молик эмасди.

– Гап бундай... Кони-Айленд полиция участкасидаги ошоналарим ва криминалистика марказий лабораториясидаги

айрим болалар билан учрашдим. Маълум бўлишича, Брайан ва Губинер айтганидек, ташқи қиёфадаги полициячи Кони-Айлендда ишламайди ва илгари ҳам ишламаган. Лабораториядагиларнинг аниқлашича, Карриган дераза ромидан топган толалар энг арзон газламаларники экан.

Балки, ҳайрон бўлмаганим юзимдан сезилган бўлса керак, Кэйзи ўзини тутиб туролмади.

– Хўш, Мак, наҳотки тушунмасангиз? Арзон ип газлама! Полициячилар кўйлаклари эса... Нимадан килишади, Жо?

– Зиғирпоя толаси ва енгил жун билан сунъий тола аралашмасидан. Уларнинг толалари полициячиларнинг ёзги кўйлакларига ўхшайди.

– Тўхта-чи, демак... демак, из қолдирган киши полициячи эмас экан-да?

– Бўлмаса, улар, жиноятчилар икки киши эмасмикин?

– Буни Карриган дарров билиб олган бўларди! – жавоб берди Жо. У, албатта, ҳақ эди.

– Йўқ, бундай эмас! – Кэйзи калласини сарак-сарак килди. – Майлими, ўз фикримни айтсам?

– Албатта! Бўлмасам-чи! – дедик Жо иккимиз.

Иккимиз ҳам Кэйзининг яқиндагина бизга катта ёрдам берган заифона мантиғи таъсирида эдик.

– Бўлмаса, кулоқ солинг... – бизнинг тикилиб турганимиздан уялиб гап бошлади. – Сиз, балки, менинг фикримга қўшилмассиз. Лекин... ўйлашимча, Губинер қотиллик қилган. Ҳа, ҳа, Губинер! У ўзини уйига овқатлангани кетаётгандек қилиб кўрсатган ва полициячи кийимини кийиб дарров қайтиб келган. Музейда полициячи формаси озми. Қўғирчоқларнинг ярмигача полициячи.

– Лекин, Кэйзи! – Афтидан Жо унга биринчи марта эътироз қилаётган эмас эди. – Қотиллик содир бўлганида Губинер уйда эди! Бунга гувоҳлар қалашиб ётибди. Бундан ташқари у билан телефон орқали гаплашишди. У келганда музей ичидан ёпик эди, ичида эса қотил бор эди. Уни

Губинернинг ўзи кўрган. Ахир, у ўзини ўзи кўрмас эди-ку.

– Йўқ, дўстларим! – сабрсизлик билан кўлимни силтадим. – Бунақада биз эрталабгача ўтирамиз-у, бир фикрга келолмаймиз. Бир бошдан бошлаймиз. Ўз маълумотларимизга бугун билганларимизни қўшамиз, нима бўлар экан. Келишдикми? Қани, Жо, давом эт.

– Қулоқ солинг: қотиллик бўлган куни соат учдан кейинроқ «Мум ҳайкаллар» музейига полициячи кириб келади. У ўрта бўйли, микти жуссали, оқ кўлқоп кийган киши эди.

– Бундай оқ кўлқопни Кони-Айленддаги полициячилар киймайди, – унинг сўзини бўлдим.

– Тўғри! – деди Жо ва менинг гапларимни қайтарди. – Бундай оқ кўлқопни Кони-Айленддаги полициячилар киймайди... Кейин орадан ўн беш-йигирма минут ўтгач, музей эшиги синдирилган ва Рамон Монтеронинг мурдаси топилган. Полиция тинтишга тушади ва музей хўжайини Губинер ёрдамида бинони кўздан кечира бошлайди. Хоналардан бирида Губинер қотилни кўради. Лекин индамасдан полициячиларни бошлаб кетаверади. Терговчилар қонга бўялган оқ кўлқопни ва коровул ўлдирилган тош парчасини топади ва деразаларнинг бирдан кийим изларини аниқлайди.

– Кийим изларининг ранги полициячи формасига ўхшар, лекин сифати ўхшамас эди... – Яна Жонинг сўзини бўлдим.

– Ҳақ гап, Бундан ташқари паркда, дераза остида, из топилган жойда полиция Кони-Айленд ходимининг худди шу кийим толаси илашиб қолган значокини топди.

– Хулоса! Хулоса қандай? – Сабрсизлик билан сўрадим. Жо ўйлаб қолди.

– Агар кўлқоп полициячиники деб, фараз қилсак, – товушимни чиқариб фикр юрита бошладим. – Шубҳа йўқки, Рамон Монтеронинг қотили ўша, чунки коровул ўлдирилган тошда ҳам шу кўлқопнинг изи қолган. Энди гап бундай:

полициячи яширинмаган, чунки у жуда семиз бўлган. У яширинмоқчи бўлган... Деразадан чиқиб кетишни жуда истаган! Шунда у дераза ромида арзон газлама кийимнинг изини, дераза тагида эса Кони-Айленд ходими значокини қолдирган... Лекин нима учун Кони-Айленд ходиминики? Нима дейсан, Жо? Ўзиники бўлмаган кийим кийган, кўкрагига Кони-Айленд ходимининг значокини таққан полициячи, а? Қани, Кэйзи, сиз ахир шу фикрни айтгансиз-ку?

– Эй, бўлди! Бу афтидан ҳақиқий полициячи бўлмаган! – хайронликдан Жонинг лаби осилиб кетди. Бу... бу Кони-Айлендда полициячи ролини ўйнайдиган одам! Эсимдан чиққанини қара, бундайлар жуда кўп томошахонада ишлайди!

– Менга қаранг, Мак... – Кэйзи журъатсизлик билан енгимни тортди. – Бундай фикрни сиз айтдингиз, деб нега гапирдингиз?

– Чунки, сиз Губинер тўғрисида гапирганингизда ўз музейидан олган полиция кийимини кийган деддингиз. Албатта, ўз кўғирчоқларига ростакам полициячилар киядиган қиммат кийим кийгизмайди. Бошқа аттракционларнинг хўжайинлари ҳам шундай қилишади.

– Уҳ, қария, мени хайрон қияпсан! – кулди Жо. – Карриганнинг ўзи бунақа қила олмас эди.

Мен уялиб кетдим, тан олиш керак, жаҳлим чиқди.

– Карриганга бало борми? Бу мантиқ масаласи, бошқа ҳеч нарса эмас.

– Бўлмаса, айтарсан, музей яқинида парк хиёбонида котил ўз ўлжасидан тортиб олган калитлар топилди. Калитларда ҳам ок қўлқоп белгилари топилган-ку!

– Билмадим! – Мен елкамни қисдим. – Бунинг нима аҳамияти бор. Балки, Губинер калитларни топиб олиб, терговни чалғитиш учун ташлаб юборгандир. Агар мендан жиноятчи қандай яширинганини сўрасанг, айтиб беришим мумкин.

– Шу ҳам жумбоқми? – Жо кулди. – Музей тинтиб бўлингандан кейин тўйга келган меҳмонлардек музей полициячиларга тўлиб кетди. Қотил яширилган жойидан чиқиб, уларга қўшилиб кетди.

– Кўряпсанми, мантик! – дедим бизларга орқа ўтириб ўтирган ёлғиз кишининг елкасидан кўзимни узмай паришонлик билан. – Менга қара, Жо, – шивирладим, – мана шу одам бизларнинг суҳбатимизга кулоқ солмаётганмикин? Икки кундан бери ўша жойда ўтириб ўзини газета ўқиётганга солади. Нима десанг ҳам, бунда бир гап бор. Бу ерга у бежиз келмаган.

Жо билан Кэйзи бирданига унга қарашди.

– Албатта, бежиз келмаган! – Жо масхараомуз менга қаради. – Бир киши кофе ичиб газета ўқияпти... Э, ука, сен изқуварлик балосига учрабсан! Бу ишингни қўй, бўлмаса ҳали замон мендан ҳам шубҳаланмасанг.

Унинг ҳазилини қувватлашдан бошқа иложим қолмаган эди.

– Бўлмасам-чи? – кулдим. Сенинг жасадинг билан музей деразасидан бемалол ўтиш мумкин. Бунинг устига сен музей қоровули Кэйзига қўполлик қилганини биласан...

Нотўғри гапирганимни сезиб, жим бўлиб қолдим. Кэйзи уялди.

Менинг ҳазилим ноўрин эди. Мен ўзимни ноқулай сездим.

Жо қовоғини солиб, жим бўлиб қолди. Кейин столга пул қўйиб, қатъийлик билан Кэйзига деди:

– Мени кечир, азизим, мен Мак билан юзма-юз гаплашишим керак. Дарров келаман. – Кейин менга, – юр, – деди.

Очиғини айтганда, менда Жога нисбатан ачиниш ҳисси ҳосил бўлди. Бунақа бачканаликнинг нима кераги бор! Яхши, мен қўпол ҳазил қилдим. Лекин шунинг учун муштлашиш керакми?

Кўчада бир неча қадам юрдик, кейин у тўхтади. Мен

нохуш гап бўлишини сездим, лекин ўзимни оқлаш учун ҳеч нарсга демадим. «Қани гапир, гапир! – Жаҳлим чиқиб ўйладим. – Қизик, нима дер экансан».

– Сен ҳақсан! – деди Жо бирданига. Мен уни бунчалик хўмрайганини сира кўрмаган эдим. – Сен жуда ҳақсан! – Қайтарди у. – Сен севган, ростакамига севган аёл кишини ҳақорат қилганинг ва кўпол бўлганинг учун ҳар бир ишни қилиш мумкин!

– Жинни бўлдингми, Жо! Эсингни йиғ. – Мен аҳмоқона ҳазил туфайли Жодек дўстимдан ажралишни истамас эдим. Афтидан, у муҳаббатга мубтало бўлган эди.

– Гап қайтарма! – жаҳл билан хитоб қилди Жо ва ўз товушидан ўзига келгандек синчковлик билан менга қаради ва илжайди. – Уни қара, наҳотки ҳеч нарсани тушунмасанг?

– Нима гап ўзи, гапир! – Жаҳлим чиқиб бақирдим. Шундай бақирдимки, йўловчилар бизга қарабди.

Жо мени кўлтиқлаб олиб судраб кетди:

– Юр, юр, қария! Ҳозир ҳаммасини айтиб бераман. Ўзингни бос. Лекин ўзинг айбдорсан. Сен менга тегизиб ҳазил қилганингда калламга бир фикр келди. Қотилликнинг сабаби, босқинчилик бўлмаса-чи? Ахир, Лой Коллинз, ўша жойдаги жуда кўп йигитлар Кэйзига осилишини айтган-ку. Лекин у ҳеч кимга эътибор бермаган. Эсингда борми? Унинг олдида бу гапларни гапириш ноқулай эди. Мана сени кўчага олиб чиқдим:

– Сен Рамон Монтеро Кэйзини ҳақорат қилгани учун йигитлардан бири ундан қасдини олган деб ўйлайсанми?

– Билмайман. Лекин мен ўзимни унинг ўрнига қўйиб кўрдим. Тўғрироғи, сен мени унинг ўрнига қўйдинг. Нима учун шундай бўлмасин?

– Яхши, шундай бўлди, дейлик, ўша йигит каердадир полициячи ролини ўйнаган. Лекин у қандай қилиб бир неча минут ичида Рамон Монтеро билан Кэйзи ўртасида бўлган воқеани билиб олди? Кэйзининг акаси билан қилган суҳбатини эшитиб турган, шундайми!

– Билмайман! – Жаҳл билан елкасини қисди Жо. – Худди полиция инспекторидек сўрайсан-а?

– Хўш, қайси томошахонадан полиция ролини ўйнайдиган ўрта бўйли, тўладан келган, қорасоч кишини топасан? Бу тўғрида сўрашим мумкиндир?

– Ўзи нима демокчисан? – сергакланди Жо.

– Агар қотил Кэйзи билан акасининг гапларини эшитиб турган бўлса, демак, у ҳам ўша «Электр стулида қатл» аттракционидида ишлайди. Бу жуда осон гап.

– Жуда осон! – қайтарди Жо. У тўхтаб атрофга қаради. – Эй, такси! Бақирди у ва тўхтаган машина томон судраб кетди. – Кони-Айлендга! – деди у шофёрга мени ўтқизиб. – Жанубий дарвозага!

Жанубий дарвоза, мен унинг борлигига шубҳа қилмас эдим, у аттракционлар паркиннинг панжара деворидаги оддий эшик эди. Мен дўстимнинг орқасидан аранг улгурар, унинг одамлар орасидан ёриб ўтишига ҳайрон қолар эдим. У оломон орасида ўзини эркинроқ ва осойиштароқ сезгандек эди. Жо бир неча марта менга нимадир демокчи бўлди, лекин мен ҳеч нарсани тушуна олмадим, шовкин ва тўполон паркнинг бошқа жойларига қараганда бу ерда зўрроқ эди. Бирданига Жо енгимдан судраб кетди. Бир неча қадам юрганимиздан кейин ўзимизга таниш «Электр стулида қатл» аттракционининг олдидан чиқиб қолдик. Касса олдида ҳар галгидек тўполон, чорловчининг янгроқ овози: «Леди ва жентльменлар»ни жаҳонда ягона томошахона намоишларини кўришга таклиф қилар эди.

Мен яқиндагина Лой Коллинз турган жойдан чорловчини кидира бошладим. Лекин у ерда ҳеч ким йўқ эди. Жо репродукторга имлаб ундан чиқаётган овозга қулоқ солинишини кўрсатди:

Леди ва жентльменлар! Сиз ўлимга ҳукм қилинган жиноятчининг юраги қандай ураётганини эшитяпсиз».

Чорловчининг овози орасидан бир меъёрда дукуллашни эшитдим. Юрак дукуллар эди! Одам юраги!

«... Бу юрак кўзингиз олдида уришдан тўхтайди. Леди ва женгльменлар! Жаҳонда ягона стулида қатл аттракционига билет олишга шошилинг!»

– Магнитофон! – Жонинг товушидан ўзимга келдим. – Ўйлаб топганларини қара! Кимни кўраётибман! Хелло! Тони! – у анча ёшга бориб қолган, қовоклари шишган кишига қўлини силкиди. У эшик олдида туриб, юзларига бўёқ чапланган сариқ сочли аёл ўрнига билет йиртар эди.

– У ким? – сўрадим полиция кийимини кийган кишини таниёлмай.

– Тони Валенто. Эски ўғри. Омадимиз келди, қария. Шу ерда тур, мен ҳаммасини билиб келаман.

Мен уни кутар эканман, анча вақт ўтиб кетгандек бўлди. Балки, дарров қоронғи тушиб, томошахоналарда чирок ёқилгани ва ҳамма нарса бошқача бўлиб кўринганидан шундай бўлса керак. Механик чорловчининг овози кишини чарчатадиган даражада бир хил қайтарилар, репродуктордан эшитилиб турган юрак уриши фикрни чалғитар, ўйлашга халақит берар эди...

– Юр! – Жо беҳосдан унинг пайдо бўлиб қолганини кўриб чўчиб тушдим.

У муҳим нарсани билиб олганини бир қарашдаёқ сезиш мумкин эди. Мен савол бермай унинг кетидан кетдим. Тўғрироғи, югурдим. Чунки Жо жуда шошар эди. У шошса, орқасидан етиб олиш мушкул.

Биз паркдан чиққанимиздан кейингина у гап бошлади. У парк тўсиғига суяниб деди:

– Ҳаммасини билдим. Унинг исми Эмсли Роуз. Менимча, бу ўша. Аттракционга кириш олдида майдонча тепасида полициячи бўлиб турган. Ҳамма белгилари мос: қорасоч, ўрта бўйли, миқти. Тони Валентонинг айтишича,

кўпол, жаҳлдор одам. Техаслик собиқ ковбой. Ҳозир бу ерда ишламайди.

Қизик, маррага етган чоғ Рамон Монтерони ўлдирган киши тўғрисида анча нарсани билганимизда мен қандайдир саросимага тушиб қолгандек бўлдим. Мен нима дейишимни билмасдим. Бу гўё оламда энг муҳими эди, ҳали ҳам аттракционлар паркидан эшитилиб турган шовқинга кулок солар, механик чорловчи ва бир меъёрда ураётган юрак товушини ажратиб олишга ҳаракат қилаётгандек эдим...

Биринчи бўлиб жимликни Жо бузди. Афтидан, у менинг ҳолатимни тушунар, ўзи ҳам ноқулай аҳволга тушиб қолган эди.

– Нима қилдик, Мак? Энди ҳеч қандай хато йўққа ўхшайди. Биз энди ҳеч нарса қила олмаймиз. Буёғи полициянинг иши. Бу жуда хунук воқеа эканлигини тушунаман. Мен умримда бунақа иш қилмаганман. Лекин нима десанг ҳам қотил – шу! Рамон Монтеро, унинг беваси, болаларини ўйла. Полиция таъкиб остига олган ва ҳозир ҳам таъкиб қилиб юрган кишиларни. – Лой Коллинз, Кэйзи, мисс Паризиниларни ўйла. Биз бошқача йўл тута олмаймиз. Истайсанми, бор гапни Карриганга ўзим айтаман? Албатта, Жо ҳақ. Қотил – қотил! Рамон Монтерони бамайлихотир, ўйлаб ўлдиришган.

– Йўқ, Жо. Карриганнинг олдига ўзим бораман, – дедим қатъийлик билан. – Нима бўлса ҳам, қотил жазосини тортиши керак, бу аниқ! Адресини билдингми?

Жо кўлида қисимлаб турган қоғоз парчасини менга узатди.

– Мана. Унинг исми Эмсли Роуз. У шу яқин жойда Куин Элизабет стрит, 17 да туради. Сен Карриганнинг ишхонасига телефон қил, уни топарсан. Телефонини биласанми? Бўшаганингдан кейин бизникига кел! Кэйзи билан сени кутамиз.

Карриганга автоматдан телефон қилдим. Ҳозиргина уйига кетганини айтишди. Нима бўлибди, метрода унинг

уйига йигирма минутда етиб бораман.

Метрога кириш жойи шу яқинда эди. Одамлар оломони ҳаммаёқдан оқиб келар, темир иси анқиб турган қоронғи ковакда ғойиб бўлар эди. Вақти-вақти билан у жойдан поезд товуши эшитилар, шунда ер титраб кетар эди. Мен ўша жойда димиқишни истамай, нариги станциягача пиёда кетмокчи бўлдим.

«Хўш, – дейман Карриганга, – энг асосийси, ўз психологияси, ўз ташвиши, ўз фожиасига эга бўлган одам, сизнинг совук, ўлик ашёвий далилларингиз эмас».

Карриган, албатта уялади. Лекин уни шундай ноқулай аҳволга солиб қўйишим одамгарчиликдан ҳам, қаттиққўлликда ҳам эмас.

«Қотилнинг исми – Эмсли Роуз, – дейман яна, – аттракционлар паркига яқин жойда Куин Элизабет стрит, 17 да туради. Эҳтиёт бўлинг у жаҳлдор, кўпол одам...»

Кейин мен у билан, қотил билан учрашаман. Унинг тўғрисида ҳамма нарсани билиб олишга ҳаракат қиламан: нима учун Техасдан кетиб қолган, Кони-Айлендга келишининг сабаби нима... Мен уни зўрламайман ўйлайманки, у билан тил топишамиз. Мен ўзим тўғримда, Рамон Монтеро, Лой Коллинз тўғрисида сўзлаб бераман...

«Ишонаманки Карриган, Эмсли Роузни сизга топиб берганимни бошқага айтиб қўймайсиз! – албатта, огоҳлантираман полиция инспекторини. – Ўзингиз яхши тушунасиз, шу гаплардан кейин у билан эркин суҳбатлаша олмайман...»

Йўқ, Карриган айтиб қўймайди, унга нима кераги бор. Бу ҳақда ундан бошқа яна Кэйзи билан Жо билади. Албатта, мен ҳам! Мен ҳам биламан... Мен ҳамиша Эмсли Роузни чаққанимни биламан. Лекин нима учун «чаққанимни» мен шунчаки унинг тўғрисида полицияга айтаман. Мен унинг қотил эканлигини айтаман. – Нимаси ёмон? Лаънати томошахона мени ҳиссиётли ва юмшоқ кўнгил қилиб қўйган. Мен қачонлардир эсимдан чиқараманми? Эмсли

Роуз билан қачон гаплашаман, унинг тўғрисида қачон ёзаман? Қачон бу ҳаммаси тугайди?.. Симёғоч фонардан нариги фонарга ўтар эканман, паришонхотирлик билан ўз соямга қарар эканман, шуларни хаёлдан ўтказар эдим. У гоҳ иккита бўлар, гоҳ чўзилиб оқарар, гоҳ яна аниқ ва қисқа бўлиб қолар эди. Мен эса юриб хаёл сулар эдим...

Кейин мен жуда бўшашиб кетдим. Аранг оёқда турар эдим.

– Қаерга борасиз, сэр?

Нью-Йорк таксичилари ажойиб психолог: улар тротуарда иккиланиб турган одамни кўришлари билан, унинг ёнида тўхтайдилар-да, счётчикни юргазиб юборадилар.

Мен машинага ўтирдим, юмшоқ ўриндиққа суяниб чуқур нафас олдим ва енгил тортиб:

– Куин Элизабет стрит, 17, – дедим.

Биз узок юрмадик, лекин ҳамиша гоҳ ўннга, гоҳ чапга бурилар, тор, қоронғи кўчаларда машинамиз фарасидан узун, бесўнақай соялар тушар эди.

Кутилмаганда шофёр машинани тўхтатди ва ярим бурилиб, норозилик билан деди:

– Келдик, мистер!

Бу калтагина, қизил ғиштдан бир хил қилиб қурилган уч қаватли уйлардан иборат кўча эди. Бундай кўчаларни мен туғилмасимдан ўнларча йил олдин олинган овозсиз Чаплин фильмларида кўрган эдим. Уйларнинг эшиклари устига осиб қўйилган беш қиррали фонарларда газ ўрнига хира лампочка ёниб турар эди. Аҳёнда ўтиб қолган йўловчиларнинг оёқ товушлари эшитилиб турарди.

Шофёр мен уни алдаб олиб келганимни айтиб ғингшир, бу жойдан пассажир топишдан пул топиш осон эканлигини айтар эди. Унга берган чойчакани ҳам, табиий деб билиб, раҳмат ҳам айтмади.

Мен газеталарда «арзон мебелли хоналар ижарага қўйилади. Ижара ҳақи икки ҳафта олдин олинади», деб

XIX БОБ. Тиш оғриғи дориси

эълон қилинадиган уйлардан бирининг олдида турганлигимни сездим.

Қўнғирок тугмасини босдим. Балки унинг кар қилувчи овози мени ўзимга келтирдимикан. Биринчи марта. «Э, худо, нима учун бундай қиялман? У уйда бўлмагани яхши эди!» – деб ўйладим.

Кирланиб кетган эшикни қулоғи оғир, исқирт кампир очди. У менга нима кераклигини сира ҳам тушунмай ўзининг гапини маъқуллар эди:

– Юксиз келганларга жой бермаймиз, кетинг, кетинг...

Ниҳоят у менинг саволимга тушунди.

– Эмсли Роуз? – у эсига туширмоқчидек валдиради. Эмсли Роуз... Эмсли Роуз... – Ҳа, Эмсли? Бўлмасамчи, ағанаб ётибди! Киринг.

Мен уйга кирдим...

XIX БОБ. ТИШ ОҒРИҒИ ДОРИСИ

Мен кўчага чиққанимда соат тунги ўн иккидан ошган бўлиб, уч каватли гиштлик биноларнинг бирортасининг ҳам деразасида чирок кўринмас эди. Кўчада ҳеч ким йўк, тип-тинч. Лекин қаердадир бекитилган дарпарда ва тортиб қўйилган пардалар орқасида, қоронғиликда одамлар туриб, мени сергаклик билан кузатиб тургандек бўлар эди. Менинг Эмсли Роуз билан қилган суҳбатим бутун асабларимни таранглаштириб юборганини тушунардим, лекин шундай бўлса ҳам гўё девор четида писиб турган бирор киши билан беҳосдан тўқнашиб қолишдан хавфсираб, кўчанинг ўртасидан юрар эдим.

Мен шунчалик хаяжонланган эдимки, беҳосдан кўз олдимда пайдо бўлиб тўхтаб қолган, автомобилнинг соясидан орзиқиб кетдим. У катта қадимий хариталардек йўлак ёнида турар, афтидан у кўпдан бери гараждан маҳрум қилинган эди. Лекин бу мен учун яхшилик келтирмайдигандек бўлиб кўринди.

Телефон! Мен учун энг зарури ва шу заҳоти топилиши

керак бўлган нарса телефон эди. Мен Жо билан нима ҳақда гаплашишни, у менга қандай ёрдам бера олишини билмас эдим. Лекин бу суҳбат жуда зарур, кечиктириб бўлмайдиган ва бу суҳбатдан киши ҳаёти хал бўлишини билар эдим. Ниҳоят витринага кўзим тушди, хира ёруғлик яшил, сарик ва кизил суюқлик тўлдирилган учта катта вазани ёритар эди. Вивеска ўрнида катта оқ квадратга кизил крест чизилган эди. Э, худо, бу аптека-ку! Бу ерда телефон бўлиши керак! Тўтри, аптека ёпиқ, лекин мен эшикни очмагунларича тақиллатишим, қўнғироқ чалишим мумкин. Ахир, бу аптекада!

Мен эшикни очмагунларича тақиллатдим, қўнғироқ тугмачасини босавердим..

Кексайган, ғижимланган пижама кийган аптекачи уйкусирагандек ҳаракат қилар эди. У бурнини тортар, дўрдоқ лабларини чўпиллатар ва ёруғликдан ўзини олиб қочар эди. Мени олдинга ўтказиб юбориб, одатдагидек прилавка орқасига бориб турди, уйкусирган хира кўзларини менга тикди ва оғзини катта очиб эснади, шунчалик эснадики, чакаклари қирсиллаб кетди, бу кутилмаган ҳодисадан калласини силкиди, шундан кейингина уйкуси ўчди.

– Ҳа, тиш оғрияптими? – бу савол билан менга қанчалик ёрдам берганига шубҳа қилмай гапирди.

– Ҳа, ха! – севиндим. – Тишим. Жуда оғрияпти.

– Иссиқданми, совуқданми? – Аптекачи энди менга қизиқиб тикилар эди. – Куин Элизабетга яқинда келдингизми? Кимникида турасиз?

– Совуқдан... совуқдан қаттиқ оғрниди! – Мен фикримни тўплаб олишга ҳаракат қилиб жавоб берардим. Афтидан, шу ерда Нью-Йоркнинг шу кичкина бурчагида энг мавҳум провинция ахлоқи ҳукм сураар, аптека бўлса, барча ғийбат тўпланадиган ва тарқаладиган марказ эди. – Биласизми, совуқдан қаттиқ оғрийди. Иссиқдан ҳам оғрийди. Қизиг-а, тўғри эмасми?

– Нима кизиғи бор? Қизик эмас, пульпит⁶¹. Тиш оғриғини ўтказиб юбормаслик керак. Мен яхши врачнинг адресини бераман истайсизми? Менинг тавсиям билан арзон олади. Кимникида тураман дедингиз?

– О... оҳ, – жағимни ушладим, – жуда оғриб кетяпти.

– Ҳозир тўхтайти. Мен сизга шунақа дори бераманки, дори эмас, мўъжиза! Яқинда олдим. Лекин, албатта, врачга учрашинг. Жуда ажойиб врач! Мен юборганимни айтсангиз, сиздан ўттиз процент арзон олади. Худо номи билан қасам ичаман. Яқин жойда туради. Сиз...

– Кечирасиз, – сўзини бўлдим, – лекин менга телефон керак.

– Телефон? Ҳозирми? Кечаси-я? – Унинг болаларча катта очилган кўзларида уйқудан асар ҳам қолмаган эди. – Нима бўлди?

– Ҳеч нарса бўлгани йўқ... – уялдим.

– Юринг, юринг! Телефон шу ерда. Тезроқ телефон қилинг... Тунги гаплашиш учун мен йигирма беш процент кам ҳақ оламан, агар истасангиз сизнинг номингизга ёзиб қўйишим мумкин.

– Раҳмат, – дедим ва Жонинг номерини териб, трубкани оғзимга яқинлаштириб, бошимни эгдим.

Аптекачи мени ёлғиз қолдиришни хаёлига ҳам келтирмас эди. У прилавка орқасида қовуштирилган қўлига энгагини тираб, менинг суҳбатимга кулоқ солар эди.

– Алло, Жо, бу – мен, Макман...

– Мак? Қаерда йўқолиб кетдинг? – Жонинг товуши шундай шанғиллар эдики, мен кўркувдан трубкани кулоғимдан олдим.

– Нега бақирасан? Секинроқ гапир. – Аптекачи калласини қимирлатди.

⁶¹ Пульпит – тиш бўшлиғини тўлдириб турадиган ғовак бириктувчи тўқима – пульпанинг яллиғланиши. Пульпага тиш чириши натижасида микроб кириши, шунингдек, тишни қон билан таъминлайдиган қон томирларнинг жароҳатланиши, тиш синиб, пульпанинг очилиб қолиши туфайли ҳам яллиғланиш рўй беради.

– Ҳечқиси йўқ. Ҳеч ким бақирмаяпти. Бу кулоғи оғирлар учун чиқарилган махсус телефон, жуда яхши телефон! Хотиним кулоғи оғир бўлса ҳам, шу телефонда мендан яхши эшитади. Гапиринг, гапираверинг, кўркманг...

– Алло, Мак! Эшитяпсанми? Қаерда қолиб кетдинг! Кейзи билан бутун кеч пойладик...

– Банд эдим. Жо, диққат билан кулоқ сол. – Мен иложи борича секин гапирдим. – Жо, мен уникида бўлдим...

– Карриганнынг олдидами? У бу хабарни қандай қабул қилди? Нахотки шунча узок гаплашдингиз?

– Йўқ! Ҳеч қанақа Карриганны кўрганим йўқ! Мен уникида эдим, ана у йигитникида, билдингми? Алло! Алло! Эшитяпсанми, Жо?

– Йўқ, бу мумкин эмас. Гапингизни тушуниб бўладими?

– Сабр қилмай аптекачи гапга аралашди. – Сиз унга уларнинг отини айтинг! Уникида бўлдим, буникида бўлдим, деганингизни тушунадими...

– Қаерда қолдинг, Жо! – Шилқим аптекачидан қўлимни силкиб, орқамни ўгириб олдим. – Нима гапирганингни эшитяпман!

– Шундаман, шу ердаман, – деди ниҳоят дўстим. – Лекин сен нима учун уникига борганингни сира тушуна олмаяпман! Ахир, биз келишиб олган эди-ку...

– Яхши, яхши, кўришганимизда ҳаммасини тушунтириб бераман. Менга ишон – шундай қилиш керак эди. Ҳозир буни гапира олмайман – автоматдан гаплашяпман. Гап бундай Жо, зудлик билан бир қарорга келиш керак, бўлмаса иш чатоқ бўлади. Кулоқ сол, сенда пул борми?

– Йўқ? – баланд товуш билан деди аптекачи. – Қизик, кечаси ким пул беради? Бунинг учун аҳмоқ бўлиш керак.

– Илтимос, халакит берманг! Йўқ, бу сенга эмас! Хўш, сендами, Кэйзидами, пул топиладими?

– Ҳозир-а, кечаси-я? Кулоқ сол, Мак, нима бўлди ўзи?

– Аҳ-а, нима дегандим! – тантанавор гапирди аптекачи.

– Кечаси пул нима қилсин?!

XIX БОБ. Тиш оғриғи дориси

– Жо, илтимос қиламан, ҳеч нарса сўрама! Пулинг бўлса, айт. Бўлмаса бошқа жойдан кидираман.

– Яхши, Яхши! Нега жахлинг чиқади? Ҳозир Кэйзи билан гаплашиб кўраман, бир оз сабр қил.

Аптекачи суҳбат тўхтаб қолганда қаергадир дорига кетди. У суҳбатни батамом эшитиб олмоқчидек дарров етиб келди.

– Эшитяпсанми, Мак? – трубкадан товуш эшитилди. – Кэйзи билан иккаламизда олти юз долларча пулимиз бор. Етадимми?

Аптекачи қаддини кўтарди, қошларини чимирди, саросималик билан лабини силади.

– Ё худо, нима қияпти у! – Гўлдиради. – Олти юз доллар! Кечаси-я! йўк, у ақлдан озган...

Мен телефон шнури етгунича прилавкадан узоқлашдим.

– Бемалол етади! – дедим. – Энди диққат билан кулок сол, Жо. Мен сени Ла Гранди аэродромида халқаро линия кассаси олдида кутаман. Тушундингми?

– Мак, тўхта! Нима чет элга кетмоқчимисан?

– Йўк, йўк! Ҳеч қаерга бормаيمان! Яхши қол! – дедим ва трубкани илиб қўйдим.

Менинг охирги сўзларим аптекачининг тантанали сўзлари остида кўмилиб кетди.

– Э, худо! Шуни дарров айтмайсизми! У чет элга кетади – ҳаммаси тушунарли! Чет эл – ҳаммага тушунарли. У жойда ҳаммавақт доллар керак бўлади. Очиғини айтганда, доллар ҳамма жойда керак, лекин чет элда у ҳамма жойдагидан ҳам керак бўлади. Нима дейсиз, тўғри гапиряпманми? Дорингизни олинг. Олтмиш икки цент. Телефонда гаплашиш – йигирма цент, лекин кайтимим йўк...

Мен унга бир доллар узатдим ва секинлик билан ташқарига чиқа бошладим.

Лекин бу осон эмасди. Аптекачи бир зум ҳам жағи тинмай йўлимни тўсар эди.

– Сир бўлмаса, айтинг, қаерга кетяпсиз? Сиз менга

кичкина порошоклар олиб келолмайсизми? Тўхтанг, икки оғиз гап. Фақат икки оғиз...

Лекин, худога шукр, қочиб қолдим.

Нью-Йоркнинг бу қоронғи бурчагининг кимсасиз кўчаларида такси топиш учун анчагина тентираб юрдим. Лекин кизиғи шундаки, мен ўзимни осойишта ҳис қилар эдим. Умуман одам бир қарорга келгандан кейин ўзини осойишта ва ишончлироқ ҳис қилади. Мен шундай қарорга келдим. Бу қарор бирданига Жо билан телефонда гаплашаётганимда келди. Мен Эмсли Роузни қочиришга, бу ишда унга ёрдам беришга қарор қилдим. Чунки у суд олдида жавоб берадиган бўлса, яна бир қотиллик содир бўлишини билдим. Шундан кейин мен оламда тинч яшай оламанми?

Мен у билан гаплашиб, ҳамма нарсани билиб олганимдан кейин у зудлик билан яшириниши кераклиги аниқ бўлиб қолди. Уни бошқа ҳеч нарса қутқариб қололмайди. Ҳамма далиллар унга қарши... Лекин кечиктирмай ҳаракат қилиш керак, ҳозирнинг ўзида! Ким билади. Карриган қайси йўлни танлаган, унинг мақсадга етишига қанча қолган? Йўқ, Америкада ундан яшириниб бўлмайди. Чет элга қочиш керак. Мексикага ёки Канадага эмас, узоқроққа, масалан Европага. Бу қийин эмас: кўп мамлакатларда америкаликлардан паспорт сўрашмайди.

Кўп ўйлаб турмадим. Буларнинг ҳаммасини осонликча ҳал қилиш мумкин. Пул топдим, бу асосийси! Ўйлашимча, Эмсли Роуз эртагаёқ чет элга учиб кетиши керак.

XX БОБ. БАДАРГА

Мен кузатишга келишимни Эмсли Роузга айтмагандим. Мен у билан эрталаб Куин-Элизабет стрит кўчасидаги уйига пул ва самолётга билет олиб борганимда хайрлашгандим.

Лекин шаҳарда қолиш мен учун оғир эди: мен жуда ҳаяжонланар, ҳеч нарсага қўлим бормас ва ҳар дақиқада соатга қарар эдим. Ниҳоят кўчага отилдим, такси тўхтатиб, шаҳар вертолёт станциясига йўл олдим. Чорак соатдан

кейин аэродромга етиб келдим.

Аэровокзалнинг аниқ, силлиқ ва ишчан ҳолати мени ўзига камраб олди ва тинчлантирди. Йўловчилар кутиш залида осойишта суҳбатлашар ва газета ўқишар эди. Қаердандир, шу якин ўртада хушбўй кофе иси келар, идиш-товоқларнинг товуши эшитилар эди. Кенг зал бўйлаб яркироқ чамадонлар уюб ортилган аравачалар товушсиз ғилдирар, диктор ўзининг осойишта ва дадил товуши билан биз ёшлигимизда «саёҳатчи» ўйнаганимизда ҳаяжон билан орзу қилган шаҳар ва мамлакатларнинг номларини айтар эди. «Фил суяги қирғоғи...⁶² Бағдод⁶³... Рио-де Жанейро⁶⁴, Гренада⁶⁵... Цейлон⁶⁶... Венеция⁶⁷... Париж⁶⁸...»

Ҳаммаси яхши бўлади. Тинчландим. Ҳаммаси яхши бўлиши керак.

Самолётнинг учишига санокли минутлар қолди. Эмсли Роуз божхона ва чегара кузатуvidан ўтган бўлиши керак. Навбатчи ходим дақиқалар орасида самолётга чиқиш мумкинлигини эълон қилиши керак. Мана! Шу самолёт тўғрисида гапиряпти. Мен тезлик билан учиш майдонига йўл олдим ва паст темир тўсиқ олдида тўхтадим. Кузатувчиларни нариги томонга ўтказмайдилар.

Кузатиш залининг очиқ эшикларидан пассажирларнинг катта группаси чиқди. Сарвқомат стюардесса ялтироқ гармонсимон корпусига чет эл белгиси қўйилган улкан самолётга бошлади.

Эмсли Роуз оёқ учини ерга босиб, лапанглаган ҳолда

⁶² Фил Суяги Қирғоғи – Африкада жойлашган давлат. Ҳозирги номи Котд' Ивуар.

⁶³ Бағдод – Ироқ давлатининг пойтахти.

⁶⁴ Рио-де-Жанейро – Бразилиянинг жанубий-шарқий қисмидаги штат, Атлантика океани соҳилида.

⁶⁵ Гренада (Grenada) – Кариб денгизидаги Гренада ороли ва Гренадина ороллариининг жанубий қисмидаги давлат.

⁶⁶ Цейлон (Ceylon) – Шри Ланка давлати ва оролининг 1972-йилгача бўлган номи.

⁶⁷ Венеция – Италиянинг шимолидаги шаҳар, Адриатика денгизининг Венеция қўлтиғида. Венеция вилояти ва Венеция провинциясининг маъмурий маркази.

⁶⁸ Париж – Франция пойтахти.

секин юрар эди. Бу юриш болалигидан эгарга ўрганган одамларнинг ерда юришига ўхшар эди. У атрофга қарамас ва ўзини одамлар орасига урар эди. Лекин мен одам қандай нохуш ўйларни ўйлаётганини, қанчалик кийинлик билан электр стулида қатл қилиниш ўрнига ихтиёрий қувғинликни танлаганини биламан. Шу пайтда мен Эмсли Роуз ўзини ёлғиз деб ҳис қилмаслигини, у мени кўриб, одамлар унга ишонишлари ва бахт тилашларини билишини истардим. Мен зўр бериб шляпамни силкитар ва нимадир деб бақирар эдим.

Лекин у эшитмади, сира орқасига қарамади...

Самолёт учиб кетди. Кузатувчилар тарқалишди. Мен бўлсам жойимдан кимирламай аэродром устидан учиб кетаётган самолётларга қарар, гўё Эмсли Роуз мени кўришига умид қилардим.

– Ух, шайтон! – деди кимдир ёнимда энтикиб. Бу одам оғир нафас олар ва бирон бир сўз айтишга қурби етмас эди.

Мен индамадим, ўгирилиб ҳам қарамадим. Кечга қолган киши билан менинг нима ишим бор.

Лекин бу одам сурбетларча қўлини елкамга қўйди ва нафасини ростлаб, яна сўради.

– Уч... учиб кетдими?

Мен калламни кескин буриб... Карриганни кўрдим! У кизариб кетган юзини дастрўмоли билан артиб, ёнимда турар эди. Кўзойнаги қўлида, қизарган кўзлари эса бу гал қахрли ва найзадек қадалмас, ногиронларникидек эди. Полиция инспектори оғир хириллаб нафас олар ва қоқилиб-суқилиб тўсикқа суяниш учун сурилар, нафасини ростлаб, калласини ликиллатарди. У кўрсаткич бармоғи билан осмонни никтаб, надомат билан қайтарарди:

– Учиб кетди!

Кейин менга қўлини чўзди:

– Салом... салом, Мак Алистер!

– Салом... – ғўлдирадим, ўзимни тутиб. – Қайси шамол учирди? Кимни гапиряпсиз?

– Эмсли Роузни-да! Яна ким бўларди. – Титроқ кўллари билан терлаган ойнагини арта бошлади. – Ух, чарчадим! Дарвозанинг олдидан югуриб келдим. Оёкда тура олмаяпман. Юринг, бирор жойда ўтирамин.

Унинг юзлари бирданига оқара бошлади. Кўркиб кетдим.

– Мазангиз қочдимми? – сўрадим тирсагидан тушиб.

– Ҳечкиси йўқ, ўтиб кетади. – Билинар-билимас жилмайди. – Юрак. Менинг ёшимда бўлиб туради, ҳозир, бир минутга... – У чўнтагидан шишача олиб, қопқоғини ялади ва оғрикка кулоқ солгандек кимирламай турди. – Босиляпти. Юринг.

– Ҳа, юринг, юринг. Шошилманг. Шу яқин ўртада кафени кўргандим. – Уни кўлтиклаб олиб, йўл бошладим.

Биз индамасдан борар эдик. Учраган кишилар бизга ўгирилиб қарар ва гўё «меҳрибон ўғил отаси билан кетяпти» деб ўйлашаётгандек эди.

Мен Карриган билан ўзимни қандай тутишни билмас эдим. Нега у бу ерда? Эмсли Роуз тўғрисида нима билади, қаердан билади? Унга ким айтган? Агар Карриган бу ерга ярим соат олдин келганда нима бўлишини ўйлаганимда этим жимирлаб кетар эди.

«Ўзингни бос, – дердим ўзимга, – ўзингни бос. Ҳозир жуда эҳтиёткор бўлиш, ҳар бир сўзни ўйлаб гапириш, кераксиз саволлар бермаслик керак. У биринчи бўлиб гапирсин».

Аэропортнинг кенг залида кофе иси димокка урилар эди. Одамлар тинмасдан кириб-чиқар, шов-шув авжда эди. Официантлар югуриб-елиб хизмат қилар эдилар.

– Кофеми? – ғамхўрлик билан Карригандан сўрадим.

– Ҳа, бажонидил! – сунъий иқлимнинг шабадасида у ўзини анча яхши ҳис қилар, лекин бир нарсадан ташвишлангандек ниманидир ўйлаб асабий равишда кўлларини ишқар эди.

– Тузукмисиз? – Эмсли Роуз тўғрисидаги суҳбатни

биринчи бўлиб бошламасликка қарор қилдим.

– Нима? Ҳа, ҳа. Раҳмат... – Паришонхотирлик билан жавоб берди ва менга узоқ тикилди, унинг қараши ғамгин эди, ўзимни ноқулай сездим.

Кофе олиб келишди. Мен фикримни бўлмай ичидаги қандни айлантира бошладим.

– Нега бундай қилдингиз, Мак Алистер.

Мен бу саволни кутган эдим, лекин бунчалик юмшоқ эшитилади деб, сира ўйламагандим. Бошимни кўтармасдан кофени аралаштирар эканман, иложи борица бепарволик билан жавоб бердим.

– Мен ҳеч нарса қилганим йўқ, Карриган. Бу ерга мен тоза ҳаво олиш учун келдим.

– Ахир сиз, Эмсли Роуз қотил эканлигини билардингиз-ку?

Гап буёқда экан! Карриган ҳаммасини билмайди. Айтайми? Энди Эмсли Роуз узоқда, мен бўлсам қандай бўлмасин «Мум хайкаллар» музейидаги қотиллик тўғрисида ҳақиқатни ёзаман.

Карриган бари бир ҳаммасини билиб олади. Бўлмаса нима қилиш керак? Нега ҳаяжонланяпман? Чекиб олиш керак. Тинчлантиради... Жин урсин қаерда қолди трубка? Чўнтақларимни титкилаб кўрдим.

– Қидирманг. Трубкангиз менда. – Карриган чарчок ҳолатда ич чўнтагига ишора қилди. – Бутун эрталаб уни Эмсли Роузнинг хонасидан топиб олдим. Ўша ерда қолдирибсиз.

– Ажойиб! – кулдим. – Ашёвий далилларга ўчлигингизда, шундайми?

– Бу сиз ўйлаганча қулгили эмас, – деди Карриган. – Илтимос киламан, буларнинг ҳаммасига жуда жиддий қаранг. Лекин бу кийинроқ. Ҳозир сиздан айрим нарсаларни сўрамоқчиман. Қарши эмасмисиз?

– Сизни нима қизиқтиради? – Карриган Эмсли Роуз тўғрисида нималарни билишлитимни аниқлаб олиш

мақсадида гапни чалғитиб деди:

– Унчалик кўп эмас. Эмсли Роузни авахтага тиқиш учун керагидан ортиқча нарса биламан. Унинг қочиши тўғрисида ҳам, лекин мени қотилнинг ўзидан билиб олган айрим тафсилотлар қизиқтиради. Бу фақат касб нуқтаи назаридан қизиқиш, ҳеч қандай амалий аҳамиятга эга эмас. Хўш розимисиз?

Мен бир оз ўйлаб, қатъият билан дедим:

– Розиман! Сизнинг барча саволларингизга жавоб бераман, Карриган. Лекин олдин бир нарсани айтиб қўяй, Эмсли Роуз қотил эмас! У ҳеч кимни ўлдирмаган!

Кофени хўпламоқчи бўлган Карриган, аста-секин қўлини туширди-да, ликопчага қўйди.

– Қотил эмас? – деди у секин ва эҳтиром билан, – Бўлмаса Рамон Монтерони ким ўлдирган?

– Ким? – сўрадим. – Биласизми Карриган, бу саволга жавоб бериш осон эмас. Ўйлайманки, буни ўзингиз билиб оласиз... Айтинг-чи: Эмсли Роузнинг кимлигини ва Кони-Айлендга қандай келиб қолганини биласизми?

Карриган чўнтагидан менга таниш клёнка муқовалик дафтарчасини олди ва керакли саҳифани очди.

«Эмсли Роуз, – жавоб ўрнига ўқий бошлади, – ўттиз саккиз ёшли, Техас штатида туғилган, ковбой, бўйи беш фут, саккиз дюм, жуссаси»... – Карриган менга захарханда билан илжайди. «– Жуссаси йўғон, бўйдоқ, судланмаган. Асосий белгилари: қорасоч, секин, лапанглаб юради, шу йилнинг январида «Родео» аттракционидида иштирок этиш учун Нью-Йоркка келган. Касал бўлиб, Нью-Йоркда қолиб кетган. Кони-Айленднинг турли аттракционларида ишлади. Охирги иш жойи: «Электр студиясида қатл» аттракционидида полициячи ролини бажарган. Огоҳлантирмай ишни ташлаб кетган. Қўпол, ўзини тутолмайди, жиззаки. Куин Элизабит стрит, 17 да яшайди, тўғрироғи, яшаган». Шу ҳаммаси. Сиз шуни билмоқчи эдингизми?

– Йўк, Карриган, унчалик эмас... – негадир уялдим. –

Гарчи, ҳозир сиз ўқиган маълумотлар жуда аниқ бўлса ҳам саволим бу тўғрида эмасди. Мен Эмсли Роузни одам сифатида биласизми, одам сифатида биласизми деб сўрагандим...

– Ҳа, бунақа денг! – Полиция инспектори ўзини тамом тутиб олди. – Очиғини айтганда, бундай ишлар билан шуғулланишга вақтим йўқ. Ахир мен полициячиман, ёзувчи эмасман. Биринчи гада мени аниқлигини текшириб кўриш мумкин бўлган маълумотлар қизиқтиради. Гапиринг, гапиринг, Эмсли Роузга тегишли ҳамма нарсa жуда қизиқарли!

Унга қандай гапириш керак? Тушунармикин? Мен Карриганнинг «...Бизнинг ишимизда асосий нарсa эмоция ва ҳиссиётли одам эмас. Асосийси ашёвий далиллар – қон, тош, ўқ, гувоҳларнинг сўзлари», деган гапларини эсладим.

– Гап шундаки... – тортиниб гап бошладим. – Гап шундаки, Эмсли Роуз жиззакчи бўлишига қарамай таассуротга тез бериладиган ва ички дунёси соф одам...

Мен Карриганга кўз тапшладим ва унинг юзида ҳайронлик аломатини сездим. Албатта, у мендан бошқа сўзларни кутган эди. – Эмсли Роуз Нью-Йоркда қолиб, Кони-Айленд томошалар паркида қолиб ишлаганига сабаб унинг касаллиги эмас. У севиб қолган. Тушунасизми? Ростакамига ва ўз ҳаётида биринчи марта севиб қолган. Қиз ҳам Кони-Айлендда ишлар эди.

– Кэйзи Уайт! – Карриган бирданига билиб олди. – Наҳотки у...

Мен унга жавоб бермай сўзимда давом этдим:

– У Эмсли Роузнинг севгисини билмас эди. Яъни у йигитнинг севгиси жиддий эканлигига сира ишонмас эди. Биласизми, Карриган, Эмсли Роуз ўз ҳиссиётлари тўғрисида гапиришни билмас эди. У ҳатто бунақа гапларни бачканалик деб билар эди. У номусли, лекин ўта кўпол киши эди. Кечирасиз, сиз Жанубда бўлганмисиз? Масалан, Техасда ёки Калифорнияда?

Карриган тасдиқлаб калласини қимирлатди.

– Унда сиз билар экансиз, шундай ковбойлар борки, улар ҳамма нарсада голливуд⁶⁹ актёрларига таклид қиладилар. Улар пўрим бўлиб кийинишади ва барларда, кўчаларда, ҳамма жойда ўзларини кўрсатиб юрадилар! Захматкаш ковбойлар ҳам бор, уларни шаҳарларда деярли учратмайсан. Улардан пичан, эгар ва от тери ҳиди келиб туради. Эмсли Роуз ҳам шундай одам эди. У ичишни яхши кўрар, кези келганда муштини ишга солар, лекин очик кўнгил, номусли киши эди. У Кэйзини бир кўришдаёқ севиб қолди, узок ўйлаб турмай унга ўз севгисини изҳор қилди. Лекин қишлоқда оддий муҳаббат изҳор қилиш бўлиб туйилган кўпол ҳазил, қизни ҳақорат қилгандек бўлиб, унинг жаҳлини чиқарди. Ўшандан бери у кизга кўриниб, гаплашишга бекорга ҳаракат қилди. Лекин Эмсли Роуз қайсар эди. У ўз мақсадига эришиб, унга уйланишга қатъий қарор қилди. Шунинг учун ҳам у Нью-Йоркда қолди. Кэйзи билан тез-тез кўришиб туриш учун унинг акаси ишлайдиган аттракционга ишга кирди. Энди бирорта одам унинг кетига тушиб, хафа қилиб кўрсин-чи. Қиз унинг нимага қодир эканлигини билиб олади.

– Тўхтанг! – Карриган сурбетларча менинг гапимни бўлди. У жуда ҳаяжонланар ва ўз-ўзига гапиргандек тутилиб-тутилиб гапирар эди. – Албатта. Жазава тутган ҳолатдаги қотиллик. Очиғини айтганда, мен қотиллик босқин мақсадида қилинганига шубҳа қилар эдим. Сейфдаги излар босқинчи қолдирадиган изларга ўхшамас эди. Энди тушунарли! – У менга мурожаат қилди. – Энди ҳаммаси аён! Давом этгирмасангиз ҳам бўлади. Эмсли Роуз Кейзининг акаси олдида келиб Рамон Монтеронинг кўполлигини айтганда, эшитиб қолади ва музейга югуради. У ерда

⁶⁹ Голливуд (Hollywood) – америка кутубхонаси кинематографиясининг маркази. Калифорния штатининг Лос-Анжелес шаҳрида жойлашган. Фильмларни суратга олишни 1908-йилда бошлаган.

швейцар билан олишади, муштлашиш вақтида ердан тош олиб унинг бошига туширади... Шундай эмасми? – Мен инкор қилиб калламни қимирлатганимни кўриб, гапдан тўхтади.

– Йўқ, – дедим, – Эмсли Роуз музейга югуради, бу тўғри. У қоровулни калтакламоқчи, шу билан ўз муҳаббатини Кэйзига кўрсатмоқчи бўлган. Бу ҳам тўғри. Лекин ҳеч қанақа тошни ердан олмаган. У қулочкашлаб... кўғирчоқка мушт туширган. У янглишган тушунасизми? Майдончада бир-бирига жуда ўхшайдиган иккита одам турар эди. Балки, Роуз хаяжонланмаганда одамни кўғирчоқдан ажратар эди. Балки, шу минутда Рамон Монтеро ўз ҳаётида охирги марта ўз ролини ёшлигидек яхши ўйнаётгандир, ким билади дейсиз. Ҳар ҳолда Эмсли Роуз янглишиб кўғирчоқни муштлаган...

– Бундан кейин нима бўлди?

– Нима бўларди? Сиз Рамон Монтеронинг ахволини тасаввур қиласизми? У ўн беш йил давомида авайлаб-асраган кўғирчоқ, шу йиллар ичида ўз шахсининг бир бўлаги бўлиб қолган кўғирчоқ, кўполлик билан зинадан улоқтириб ташланяпти. Агар у синдирилса, ҳамма нарса барбод бўлади, ҳаммаси! Рамон Монтеро унга ташланиб ушлаб қолмоқчи, зинадан ағдарилишига тўсқинлик қилмоқчи бўлади, лекин мувозанатини йўқотиб кўғирчоқ билан бирга ағдарилиб тушади. «Қотил, – дейди у йиқилар экан, – қотил!.. «У нотабий ҳолатда жим бўлиб қолади. Эмсли Роуз саросимага тушиб қолади. Нима бўлганлигини тушунмайди. Кейин пастга тушиб швейцарни туртиб кўради. Бирданига қонга кўзи тушади. Шунда у Рамон Монтеронинг бошини кўтаради. Боши остида ўткир қиррали мармар парчаси ётар эди. У ҳам қонга бўялган. Эмсли Роуз тошни четга улоқтиради. У жуда кўрқиб кетган эди. Кейин швейцар хириллайди. Шундагина Эмсли Роуз бу одам ўлаётганини тушунади. У нима қилишини билмасди – ахир, у ҳеч кимни ўлдирмаган, ҳеч кимни ўлдиришни истамасди. Унинг айби

йўқ! Ташқаридан эса оломоннинг шовқини эшитилиб қолди... Дақиқалар ичида одамлар кириши ва уни мурда тепасида кўришлари мумкин. У эшик иллагини солиб, юқорига қочади.

Мен Карриганга тикилиб эҳтиётлик билан жим бўлдим, полиция инспектори стулга суяниб, қаёққадир тикилган ҳолда пўрдок қўллари билан столни чалар эди.

– Шундай... – деди у ўйлаб, кейин менга қаради ва узок паузадан кейин қўшиб қўйди. – Лекин бу маълумотингизни исбот қилиш мумкин эмас, шундайми?

– Бу маълумот эмас, ҳақиқат! – дедим инспекторни ишонтирмоқчи бўлиб. – Чин сўзим!

– Йўқ, йўқ, мен инкор қилмайман! – Карриган кафтини сал кўтарди. – Модомики, сиз Эмсли Роузнинг қочиб кетишига ёрдам берган экансиз, ҳеч қандай суд уни оқламаслигини тушунгансиз. Нима қилар эдик, сиз тўғри фикр қилгансиз. Эмсли Роузнинг ҳамма айби янглишиб одам ўрнига зинадан кўғирчокни ағдариб юборганида деган гапни исбот қилиш бемаънилик бўлар эди. Лекин, афсус, мен билан маслаҳатлашмагансиз... Афсус! Нима қила олардик, энди кечикдик...

Лекин мен Карриган билан қандай маслаҳатлашардим? Бу Эмсли Роузни қонун қўлига тутиб бериш билан баробар эди, у, албатта, ўлимга ҳукм қилинар эди. Қонун учун асосийси – далил. Барча далиллар эса Эмсли Роузга қарши эди.

Қизик, буларнинг ҳаммаси менга равшан эди. Мен шу билан Карриганга раҳмим келди.

– Кўнгилсизлик бўладими? – сўрадим ҳамдардлик билан.

– Мендами? – Карриган ғамгин илжайди... – Нима дейиш мумкин. Ҳатто врачлар ҳам янглишадилар. Лекин яширмайман, жуда нохуш воқеа. Айникса ҳозир сизнинг қиссангиз нашр қилинаётган пайтда. Шайтон йўлдан уриб

шундай авантюрага⁷⁰ рози бўлдим!

Мен қари аҳмоқнинг қилмишига яраша бўлади. Ҳамиша худо манманликнинг жазосини беради. Лекин лаънати калитлар! Биласизми, мен жиноятчи парк хиёбонидан қочиб кетаётганда тушириб қолдирган деб ўйлаган эдим. У бўлса калитларни деразадан улоқтириб юборган, шундайми?

– Ҳа, бор кучи билан.

– Мана кўрдингизми, – полиция инспектори бошини ғамгин қимирлатди. – Шу оддий нарсa калламга келмаганини қаранг, тергов тамом нотўғри йўлдан кетибди-я.

– Ҳа, лекин бу узоққа бормади. – Мен Карриганга бирор яхшилик қилиш ниятида эдим. – Ҳар ҳолда сиз ўз хатоингизни тез билиб олдингиз.

– Тасодифан. Тасодифан! Ҳар ҳолда бизнинг ишимизда бундай тасодифлар тез-тез учраб туради. Очиғини айтсам, бизга мана шундай тасодифлар ёрдам беради.

Шунда мен Кони-Айленд аттракционлар паркида кичкина негр киз Лу билан учрашувим, унинг отаси билан қилган суҳбатимни эсладим. Бу менинг учун ҳозир Карриган гапириб бераётган «тасодиф» эмасми?

– Ҳа! Сиздан яна бир нарсани сўрамоқчи эдим! – полиция инспектори жонланиб хитоб қилди. – Эмсли Роуз қандай қилиб Кэйзи Уайт акаси билан қилган суҳбатни эшитиб қолди экан. Иккаласи бу гапни бир вақтда эшитиши мумкин эмас, деб ишонтирмоқчи бўлишади. Уларни кўрган гувоҳлар ака-сингиллар бир чеккада жуда секин гаплашганларини, уларнинг ёнида ҳеч ким йўқлигини тасдиқлашади.

– Ҳа, ҳа! Буларнинг ҳаммаси Эмсли Роуз учун қутилмаган ҳодиса эди. Бу вақтда ташқаридаги майдончада,

⁷⁰ Авантюра (французча: aventure) – тасодифий муваффақиятга эришиш учун таваккал қилинган, шубҳали фаолият; ҳақиқий имкониятни ҳисобга олмасдан ишга киришиш.

электр стул макети қўйилган – эсингизда борми?
Томошахонага кириш йўлининг шундай устида ишларди.

– Эсимда бор, эсимда бор. У жойда ҳамиша кимдир полициячи бўлиб туради. Лекин у жой жуда баланд-ку.

– Худди шундай. Жуда баланд. Эсингизда борми, полициячи турган майдончада бир неча радио карнай ўрнатилган. Кэйзи Уайт акаси билан гаплашаётганда ундаги микрофон ўчирилмаган эди.

– Эмсли Роуз Кейзи Уайтнинг сўзларини тўла-тўқис эшитиб олган?!

— Ҳа! Бу гапларни у бир ўзи эшитди. Товуши пастдагилар ҳам эшита олмайдиган даражада жуда секин эди. Кўрдингизми, буларнинг ҳаммаси жуда ғайриоддий ва шу билан бирга жуда тўпори, шундай эмасми?

– Оддий... – Карриган кўнгли ёришмай кулиб қўйди. – Биз полициячилар учун бу сўз жуда нохуш гап. Биз ҳаммиса жон куйдирамиз, ўйлаймиз, бошимизни қотирамиз, кейин қарасак, жуда оддий бўлиб чиқади. Хафа бўлиб кетасан. Энди масала равшан бўлса керак. Кейинги воқеа шундай ўтган бўлиши керак. Эмсли Роуз музейда югуриб-елади. Губинер кабинети эшигини запас чиқиш қопқаси деб ўйлайди, унинг калити қоровулда бўлиши эсига тушади.

— Шундайми?

– Ҳа! – Мен Карриганнынг жуда тез фикр юритишига яна бир марта қаноат ҳосил қилдим.

– Кейин у қайтиб келган-да, швейцарнинг чўнтагидан калитни олиб эшикни очган. Бу кабинет экан. Кейин Эмсли Роуз музей деразасидан қисилиб чиқишга уриниб кўрган, лекин ҳаракати бекор кетган. Деразаларнинг ҳаммаси жуда тор эди. Пастда эса эшикни синдиришарди. Эмсли Роуз калитни деразадан улоқтириб ташлаб, қонли қўлқопини ечганда, кўғирчоқлар орасига яширинган бўлиб ўтган воқеалардан ҳаяжонланган Губинер уни кўрмай қолган.

– Кўрган! – дедим ўзимни тутолмай. – Кўрган, лекин индамаган!

Гапларимни эшитган Карриганнинг кулгиси мени хайрон қолдирди.

– Ҳа, аблах! Албатта бу тўполон унга қўл келади-да! Аблах, наҳотки буни ўзи айтиб берган бўлса?

– Йўқ. музейда тинтув вақтида нима бўлганини менинг ўзим унга айтиб бердим. Кейин унинг тўғрисидаги фикримни ҳам айтдим.

– Бу сизга нега керак бўлиб қолди? – Карриганнинг чимирилган қошлари уни жуда содда қилиб кўрсатар эди.

– Шунчаки, гумонларимнинг тўғрилигига ишонч ҳосил қилмоқчи эдим. У инкор қилмади. Лекин жуда жаҳли чиқди.

– Кейин Карриганга Губинер билан бўлган суҳбатни айтиб бердим. Полиция инспекторининг юзлари борган сари жиддийлашарди, бу мени хайрон қолдирди.

Гапимни тамом қилганимда, у ачингансимон юзини буриштирди ва таъна билан гапирди.

– Нега сиз унинг олдига бордингиз? Ахир, нега бордингиз унинг олдига?

Мен елкамни қисиб, қўлимни силтадим.

– Гапиришга ҳам арзимаЙди, Карриган. У одам эмас.

Лекин Карриган менга кулоқ солмас эди. Унинг юзларидан ҳозир қаеридир оғриётгандек бўлгани сезилди.

– Жин ургур, яхши бўлмабди-да! – деди у секин ва қайтарди. – Жуда ёмон бўлибди-да!

– Сизга нима бўлди, Карриган, – дедим шошиб, – тагин юракми?

– Йўқ, нима деяпсиз? – Полиция инспектори тезда бошини кўтарди. Чуқур нафас олиб, атрофга ташвиш билан қаради ва кутилмаганда таклиф қилди. – Бу ер жуда шовқин. Мен ҳеч ким ҳалақит бермайдиган хилват жойни биламан. Мен сиз билан жуда жиддий гаплашиб олмоқчи эдим...

Мен официантни имлаб чақирдим ва Карриганнинг ўзи қандай одамлигини сира ҳам билмаганимни ва унинг олдига ўзимни қандай тутишим кераклигини ўйладим. Мен ҳатто у қандай муносабатда бўлишини, Эмсли Роузга нисбатан

қилган ишимни қандай баҳолашини, унинг айбдор эмаслигига ишониш-ишонмаслигини билмас эдим. Айрим вақтда у менга найрангни билмайдиган, ишни яхши бажарадиган ва ҳатто ёқимтой полициячи бўлиб кўринарди. Айрим вақтда эса, унинг ҳар бир қарашида ҳар нарсанинг ҳисобига борадиган бепарво, ҳар бир сўзи кўш маъноли ёки макрли бўлиб кўринарди. Жо унинг тўғрисида шундай деган эди: «Яхши хизмат қилади, лекин амалпараст эмас, осмондаги юлдузга ёпишмайди... Умуман ҳар нарсага жуда қизиқувчи, оддий, ўзининг катта камчилиги билан, озгина муваффақияти билан, кадр-қимматга эга ва турли ташвиш билан юрадиган тўпори одам». Умуман полиция инспектори «оддий одам» бўла оладими?

Яхши эсимда бор: ўрнимиздан туриб, кафедран чиқаётганимизда, мен ўзимни хавфсирагандек ҳис қилдим. Карриган билан бирга бўлиш оғир туюлди. Тезда уйга қайтиш, редакцияга, ўз хизматимга бориш, одамлар орасида бўлиш иштиёқи туғилиб қолди...

Карриган мени кенг кутиш залидан, ёруғ билет кассалари ва туристик агентликлар идоралари эшиклари ёнидан олиб ўтаркан, кўзимиз ҳар қадамда рангли афишалардаги қорамағиз юзли мексикалик индеецлар, крахмалланган қўйлак кийган голланд дехқон аёллари, калта – катак юбка кийган шотланд ўқчиларига тушарди.

Ниҳоят Карриган қандайдир эшикни итарди ва биз иккита кресло, унинг ўртасига баланд кулдон қўйилган кичкина чекиш хонасига кирдик. Бу ер тинч эди. Фақат айрим вақтларда пастлаб учиб ўтган самолётнинг бўғик товуши эшитилар эди.

– Шу ер бизга яхши, – деди Карриган ва креслога ўтирди.

Ҳали ўзимни кўрқув ҳиссидан ўнглаб олмаган эдим. Бунинг устига яна сал жаҳл ҳам қўшилди.

«Бу яна қанақа майнабозлик?» ўйладим, менга нисбатан айтиладиган ҳар қандай гапни қайтаришга тайёр бўлиб,

креслонинг четига омонатгина ўтирдим, кўлимни тиззамга қўйиб, кулдоннинг гулларини кўздан кечира бошладим.

– Айтинг-чи, Мак Алистер, сиз ўзингизни қандай ахволда қолдирганингизни тасаввур қиласизми?

Мен Карриганнынг юзини кўрмадим, лекин унинг товуши совуқ ва қатъий. Мен кулдондан кўзимни узмай, жавоб бермай турдим.

– Яхши, мен ҳозир тушунтириб бераман. Сиз жиноятчининг қотиллиги учун полиция томонидан қидирилаётганини олдиндан била туриб, унинг яширинишига ёрдам бергансиз. Бу қонун тили билан айтганда шундай бўлади. Оғир жиноят қилганлиги учун полиция томонидан қидирилаётган кишига, била туриб қочиб кетишга ёрдам берган киши уч йилдан саккиз йилгача турма билан жазоланади. Мени кўркитяпти деб ўйламанг. Мен, шунчаки, раҳимдиллигингиз нималарга олиб борганини тушунинг деб айтяпман.

Мен жаҳл билан Карриган томонга қарамай чўнтагимни титкилай бошладим.

– Трубкангизни олинг, – деди у куруққина қилиб.

Карриганнынг чўзилган қўлида ўз трубкамни кўрдим. У целлофан конвертга бир вақтлар менга кўрсатган Эмсли Роузнинг қонли қўлқопи, Кони-Айленд значоги, калитлар ва Рамон Монтеро ўлдирилган мармар парчаси солинган конвертларга ўхшаган конвертга солинган эди.

– Олинг, олинг! Нима бўлди?

Мен шилдирок целлофанни йиртиб трубкамни олар ва унга тамаки жойлар эканман, Карриган шошганнамо деди:

– Ҳамма ишни, очиғи, ҳамма ишни ўйламай қилгансиз. Айтинг-чи, нега Губинернинг олдига бордингиз? Сизни нима мажбур қилди? Гўдакликми?

Кайфиятим яхши бўлиб кетди. Мен Карриганга назокат билан қарадим.

– Раҳмат сизга... трубка учун! – полиция инспекторининг сўзини бўлдим. – Карриган, сиз Эмсли

Роузнинг айбдор эмаслигига ишонганингиздан хурсанд бўлганимни тасаввур қиласизми!

– Ишонаманми, ишонмайманми, бунинг ҳеч қанақа аҳамияти йўқ, – қуруқ жавоб берди полиция инспектори. – Эмсли Роузнинг ҳам, сизнинг ҳам айбдорлик даражаларингизни фақат маслаҳатчилар судда аниқлай олади.

– Сиз менга қарши иш юритмоқчимисиз? – Ишонқирамай сўрадим бу пайтда менда ҳеч қандай кўркув хисси йўқ эди.

– Менми? Йўқ. – Афтидан унинг жавоби ўзига қизик туюлгандек бўлди, шунинг учун яна кўшиб қўйди. – Ҳозир сиз ҳаммасига тушунасиз.

Полиция инспектори камзулининг ички чўнтагидан катта ҳамён олди. Ундан идора иш қоғозининг йиртилган парчасини чиқарди.

– Ўқинг, – деди у менга узатиб.

У жойда ҳеч қандай тиниш белгилари қўйилмай, қийшиқ босма ҳарф билан шундай ёзилган эди:

*«РАМОН МОНТЕРОНИ ЭЛЕКТР СТУЛИДА
ИШЛАЙДИГАН ЭМСЛИ РОУЗ ЎЛДИРГАН.
ГЕНРИ МАК АЛИСТЕРНИ КУЗАТИНГ».*

Мурожаат ҳам, имзо ҳам йўқ эди.

Мен қоғозни кўлимда айлантирдим ва эътиборсизлик билан сўрадим:

– Юмалоқ хатми? Авторини биласизми?

– Билдим. Ҳозир билдим, – деди Карриган қоғозини солиб. – Бу Губинер. Лекин буни исбот қилиш қийин. У сиздан қасдини оляпти, сизни...

Мен ўрнимдан турдим ва трубкамни сўриб Карриганнинг олдида у ёқдан-бу ёққа юра бошладим.

– Мистер Карриган, – дедим иложи борича мулойимлик билан, – сиз олган юмалоқ хатга асосланиб, менга қандайдир айб тақмоқчисиз деб тушунайми? Агар шундай бўлса

сухбатни Қўшма Штатлар Конституциясида назарда тутилган расмийларга риоя қилмай давом эттиришдан бош тортаман. Агар сизнинг бошқа бирор фикрингиз бўлса, илтимос, мендан нима исташингизни тушунтириброк гапирсангиз.

Карриган ҳам ўрнидан турди ва кўзларимга қараб, қатъий деди:

– Зудлик билан кетишингиз керак, Мак Алистер, мамлакатни тарк этишингиз керак.

– Мамлакатни тарк этишим? Нега?

– Губинер истаётган жанжал чиқмаслиги учун. Бўлмаса сизни қамоққа олишади, турмадан кутулиб қола олмайсиз.

– Губинер менинг тўғримда нима дейиши мумкин? У ахир ҳеч нарсани билмайди-ку...

Карриган ковоғини кўтариб менга қаради ва шивирлаб гапирди.

– Губинер билмаганини Куин Элизабет стритдаги вайсаки аптекачи билади, ўша жойдан сиз кечаси кимгадир телефон қилиб пул топишни илтимос қилгансиз. Сиз Эмсли Роузнинг уйида у билан нималарни гаплашганингизни уйнинг гаранг хўжаси билади! Ҳа, ҳа! У уйида яшаётганларнинг эшиги тагида гапларига кулоқ солиш лаззатидан маҳрум бўладиган даражада гаранг эмас.

Мен жуда бўшашиб кетдим ва креслога ўтирдим.

– Агар сиз кетмасангиз, мен бу материалларнинг ҳаммасини суд ихтиёрига бераман. Бу бурчим. Лекин буни мен сира ҳам истамайман.

– Нега энди?! – дедим. – Ўзингизни кўрсатар эдингиз! Кимни турмага тикиш сизга барибир-ку?

Карриган аччиғланмади. У фақат ўпкалагандек калласини қимирлатди ва осойишта сўзини давом эттирди.

– Содда одамсиз, Мак Алистер. Наҳотки сиз жиноий жавобгарларни тутиб бериш тўғрисида халқаро шартнома борлигини эшитмаган бўлсангиз? Сиз кўмаклашган одам ҳозир энг ишончли турмада – самолётдан қочиб кутулиб

бўладими? Қисқа телеграмма билан у қўллари кишанланган ҳолда қайтиб келади.

– Нега бўлмаса, бунчалик шошдингиз? – сўрадим ишонкирамай. – Юрагингизни ишдан чиқаришингизга сал қолди.

– Мен Эмсли Роузни тутиш учун шошилмадим. Мен бу ерда сизни учратмоқчи эдим.

– Аклдан озибсиз! – бакирдим ўзимни билмай. – Мен ҳеч қаерга кетмайман! Бу шантаж...

– Ихтиёрингиз. Лекин огоҳлантириб қўяй – мен ўз бурчимни бажаришга мажбурман. Сиз Эмсли Роуз билан бирга суд олдида жавоб берасиз. Уни ўлимга ҳукм килишар; сизни эса авахтада сақлашади.

– Лекин сиз Эмсли Роузнинг айбдор эмаслигини яхши биласиз-ку!

Карриган елкасини учириб қўйди ва энсаси қотиб «бунинг нима даҳли бор?» дегандек юзини буриштирди ва давом этди.

– Очиғини айтганда, Мен ҳам балога қоламан. Газеталар шу заҳоти: «Детектив қиссанинг қаҳрамони полиция инспектори Карриган катта хатога йўл қўйди» деб жар солишади. Бунга ҳаммадан ҳам Губинер ҳаракат қилади. Қанчалик кўп жанжал бўлса, унга шунчалик яхши! Ишхонада гап-сўз бошланади.

– Ўзингиз биласиз, мен бунақа нарсаларни изсиз йўкотадиган киши эмасман. Юрагимнинг ҳам мазаси йўқ. Йўқ, йўқ... Буларнинг менга ҳеч кераги йўқ. Агар мамлакатда сиз ҳам, Эмсли ҳам, бўлмасаларинг, ким менга ёмонлик қилади? Газеталарга ҳам, Губинерга ҳам шов-шув суд процесси керак. Судланувчилар бўлмагач, шов-шув ҳам бўлмайди.

Эсимда бор, шу пайт аэродром устидан оғир лайнер учиб ўтди. У жуда паст учган бўлса керак: мотор товуши борган сари кучайиб дераза ойналарини зириллатиб юборди, ҳаммаёқни шовкинга тўлдирди.

Афтидан мен Карриганнынг гапларини яхши тушунмасдан, унга жавоб бермадим. Унинг сўзлари асил маъносини аста-секин тушунардим. Менинг ҳаётимда содир бўлган бу нохуш ҳолатни дарров тушуниб етиш қийин эди...

Кечагина мен Эмсли Роузни мамлакатни ташлаб кетишига кўндирган эдим. Э, худо, бунга рози бўлиш қанчалик қийин эканлигини мен сира тасаввур қила олмасдим!

– Худо ҳаққи, сизни мажбур қиляпти, деб ўйламанг! – деди Карриган, узоқ жимликдан сўнг. – Лекин сиз мамлакатда қолишга қарор қилсангиз шу заҳотиёқ мен Эмсли Роузни қўлга олиш тўғрисида телеграмма бераман. Бунини самолёт осмонда бўлган чоғда амалга ошириш яхши. Сўзимни тушундингизми? Ҳозир у ҳавода-ку.

Мен индамадим. Кейин мен бошимни кўтариб Рамон Монтерони ўлдириш тўғрисидаги иш қандай тугайди, деб полиция инспекторидан сўрадим.

Карриган кутгирмасдан жавоб берди. У бир қарорга келганимни тушунди.

– Нима бўларди, – деди у, – ҳамма ишни ҳам очиш мумкин бўлмайди. Марказий полиция архивида қандайдир шартли шифрли яна бир папка пайдо бўлади. Масалан, «Мум ҳайкаллар музейининг сири», уни тезда чанг босади, кейин уни эсдан чиқариб юборишади.

МУНДАРИЖА

I Боб. Жиноят хроникаси ҳақида икки оғиз сўз	4
II Боб. РГКнинг янги йўли	15
III Боб. Жиноят жойи	26
IV Боб. Асосий гувоҳ	43
V Боб. Мен кидирган уй	54
VI Боб. Тирик кўғирчоқ	64
VII Боб. Дўст билан бирга	72
VII Боб. Душман билан бирга	77
IX Боб. Миллионерлар	81
X Боб. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг	93
XI Боб. Иқроф	107
XII Боб. Якшанба кунги ташриф	124
XIII Боб. Ягона чора	139
XIV Боб. Негрга тегиз	145
XV Боб. Оқ кўлқоп	160
XVI Боб. Аёл мантиғи	164
XVII Боб. Тузатиб бўлмайдиган хато	171
XVIII Боб. Юзма-юз	179
XIX Боб. Тиш оғриғи дориси	191
XX Боб. Бадарға	196

ЖАҲОН АДАБИЁТИНИНГ ЖАВОҲИРЛАРИ

Алексей Коробициннин

“МУЗЕЙДАГИ СИРЛИ ҚОТИЛЛИК”

(Қисса)

Муҳаррир
Равшанов А.Т

Бадий муҳаррир
Қўзибоева Л.С

Саҳифоловчи
Воҳидов Ф.Ш

Техник муҳаррир
Салиев Д.Р

Лицензия рақами АІ № 239, 2013 04.07. да берилган.

Босишга 2018 йил 04.04 да рухсат этилди.

Бичими 84/108. 1/32.

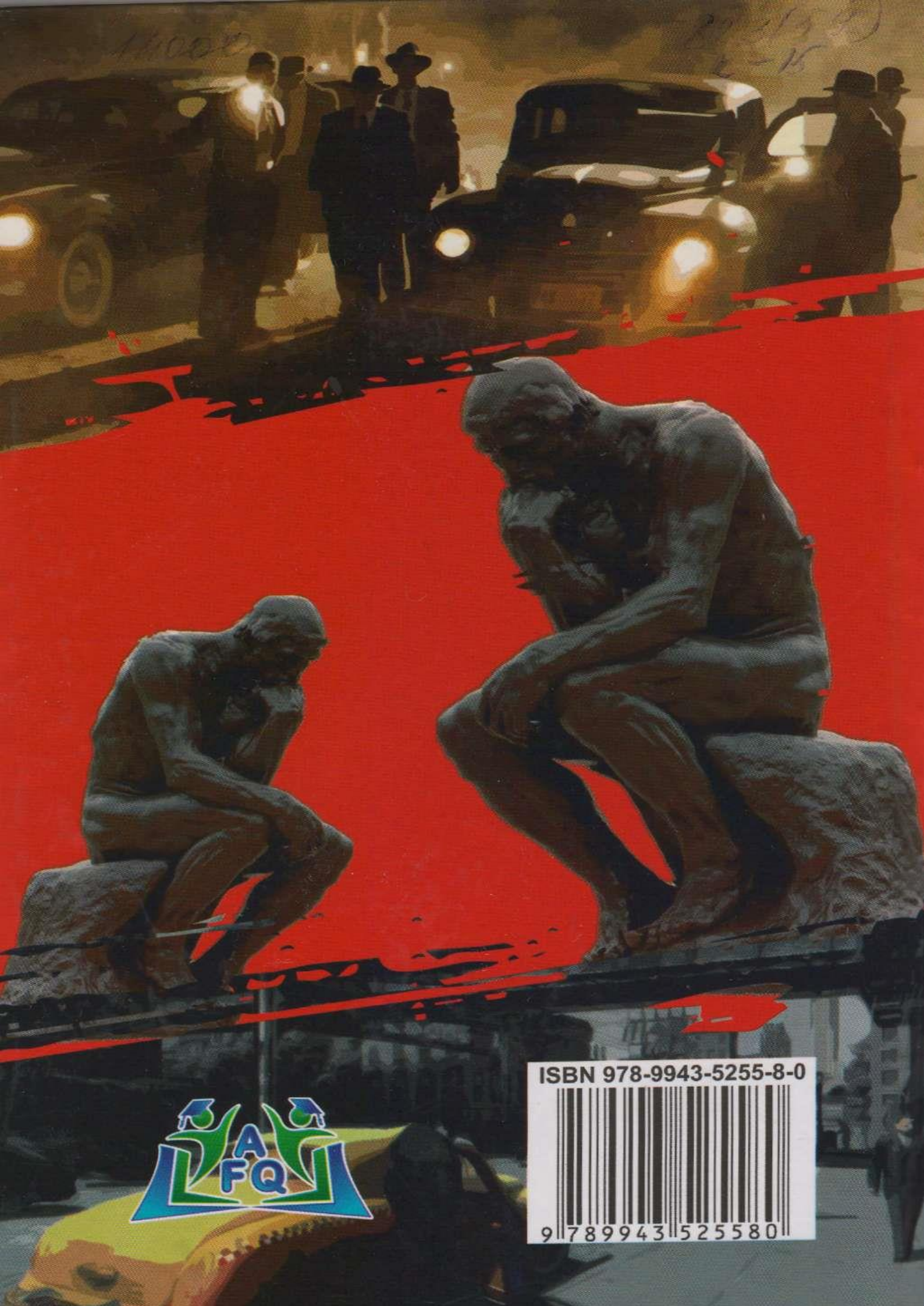
Босма тобоғи 14 Шартли босма тобоғи 14
Гарнитура “Times New Roman” офсет қоғози.

Адади 2000 нусха. Буюртма № 145.

Баҳоси келишилган нархда.

“ADAD-PLYUS” МЧЖ. Босмахонасида чоп этилди.

100097. Тошкент, Бунёдкор шох кўчаси, 28-уй.

ISBN 978-9943-5255-8-0

9 789943 525580